

# בצל רוח

## ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורם), צבי וולפסון, שמעון הלקין

חיים ליף — חבר המערכת

מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

שנה כ"ד (כרך מ"ז) חשון-כסלו, תשכ"ג חוברת ב' (234)

### ה ת ו כ ן

- 65 הוויכוח על הפליטים והאינטרנציונל השחור . . . יצחק עברי
- 70 שפינוזה על הנצרות ועל היהדות על פי אנרתיו . אפרים שמואלי
- ממראות הבית עם המדרגות המסויידות תכלת
- 75 (תחרות הסיפור העברי הקצר — סיפור ז') . . . י. אסנת
- 82 מאה שנה ל"הצפירה" . . . א. ר. מלאכי
- 87 הבחינה התרבותית של ה"דיאלוג" הירושלמי . . . יצחק פינקל
- 92 עד גמירה (תחרות הסיפור העברי הקצר — סיפור ז') . מ. אילעי
- 97 לשון זו שבפינו . . . מרדכי עובדיהו
- 98 זיהות יהודית — רשות או הכרח? . . . שלמה סינגר
- הערכות ודברייבקר
- 102 (א) ש. ל. בלאנק המספר . . . חיים ליף
- 106 (ב) עם הרב ד"ר מ. נורוק ז"ל בגירוש אוזבקיסטן ב. בריסקוזה
- 108 (ג) ד"ר ישראל קאנוביץ המחנך והחוקר . . . יעקב צוזמר
- 117 (ד) ציוני ספרים . . . י. מישאל
- 118 (ה) בשדה ספר . . . ל. שפאל
- 120 (ו) "הנבואה והנביא" לש. ז. אש . . . א. דבשוני
- (ז) על פירוש "מאה שערים"
- 121 (מכתב אל המערכת) . . . יעקב יוזליט
- 121 . . . . .



"בצל רוח"  
1141 ברודוויי  
ניו-יורק

# BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

HAYIM LEAF, Associate Editor

Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

*Twenty-Third Year of Publication*

---

Vol. XLVII — CHESHVAN-KISLEV, 5723 (Nov.-Dec. 1962) — No. 2, (234)

---

## CONTENTS :

Behind the Refugee Problem — International

Intrigue . . . . . *Itzhak Ivry* 65

Christianity and Judaism as Reflected

in the Letters of Spinoza . . . . . *E. Shmueli* 70

Scenes From a Blue Painted House

(Bitzaron Hebrew Short Story Contest) — Story Six 75

The Centenary of the 'Hatzefirah' . . . . . *A. R. Malachi* 82

Cultural Aspects of the Jerusalem 'Dialogue' . *Irving Finkel* 87

To the End (Bitzaron Hebrew Short Story Contest) Story Seven 92

On Awkward Hebrew . . . . . *M. Avadyahu* 97

Jewish Identity By Choice or By Force? . . . . *S. Singer* 98

### EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:

(a) S. L. Blank, the Novelist (In Memoriam) *Hayim Leaf* 102

(b) The Late Dr. M. Nurock . . . . . *B. Bar-Tikva* 106

(c) Israel Kanovitz, Educator and Scholar *Jacob Zausmer* 108

(d) Comments on Books . . . . . *I. Mishael* 117

(e) Recent Books . . . . . *Leo Shpall* 118

(f) Prophecy and Prophet by Sol Ash . . . *A. Divshoni* 120

(g) A Note on 'Mea Shearim' . . . . . *J. Joselit* 121

News and Events . . . . . 121



BITZARON  
1141 Broadway  
NEW YORK  
MU 6-7680

# בַּצְרוֹן

נוסד עלי ידי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

---

שנה כ"ד (כרך מ"ז) חשוון-כסלו, תש"ג חוברת ב' (234)

---

## הוויכוח על הפליטים והאינטרנציונל השחור

מאת יצחק עברי

הוויכוח על הפליטים הערבים, שעודנו בעיצומו על במת א"ם, לא הביא השנה הפתעות מיוחדות. פרט לקו אופייני אחד. שעם שאינו חדש עמנו, הובלט הפעם הבלטה יתרה: קו השותפות המלאה והאחוה, עד כדי הזדהות גמורה, שבין נציגי ערב והאינטרנציונל השחור, הוא האינטרנציונל הנאצי-פאשיסטי, שכבר עמדנו על טיבו במאמר קודם. מבחינה זו אנו צריכים להיות אסירי-תודה למר שוקירי, הפליט הפלשתינאי המקצועי. המשמש נציגו של מלך סעודיה ועולה-לרגל למוסקבה, סוגד למכה ולקרמל כאחד, ומחווה קידה ל"טאקוארה" בבואנוס-אירס לג'ורדאן בלונדון ולרוקוול בוואשינגטון. כל זה — בשם אחדות ערב ושנאת ישראל והיהודים חסרת-המעצורים. אך כל הסבור, שהאיש שוקירי הוא יוצא מהכלל ושאר נציגיהן ודבריהן של מדינות ערב באו"ם הם פחות קיצוניים — טעה טעות מרה. נציגי מצרים ועיראק, סוריה והלבנון תמכו בעמדתו של זה תמיכה מלאה. ואפילו נציגו של חוסיין מלך הירדן, מלך אביון שממלכתו אינה מתקיימת אלא ובעיקר בזכות זה שצה"ל מפריד בינו ובין חילותיו של נאצר בכוח האיום, כי ישראל לא תעמוד מנגד אם הללו יפלו לעבר הירדן מזרחה — אפילו הוא חרץ לשון והתרה-החזיק אחריו בהתחרות המתמדת על כתר הפטריוטיזם הערבי העליון, שפירושו, להלכה ולמעשה, שנאת ישראל קיצונית עד כדי שיתוף פעולה מלא עם הנאצים לסוגיהם בכל חלקי העולם.

נמצא, כי לכאורה, לא נשתנה דבר בעמדת רוב מדינאי ערב מימי אותו שחיק-עצמות בראשית שנות השלושים ומשנות השואה של מלחמת העולם השנייה. שעה שהמוני ערב החשוכים ומנהיגיהם התפללו לנצחוננו של ה"ציר" ואף סייעו לסוכניו ככל אשר מצאה ידם, מתוך ההנחה האווילית, כי בנצחנו — להם נצחנו! שנאת היהודים והאיבה לדימוקרטיות בכלל, ולבריטניה וצרפת בפרט, העלו אז את עמי ערב על פסים, שלא סרו מהם אלא למראית עין, סמוך לסופה של המלחמה, כאשר כבר נראה לעין כל, כי משחקם של היטלר ומוסוליני הוא משחק אבוד. עתה, כשהתחילו עולים שוב בשדהו הסחוף של עולם נבון ומבולבל. סוער וגסער, עשביו השוטמים של הנאציזם והפאשיזם, התחילו מדינאי ערב, מלכיהם ורודניהם, נאחזים בעשבים שוטים אלה כבקש-הצלה מתוך ההנחה, כי הם עלולים להיוושע מן "הברית הטבעית" בין האינטרנציונל השחור ובין העולם הערבי — בשם אחוות השנאה לישראל ואחדות הצמאון לרכוש ודם יהודי.

צא וראה, כי לא נמצא במשך כל אותו וויכוח על במת ארם אפילו נציגה של מדינה אדירה אחת, שיעלה על הבמה הבינלאומית, שלא נוסדה מעיקרה אלא לשם שמירת השלום והאחוה הבינלאומית וההגנה על זכויות עם ואדם, ויערער על עצם הרשות שניתנה לשוקיירי ולחבר מרעיו לדבר כפי שדיברו, ולהשמיץ כפי שהשמיצו. ה"ר בניטס מאקוואדור, יו"ר הוועדה המדינית, אף הסביר בפירוש, שאין בידו לאסור את הדיבור בסגנון זה או אחר. אף המוחים בשם ארגונינה וארצות דרום אמריקניות אחרות — רק להגן על שמן הטוב שלהן נתכוונו, ולהוכיח, שארגונינה הנאציים הם בבחינת כמות מבוטלת וחסרת השפעה, אך לא ניסו כלל לערער על זכותו של שוקיירי להאשים את ישראל, במעשים "נאציים", או לשבח את הנאציזם ההיטלריסטי וה"טאקואריסטי" על המעשים שעשו, ושבדעתם לעשות, ביהודים שנואי-נפשם.

### חופש הדיבור — עד היכן

שמענו מפי יהודים טובים כאן ובאנגליה את הסברה המשונה, ששמירת הדימוקרטיה מחייבת מתן חופש גמור למסיתים נאציים להסית כאוות נפשם, כל עוד אינם עוברים מדיבורים למעשים. נאמר לנו גם כן, כי איסור אסיפות וגאומי הסתה מהווה תקדים מסוכן, העלול להיות לרועץ למיעוטים, בכלל, ולמיעוט היהודי בפרט, בארצות הדימוקרטיה. אילו קבוצות סטודנטים באוניברסיטאות מסוימות, ומהן — מכובדות, כבר הזמינו בעבר את מוזליי ואת רוקוול להרצות לפניהם את עיקרי תורתם, ושוב — בשם חופש הדיבור והוויכוח. וישנם יהודים המוכנים למסור את נפשם על חופש הדיבור והוויכוח, בחינת "ייהרג ואל יעבור", או בנוסח מימרתו הידועה של וולטיר, והכל בשם הדימוקרטיה הצרופה.

אולם, צדקו האומרים, כי יש שחיתות של אלימות המונית ורצחנות גזענית, שאינה נופלת בחומרתה משחיתות מינית, או כל שחיתות אחרת שמוליכה את הפרט למעשים פליליים נתעבים, וכשם שאין אדם שפוי בדעתו מציע שאוניברסיטה פלונית תערוך וויכוח, שבו יופיעו אנסים, מרצחים וקוביוסוסטים וילמדו זכות על מעשיהם. כך אין לתת לדוגלים בשם שיטת היטלר להרצות ברבים את

גימוקיהם, הבאים להכשיר רצח עם ושאר מעשי אלימות ומלחמה, הקמת מחנות-ריכוז והתעללות גזענית, הנובעים ממנה. ואם רצח יחיד או מעשה-אונס אינם בגדר עניין הנתון לוויכוח — מה טעם מותר להתווכח על רצח המונים, על טבח עמים שלמים ועל "סלקציה" גזענית לשם הוצאה להורג לפי תור מסויים במשפחת העמים? האם משום כך, בלבד, שלרצח המונים זה ניתן צביון חברתי-מדיני? אכן, אי לו לדור שמאשריו מתעים אותו בדיבורי-סרק על הצורך לשמור את חירות הדימוקרטיה בטהרתה, אם הדימוקרטיה של שנות הששים מוליכה, חלילה, לקראת השתלטות של האינטרנציונל השחור — כאשר אירע בשנות השלושים באירופה — מי מאתנו ירצה ביקרה? יהודי העולם, כיהודי מדינת ישראל יודעים שאין להם שיוך אלא במשטר של חירות ושל דימוקרטיה אמיתית. אך אלים ומרצח התולה עצמו באילן הדימוקרטיה כדי להיבנות מחורבנה — מה טעם לסייע בידו? ומה טעם להוסיף על חירויות הדימוקרטיה המשוריינות גם את חירות ההסתה הגזענית?

### העמדה האמריקנית בשאלת הפליטים

ביום ג', 11 בדצמבר, שמענו נאום של נציג ארה"ב, מר קארל רוואן, בדבר העמדה האמריקנית בשאלות סוכנות הפליטים, המו"מ הישיר בין ישראל למדינות ערב, ומאמצייה של וועדת הפיוס, המסקנה הכללית הנובעת מנאום זה היא, שאין ממשלת ארצות הברית מוכנה כרגע להכניס ראשה בין שני הרים אלה של יחסי ישראל-ערב ושל פתרון שאלת הפליטים. כשם שאין אמריקה מוכנה לתמוך בהצעת ד"ר ג'ונסון בשאלת מתן חופש ההכרעה לפליטים, הנתונים — כידוע — ללחץ ישיר של ממשלות ערב והעלולים לתבוע החזרתם לישראל במטרה היחידה של הריסת המדינה מבפנים, כך אין היא מוכנה לתמוך בהצעת ההחלטה של י"ח המדינות האוהדות את שאיפת ישראל למו"מ של שלום לאלתר, ותובעות ממדינות ערב להסכים למו"מ ישיר ומיד. ממשלת ארה"ב טוענת, שאין השעה כשרה לכך, ואשר לסוכנות הפליטים, הריהי מציעה להאריך קיומה לשנה נוספת (עד סוף יוני, 1964).

כללו של דבר, וואשינגטון מוכנה לשלם שוב כופר-נפש מדיני, ולשאת בעיל תקציבה של סוכנות הפליטים במידה ניכרת, ובלבד שתזכה לאורכה של שנה נוספת ותיחלץ מן המצב הבלתי-נעים של קיטרוג גלוי על מדינות ערב, בשעה שנציג ברית המועצות תומך בעמדה הערבית ואם גם בלשון קצת פחות נמרצת משתמך בה אשתקד. אגב, הבדלי-נוסח קלים הם לפעמים תוצאה של סגנון אישי של כל נציג ונציג סובייטי, ולא דווקא תוצאה של שינוי במדיניות, שאין לראותו עדיין אפילו באמצעות עדשה מגדלת.

עם זאת, עלינו להיות מרוצים מזה, שמזכירות המדינה נכנעה כנראה לדעת "הבית הלבן" בעניין הדו"ח של ד"ר ג'ונסון על הפליטים והמלצותיו, ולא העמידה את מדינת ישראל במצב קשה וכמעט בלתי-אפשרי של כפיית רצון או"ם על מדינה ריבונית בעניין כה חיוני כחופש הכרעה על שמירת בטחונה מפני כניסת מאות אלפי בני "גיס-חמישי" לגבולות הארץ, בטרם תיפתר שאלת השלום בין

ישראל לשכניה. כן יש לראות כהישג חיובי את קביעתו של מר רוואן על במת או"ם, כי ההצעה של כמה מן הארצות המוסלמיות באסיה, (אפגניסטן, פאקיסטאן ואינדונזיה) שהאו"ם ימנה אפוסטרופוס לרכוש הערבי בישראל — "כמוה כנסיון לחתור תחת יסודות עצמאותה של מדינת ישראל". לכאורה, קביעה זו היא בגדר דבר המובן מאליו. כשם שהוצאת ההכרעה הסופית בעניין החזרת פליטים מידי ממשלת ישראל ועמה — כמוה כפגיעה בריבונותה ונסיון לערער את עצמאותה ערעור סופי ומוחלט. אף על פי כן, אנו חיים בזמנים, שבהם נודעת חשיבות יתרה לכך, אם מעצמה אדירה כארצות הברית מאשרת "דברים המובנים מאליהם" בפה מלא, או בשפה רפה, או גם — עוברת לסדר־היום מתוך שתיקה גמורה. אלמלא אמר נציג ארה"ב מה שאמר, היו הערבים מפרשים דבריו כסימן מובהק להחלשת עמדות־המגן הדיפלומטיות של ידידי ישראל באו"ם. עכשיו שאמרם — תיראה ההצעה "האסייתית-מושלמית" כצעד פרובוקאטיבי שבויים ע"י מדינאי ערב ושאינו להתייחס אליו ברצינות. משום שהוא חוזר ונשנה כל שנה, ועיקר כוונתו — הקינטור.

### מחאה שלא באה

יתר על כן, גם אם נציג ארה"ב טען בפירוש שעדיין אין השעה כשרה למר"מ ישיר בין ישראל לערב — הרי רמז, בו בזמן, כי היוזמה החשאית להביא את שני הצדדים לידי התקרבות הדדית תימשך גם בעתיד. ומכאן ניתן ללמוד, לכאורה, כי הנשיא קנדי עדיין לא וויתר על תכניתו להביא לידי התפייסות ישראלית-ערבית, גם אם אינו מוצא ששעה זו היא השעה הנכונה להפעיל השפעתו בכיוון זה.

מאידך גיסא, נהג נציג ארצות הברית כנציגי שאר אומות (להוציא נציגיהן של דניה ושל אפריקה המרכזית) ולא מיחה נגד ההשמצות והעלילות של שוקירי ומרעיו על ישראל ואף לא נגד הזדהותו של זה עם הנאציזם הבינלאומי ונגד טענתו שיהודי אמריקה בוגדים במדינתם. אמנם, האשמות ועלילות מסוג זה כבר השמיע שוקירי בעבר ולא זכה לתשובה מצד זה. אולם, דומה, שהפעם הגדיש את הסאה, שעה שהצהיר על הזדהות עם "האינטרנציונל השחור" ביבשת זו ובשאר חלקי העולם — ומן הדין הוא, שהנציג, הדובר בשם הנשיא קנדי והאומה האמריקנית, יזכיר לו, כי לא הוא המוסמך להוצאת תעודות־נאמנות או אי־נאמנות לאזרחי אמריקה ולחלק ביניהם ציוני פטריטיום, ושדיבוריו מהווים התערבות בלתי ניסבלת בענייניה הפנימיים של המדינה ופגיעה בשמם הטוב של אזרחיה; התערבות ופגיעה מצד פרקליט פלשתינאי לשעבר, הנאמן לכמה אדונים ולקוחות בבת אחת, והנהגה מהכנסת אורחים אמריקנית ומנצלה לרעה.

### לא כל מדינות ערב שואפות מלחמה

נוכח הסתה פרועה זו המתנהלת על במת או"ם ימים רבים באין מכלים דבר, טוב לשמוע ממשקיף נבון־דבר כהרולד ווילסון, מי שנחשב כשר־החוץ ב"קבינט הצללים" הבריטי, שחזר מביקור במזרח הקרוב ובישראל, כי ישנן מדינות



ערביות, שהיו מוכנות לעשות שלום עם ישראל אלמלא היו חוששות מפני הסתם מבחינן ו"הפליכות חצר" (מאורגנות על ידי נאצר) בעקבות צעד כזה.

טוב לשמוע גם כן דבר-אמת בנידון הפליטים הערבים והאחריות לגורלם מאת ערבי אובייקטיבי ובלתי-תלוי כפרופ. ה. ב. שרעבי, המלומד הנודע והמומחה לענייני המזרח התיכון, בספרו החדש "מימשל ומדיניות במזרח התיכון במאה העשרים" (\*), שבו הוא אומר: "מנהיגי ארצות ערב יודעים יפה-יפה, שלא ייתכן להחזיר לישראל את כל הפליטים כולם, ששום ממשלה ישראלית לא תוכל להסכים לשונייים ניכרים בגבולות המדינה, ושאינן להפוך את ירושלים, בירת ישראל, לעיר בינלאומית". והוא מסיק, שאם מנהיגי ערב מסרבים, בכל זאת, לכרות ברית שלום עם ישראל, הם נוהגים כך, בעיקר, בשל "התועלת המדינית שהם מקווים להפיק מסירובם זה" ולא בשל "הפגיעה בצדק"... במלים אחרות, המלומד הערבי הנכבד מודה, שלא טובת הפליטים היא לנגד עיני מדינאי ערב, כי אם חשבון הרווח וההפסד של מדיניות-הסחיטה שהם מנהלים במזרח התיכון קרוב לחמש-עשרה שנים רצופות, מיום שנכשלה תכניתם להטביע את עצמאות ישראל באש ודם.

פרופ. שרעבי קובע בספרו החשוב, בפרק, שבו הוא דן במדינת ישראל, כי מדינה זו מהווה "תופעה מיוחדת במינה כגוף מדיני וכקיבוץ תרבותי כאחד. והיא המדינה המלוכדת והמאוחדת ביותר במזרח הקרוב". זהו שבח גדול, בפרט כשהוא בא מצד מלומד ערבי הרואה את חלומו של נאצר להיות לכמאל אטא-טורק ערבי כ"עורבא פרח", ואת תכניתו על אימפריה ערבית-מושלמת-אפריקנית כהזייה. ההוכחה הטובה ביותר לחוסר בסיס לתכנית של אימפריה מושלמת היא עובדת ידידותן של כמה ממדינות אפריקה עם מדינת ישראל. תאמרו: אלמלא דר פרופ. ערבי זה באמריקה, לא היה בן-חורין לומר מה שאמר. אך אין עובדה זו גורעת מנכונות ניתוחו ועדותו.

עדות טובה לידידות ישראל-אפריקה ניתנה עתה שוב באו"ם על-ידי מישל גאלין-דוהאטי. נציג הרפובליקה של אפריקה המזרחית, שעה שקבע בוויכוח על הפליטים, כי "אין ספק שמדינות-ערב עשו מעשה תוקפנות נגד המדינה החדשה", ושבמשך 14 שנים רצופות לא גילו רצון לקלוט את "אחיהם הפליטים". בקראו למו"מ על שלום בין ישראל לערב ובציינו נכונותה של ישראל למו"מ כזה, הבליט את צדקת העמדה הישראלית, שמו"מ על השלום קודם לכל מו"מ לפתרון שאלת הפליטים.

---

\* Government And Politics In The Middle East In The 20th Century, by Prof. H. B. Sharabi, Van Nostrand Publishing House, 300 pp. \$8.75, 1962.

\*\*\*\*\*

\*\*\*\*\*

## שפינוזה על הנצרות ועל היהדות על פי אגרותיו

### מאת אפרים שמואלי

ידועים למדי דברי שפינוזה על הדת הנוצרית ועל הדת היהודית, ב"מאמר התיאולוגי המדיני", על זו השמיע דברים רכים ונוחים, אף כי חלק על אמונותיה הטפילות, ועל זו השמיע דברים קשים כמתלהמים, קצתם — דברייבלע במין חימה שפוכה. אבל ידוע פחות ברבים, שבאגרותיו היתה לא רק נעימת קולו אחרת, אלא ניכר, שבהן, בעיקר כשדיבר בלא חשש, בינו לבין חבריו, היה יחסו כולו לשתי הדתות שונה מזה שהובע בפומבי גדול ב"מאמר". הדפים להלן, הלוקחים מתוך מחקר מקיף יותר, הם עיון באגרותיו, העומדות לצאת לאור בהוצאת "מוסד ביאליק" בתרגומי מרומית.

### א

בהתגלות לב ככל האפשר, הודה שפינוזה, שהוא מפרש את דברי הברית החדשה על דרך המשל. "בנו הנצחי של אלוהים" הוא השכל האלוהי הנטוע באדם, הוא "החכמה הנצחית של אלוהים, שהתגלתה בכל הנמצאות, בעיקר — ברוח האדם... שכן בלי חכמה זו אין שום אדם יכול להגיע ולזכות לישועת הנפש, משום שהיא בלבד מורה מה אמת ומה שקר, מה טוב ומה רע". אמנם חכמה זו סמלה באבנגליון הוא ישו המשיח. "ומכיון שחכמה זו נתגלתה ביותר על ידי ישו המשיח, כמו שאמרתי — הוא מוסיף, כדי להניח את דעת ידידו התיאולוגי, אולדנבורג, שבסוף ימיו דבק מאד באמונתו — בישרו והטיפו אותה תלמידיו, במידה שהוא גילה אותה להם, והראו לדעת, שהיה לאל ידם להתייקר בהדרת כבוד רוחו זו של המשיח יותר מן האחרים". אלוהים לא לבש טבע אנושי. "אין הכרח גמור להכיר ולהודות בישו לפי הבשר", והטוענים כן, "אין אני מבין מה הם סחים. אכן אודה ואתודה על האמת, שהם נראים לי כמשמיעים דברים בטלים, כאילו אמר לי אדם, שהעיגול קיבל את טבע המרובע" (אגרת שבעים וארבע). ישו לא קם מן המתים ולא עלה לשמים. כל המעשים האלה וכיוצאים באלה "לא היו אלא הופעות או התגלויות, המותאמות לכוח תפיסתם ולמחשבות לבם של אותם בני האדם, שאלוהים רצה לגלות להם את כוונתו" (אגרת שבעים וחמש).

הבוחן אגרות אלה מוצא, ששפינוזה מורה, כי אלוהים אמנם גילה את עצמו "גילוי רב ביותר בישו", אבל הוא מסוג הגילויים, שגילה את עצמו גם בנביאים, באבות האומה הישראלית ובמשה רבנו ובכל הוגי אמת, גילויי השכל הנעלה, "האלוהי". כלל כל הגילויים האלה מכוון לשיטה הפילוסופיה האמיתית, שמורה



הוא, ההוגה, הביטוי „בנו הנצחי של האלוהים“ ידוע לא רק מן התיאולוגיה הנוצרית. גם פילוסופים נוצרים ולא־נוצרים השתמשו בו ככינוי לנברא, מעשה ידי אלוהים בלא מיצוע. כן כינה פילון האלכסנדרוני את עולם השכלים ואת הזמן — בן־בנו של אלוהים, וחזר על כך גם ר' עזריה מן האדומים. הוגים עברים לא היססו להשתמש במושג בן־אלוהים. אדם הראשון „אשר קיבל הנפש על תומה והשכל על תכלית מה שביכולת האנושי“ וכו' — כותב ר' יהודה הלוי ב„כוזרי“, מאמר א', צ"ה — נקרא אצלנו בן־אלוהים וכל הדומים לו מזרעו בני־אלוהים. ב„מאמר הקצר“ אמר שפינוזה על השכל: „גם הוא, כמו התנועה, בנו, מעשה ידיו, מפעל בלתי אמצעי של אלוה“ (ח"א, ט). שפינוזה ראה את תורתו כחוליה בשלשלת הקבלה האמיתית של הגות הדורות ושל מייסדי הדתות ומבשריהן, היהודים כנוצרים, במידה שהללו דבקו בתורת האמת.

כשהוא בא לבאר את דעתו, שאלוהים הוא הסיבה הפנימית של כל הדברים, הסיבה מלגו, ולא סיבה חיצונית, נבדלת מטבע הדברים, הוא אומר, שדעתו זו שונה מאד מזו „שהנוצרים החדשים נוהגים להגן עליה“. ובמושג „נוצרים חדשים“ הוא כולל באמת את כל הנצרות ההיסטורית, המאורגנת בכנסיות. ישו והשליחים הם הנוצרים האמיתיים, אבל תורתם סולפה על ידי „הנוצרים החדשים“. בכך דומה הנצרות ליהדות. „העברים הקדמונים“ הורו דברי אמת, אבל באו „הפרושים“ וקלקלו. „הכל — אני אומר — חיים ומתנועעים וקיימים באלוהים; אני קובע כן כפאולוס, ואולי גם ככל הפילוסופים הקדמונים, אף כי באופן אחר, ואני מעז אפילו לומר, שאני מסכים בכך לכל העברים הקדמונים, במידה שמותר ללמוד ממסורותיהם, אף כי אלה סולפו בכמה דרכים“. אותם „עברים קדמונים“, שדיברו על היחס שבין אלוהים והטבע אינם רק הנביאים ומחברי ספרי החכמה שבמקרא אלא גם חז"ל, שאמרו על הקב"ה, שהוא „מקומו של עולם“. ואפשר, שגם הביטוי „קדמונים“ הושפע כאן מפסקה של ר' חסדאי קרשקש ב„אור ה"י“, כלל שני, פרק א', עיון ב': „והנה להתפרסם זה הענין מהמקום, היה הרבה מהקדמונים שהיו רואים... עד שרבותנו עליהם השלום השאילו השם הזה לצורת הדבר ועצמותו“. וכן להלן שם: „השאילו לו השם הזה, באמרם תמיד: ברוך המקום... הוא מקומו של עולם“.

כללו של דברנו: שפינוזה האמין, כי תורתו אינה באה לסתור את היהדות והנצרות כשתופסים אותן לעומקן ולאמיתן, ונהפוך הוא: סבור, שהן, בטהרתן הראשונה, מחזקות את תורתו. אין הוא בא אלא להוסיף עליהן אלא את דרך האמת העיונית, המתמטית, ולגרוע מהן את האמונות הטפיליות, שדבקו בהן, אין הבדל ניכר בין היהדות לבין הנצרות, ועל כן אין האחרונה עדיפה מן הראשונה. אפילו נוצרים ליברליים ניתפס לבם לאמונות טפילות ורובם הם כ„נוצרים החדשים“ לכל דבר. רק מעטים שבהם הם נוצרים כמוהו, כשפינוזה היהודי. אכן שפינוזה היה הוגה הדעות האירופי הראשון, שהעז לעמוד מחוץ לתחומי הדתות ההיסטוריות משום שסבור היה, כי הוא מתפרנס מעיקר תמציתן הרוחנית ואינו מוותר

אלא על המצוות שהעמידו בכוח המדמה ובכוח הסברה ועל כל דרכי הדימוי, החיזור והמשל, היפים להמוני העם, שהם דרכי „דתות ההתגלות“.

בשנת 1656, היא שנת נידויו של שפינוזה מקהילת אמסטרדם, התקינו שלטונות המדינה שיהיו המורים בכל בתי המדרשות הגבוהים מפרידים את התיאולוגיה מן הפילוסופיה בלא שום עירבוב תחומים. יאן דה ויט סמך ידו על תקנה זו בקוותו, שיהיה לאל ידה להשכין שלום, לפחות באוניברסיטאות. שפינוזה נתן את דעתו על כך כל הימים: בחיבורו ביקש להבדיל בין דת לאמונה ובין אמונה לפילוסופיה. אבל באמת רצה ביותר מכן. הוא ביקש לייסד שיטה פילוסופית, שתיישב את חידות העולם והאדם ותקנה קורת רוח כדי „פדות הנפש“ והצלחה נצחית, כמות שהתימרה הדת ולא עלתה בידה, על פי דעתו. הכרת האמת הדתית נעשה לשפינוזה תחום של עיון מדעי־מטפיסי. סבור היה, שדת ההתגלות מטיפה לירא שמים, כלומר — לעבודת ה' על ידי קבלת עול המצוות בלא חקירה מטפיסית ובלא דעת אמת. אבל ביסודה מונחים מושגי אמת. השיטה הפילוסופית משחררת את התבונה ממרותה של ההתגלות. תבונה זו בלבד הוא אמת־המידה ודין־האמת. היא בוחנת ובודקת את הדת. תעודתה היא לורות ולהבר.

ב„מאמר התיאולוגי־המדיני“ עמדה תבונה מטפיסית זו להבדיל בין התחומים הבדל גדול למען שלומה של המדינה וחירותה של המחשבה. אבל גם שם, ובעיקר באגרות, ביקשה לה בעלת ברית בדת בטהרתה, לפי כוונתה האמיתית ולא לפי אופני התגלות תורותיה, ונסתייעה ברצינוליזציה של אמונת „הקדמונים“, העברים כנוצרים. על ידי ברית זו ניתן להוגה לקרב אליו נוצרים חפשיים יותר בדעור תיהם. אבל בסופו של הדבר ובעיקרו עמדה המחיצה בעינה. שיטת שפינוזה נוסחה מעבר לתחומיהן של הדתות ההיסטוריות, על פי תפיסת מאמיניהן.

## ב

מעט, מעט מדי, מדובר באגרות על היהודים בני דורותיו. בפרישות ובצניעות, כיאות לפילוסוף ולתלמיד חכם יהודי, חי שפינוזה במרחק כמה תחומי שבת בלבד מקהילות ישראל. במלחמתו לחופש האמונות והדעות עשה בוודאי שליחות גדולה גם לטובתן. אבל לא הזכירן במפורש. כבר ראינו לעיל, שרצה, כי המטיח כלפיו טענת הכפירה, יידע בן איזה אומה הוא, אבל לא פירש מה עשויה ידיעה זו להוסיף. האמנם לא היה איש מבין כל אותם המשכילים הרבים, הפייטנים והאמנים, הרופאים וחוקרי הטבע, חכמי הדת והמוסר שבקהל האנוסים לשעבר בקהילת אמסטרדם ומבין בניהם, האומנם לא היה אפילו אחד, שבא עמו בדברים? הבאמת היה הנידוי שלם? פליאה היא. יש להניח, כי דברי אחד הביוגרפים — קורטוולט — ששפינוזה „לא מנע גם את היהודים מלבקר בביתו“, הם דברי אמת. אפשר שבין האגרות שאבדו או נגנזו היה איזה שיח ושיג עם יהודים, או לפחות נזכר משא ומתן כל שהוא. אבל אין לנו אלא מה שענינו רואות היום.

כבר למדנו לדעת, ששפינוזה ביקש סימוכין לרעיונותיו העיקריים בדבריהם של „העברים הקדמונים“. מדי פעם בפעם הוא גם נשען על דעותיהם של חכמי

ישראל מאוחרים, בעיקר מבין הפילוסופים שבימי הביניים. אמנם כל ימיו סיגל לעצמו נוסח דיבור נוצרי, ועל פיו הוא מחרף את "הפרושים" גם במקומות, שעל פי הדיוק ההיסטורי הוא מתכוון בהם לצדוקים. באגרת אל בורג, שבה הוא מדבר סרה בכנסיה הקתולית, אינו חס גם על "הפרושים": "כל מה שמבדיל בין הכנסיה ובין שאר הכנסיות הוא דבר מיותר כולו, ועל כן יסודו רק באמונה טפילה". ולהלן: "מה שאתה מוסיף ואומר על ההסכמה הכללית של ריבוא רבבות בני אדם ועל שלשלת הקבלה של הכנסיה שלא פסקה וכו', הרי זה עצמו פזמונם הישן של הפרושים". אבל שם הוא גם מוסיף ומבאר: האומה היהודית ואמונתה לא ניכחדו, אף על פי שאין להן מדינה לתמכן. "ואמנם אין איש יכול להכחיש, שכל הכופרים פרשו מהם, ואילו הם עצמם מתקיימים ועומדים כמה אלפי שנים בלי שום כפייה של ממשלה אלא בכוח האמונה הטפילה בלבד". בורג טוען, שמקדשי השם הרבים הם עדים נאמנים לאמיתות אמונתה של הכנסיה הקתולית. בא שפינוזה ומשיב, שמנינם הגדול של מקדשי השם בקרב היהודים אין דומה לו בשום אומה אחרת. "ויום יום עדיין הולך ומתרבה מנינם של אלה המקבלים עליהם יסורים ברוח איתנה ומופלאה מאד, כדי לקדש את שם אמונתם". וכאן הוא מוסיף ומספר מעשה, שנחרת בלבו, כנראה, בימי ילדותו, הוא המעשה באציל ספרדי, שמל את בשרו ודבק ביהדות וקידש את השם על המוקד: "והדבר הזה לא שקר הוא. אני בעצמי ידעתי בין השאר אחד, יהודה שמו, שהם קוראים לו הנאמן, אשר בתוך להבות האש, כשחשבוהו כבר למת, התחיל לזמר את השיר, הפותח במלים "בידך אפקיד רוחי" ותוך כדי זימרה יצאה נשמתו". על אציל יקר רוח וגיבור זה כתב ר' מנשה בן ישראל בספרו "מקוה ישראל" שהקדיש לפרנסי קהילת אמשטרדם, וביניהם — למיכאל שפינוזה, אבי ברוך, ועליו דרש גם הר' שאול מורטיירה בדרשת אזכרה ביום השבת, כששפינוזה עדיין היה תלמידו.

על פי אגרת זו כולה אין יתרון לדת הנוצרית על הדת היהודית, ונהפוך הוא: לכנסיה הקתולית מגרעות הרבה, שלא דבקו באומה היהודית ובאמונתה: "סדרה של הכנסיה הרומית, שאתה מרבה לשבחיו כל כך, אני מודה, הוא משטר פוליטי, ויש בו טובת הנאה לרבים, ונוטה הייתי להאמין, שאין נוח ממנו להונות את ההמון ולהחזיק את רוח הבריות במתג וברסן, אילולא לא היה קיים משטרה של הכנסיה המוסלמית, העולה על זו בהרבה, שכן מאז התחילה אמונה טפילה זו להתפשט, לא היו בכנסיה זו שום קרע ופרישה" (אגרת שבעים ושש). אמנם בטעות כתב כן על האיסלם, שכן לא ידע את תולדותיה כראוי, אבל ניכר מכתלי דבריו, שמבחינת "המשטר הפוליטי", שהתקינו הדתות, עולה היהדות על הכנסיה הרומית ועל "הכנסיה המוסלמית".

רק מאורע אחר אחד, שאירע בזמן ההוא בקהילות ישראל נזכר באגרות, הלא הוא מעשה "התגלותו" של שבתאי צבי. אולדנבורג כותב אל שפינוזה מלונדון בעסקי פוליטיקה. מבית אבא הביא עמו שפינוזה התעניינות בעסקים אלה. יהודי אמשטרדם היו קשורים קשרי מסחר וקשרי משפחה בכמה וכמה

מדינות ונתנו את דעתם על המאורעות הגדולים בעולם. הם גם פירשו אותם ואת תוצאותיהם ברוב בינה, כפי שמעידים דורשי הרשומות. מפניתו התכונן שפינוזה במעשי המדינות והמדינאית בקור רוח, "בלא שחוק ובלא בכי". אולדנברג מבקש, איפוא, לשמוע ממנו בשנת 1665, בעיצומה של התנועה המשיחית חודשים מעטים לפני שהקיץ על המשיח הקץ המביש הממיר, מה דעתם של יהודי אמסטרדם על הידיעות המגיעות מקושטא ומה ההוגה עצמו חושב עליהן: "בפי הכל כאן השמועה בדבר שיבת היהודים לארצם לאחר אלפיים שנות גלותם ויותר. רק מעטים מאמינים בהן כאן, אבל רבים מבקשים שתתאמת. הלא תואיל להודיע לידידך מה שמעת על דבר זה, ומה אתה בעצמך חושב עליו. אשר לי — קשה לי להאמין בשמועה זו עד שלא אשמע חדשות אלה מפי אנשים מקונסטנטינופול הראויים לאימון, שהדבר קרוב להם ביותר. משתוקק אני לדעת מה שמעו על כך יהודי אמסטרדם ואיך משפיעה עליהם ידיעה זו. שאילו נתאמתה היתה, כנראה, מחוללת בעקבותיה זעזוע מהפכני בעולם כולו". אולדנברג מאמין, ששפינוזה קרוב בכל זאת ליהודי אמסטרדם ויודע את דעתם. הוא מדבר על "זעזוע מהפכני" העשוי לזעזע "את כל הדברים שבעולם", על "קטסטרופה" — בלשונו (אגרת שלוש ושלוש).

לצערנו לא נשתמרה בידינו התשובה. עמנואל יואל שער ראשון, אם איני טועה, כי שפינוזה כאילו ענה בפיסקה שבסוף פרק ג' ל"מאמר התיאולוגי-המדיני", שבו רצה להסביר את סוד ייחודם של היהודים בין העמים ואת טיב תקוותם הלאומית לעתיד לבא. "אין ליהודים דבר — כתב בו שייחשב להם ליתרון על שאר העמים. ואולם מה שהם התקיימו בגלות שנים רבות כל כך, מבלי שתהא להם עצמאות מדינית, אינו מתמיה כל עיקר, לאחר שהתבדלו מכל העמים עד שעוררו את שנאת כולם. וגרמו לבידול זה לא המנהגים הדתיים החיצוניים, המתנגדים לאלה של שאר העמים, אלא אות המילה, שהם שומרים עליו ביראת שמים מרובה... סבורני, שאות הברית חשיבותה מרובה ביותר, עד שאני מאמין, כי הוא בלבד עתיד לשמור על אומה זו לעולמים. יתירה מזו, אני מאמין אמונה שלמה, שאם עיקרי דתם לא ירככו את נפשם, ישובו בשעת הכושר, מאחר שענייני בני האדם נתונים לתמורות, ויקימו את מדינתם, ואלוהים יבחר בהם מחדש". מפוקפקת ההשערה, כי דברים אלה, שנתפרסמו על ידי שפינוזה לאחר שנודע כשלונו של שבתי צבי, הם תשובה לאגרת שקדמה בחמש שנים; על כל פנים אין עדות מספיקה בצידה. אבל אולי דוקא משום כך, דוקא באין זיקה מפורשת לריתחה המשיחית שבזמנו, מעידה התשובה על דעת שפינוזה לאמיתתה ולגופה של התקוה לשיבת ציון ולבנין המדינה. אבל אין כאן המקום להאריך על פיסקה זו, שזכתה לתלי תלים של פירושים.



תחרות הסיפור העברי הקצר – סיפור ז'

## ממראות הבית עם המדרגות המסוידות תכלת

מאת י. אפנת

רוח צהרים טהורה באה החדרה. חמה, יבשה, רוח קוצים ופרחי הרים. אני יושבת בשקע הרחב של החלון, המרוצף מרצפות קרירות. בוחשת כוס לימונד גבוהה. על חומת המנזר ילדים ערבים. קוטפים תות. 'בחיי' ירימו קולם בעברית. אולם עיקר הענפים מעל חצרנו כורע. קטף שכני יששכר מן התות: בצלחת לצדי גרגרים רחוצים. צבעם אדום-כחול, כמעט שחור. צעדים בשביל.

חייל תועה עולה במדרגות המסוידות תכלת. עולה כבתוך שלו. משראני, נבהל:

„גרים? לא ידעתי. אני מחפש כיור למטבח.” בולשות עיניו פנימה. „מהבית הזה גנבו הכל,” אומרת אני, „את מתקני החשמל, משאבת המים, הברזים. גם את כיור המטבח.” „משאבות יש הרבה. במחנה. בעלך חייל?” הוא מניע בראשו לעבר יששכר המסקל בגן שעלה פרא.

אני שותקת. אינני מתקנת את הטעות.

„תוכלו בהחלט לקבל משאבה,” מסיים הוא ויורד, טובע בספיח שבלי השועל הכחושות שעלה בחצרנו, בחצרות השכנים כולם.

הבית בנוי אבן עבה, אבן מקומית. והחדרים גדולים ואפלוליים, נגועי עגמומית. מה קרה לקיץ השנה. הקיץ חולה. כולנו חולים, נגועים.

„תראי את הדלי עומד גלוי במטבח, רחמים,” אמר שכני יששכר.

יששכר היקר, עליך רחמים. יששכר נוהג בי מנהגי כבוד ודרך-ארץ מופר-זים. 'בוקר טוב', הוא מקדם את פני מדי בוקר. 'ערב טוב', לא ישכח לקרוא מדי ערב מעבר לדלת הסגורה.

ישבנו בחדרו. אכלנו רימונים מעץ הרימונים שליד השער. יששכר קלף לי רימון, משליך את הקליפות המרות לסל-הניירות הקלוע. יששכר המרוכז

במלאכתו, השולחן הקטן, המיטה המתקפלת המכוסה שמיכה צבאית בפינה — שלושה דוממים בחדר מקומר, נרחב וריק.

”מעניין מי גר כאן לפנים,” אמרתי בקול.

בדמיוני ראיתי שרפרף קנים וזקנה שפופה לבדה, מצחצחת כלי נחושת גבר מיסב לבדו, עורו אפור וחסר ברק, כעורה של תולעת משי. עולל מזורר, מנופף בכף־המבשלים שהפקידו בידו. בתקרה מביט הוא, כמאזין לתשובות מעבר לקיר. פרחים בסירים המסויידים אצל המדרגות. פקע כתום נשמט לרצפה. אשה צעירה נוטלת, מלטפת בו את לחיה, מקרבתו לרקתה, לאוזנה, כמנסה להצמידו לשערה. ומה יפה היא.

”אינני סבורה שנוכל לדעת מי גר בבית לפנינו,” אמרתי פעם לאיש המצוי בביתן שליד שער המנזר, ספק שוער ספק גנן.

”לא, אינני סבור,” השיב להפתעתי ברוע.

בחדר אשר קבלתי אני, פגע פגז. בפגיעה ישירה, מספרים. תקרת העץ הרוסה. אולם הרעפים שופצו על חשבון הצבא. הקירות, סימני רסיסים בהם. החדר גבוה מאד. הבאתי עמי רהיטים מן העיר. שולחן בהיר וכסא בהיר, ספה, וילון. אף שמץ מן העצבות עומד אף בחלל חדרי. עצבות היא המחלה הכרונית של הבית הזה, הבית ההרוס. אנו שואבים מים מבור מי הגשמים הגדול אשר מתחת למטבח. פעם נשליך הדלי לבור ונעלהו ריק. פעם נשליך הדלי לבור והוא מלא מים אפלים.

הבוקר עלה אדם, טיפס על רעפי הגג. התעוררתי. הוסר רעף. ועוד רעף. הוסרו רעפים בגובה של מטר על מטר. דרך התקרה הפרוצה בלאו הכי שטפו החדרה אור שמש וזבובים. ואני כמו שוכבת באסם או אורווה. מבעד לחור המורחב קפץ יששכר ונשאר כפוף על קרשי התקרה בצד השלם. הוא מעביר חשמל בבית! אך בינתיים משתמשים אנו בעששיות נפט. אמש, אחרי שלבש את מדי השוטר ועמד לצאת, דפק יששכר על דלתי, שאלני באדיבותו המשונה אם ארצה בעששיותו. הצבתי את העששית הנוספת על הארון הנמוך הבנוי בכוך, ואור שבעתיים נגה בחדר. יששכר הוסיף לעמוד בדלת. תריס הברזל דפק עם הרוח ואני פניתי להגיפו. כשסובבתי ראשי שנית, יששכר לא היה, ופעמוני המנזר צלצלו אחת־עשרה.

כיצד החל הדבר. מתי עומדת הייתי, רגלי זו במציאות אחת, השניה כבר במציאות אחרת, מציאות־על.

אולי ליד המזנון בבנין מטה המשטרה. אמרו לי להמתין. עמדתי והסתכלתי בככר: אופנוע משטרה עם מגן שקוף בפני רוח. גדר ברזל נמוכה סביב תוחת מיושן המשמש לנוי.

אז נשמעו הפעמונים מכים. צירוף צלילים חדגוני, אטי: כמו שני ילדים רכים, שבויים בחדר עליה גבוה וריק, ישננו מלוא גרון, מבלי הבן המלים, שיר ערש מיוחד במינו. מזמור של אדישות מקפיאת דם, אשר בחבלי קסם

ומדוחים יפיל עליהם שיתוק. כסם המרדים לנצח את חושיהם כולם, מלבד קולם הדק.

עדה מדולדלת הצטופפה אצל הכנסיה, כמתיראה על נפשה. נזירות רוסיות. עניות, לא לכולן מדי הנזירות במילואם. עמדו וידיהן אסופות על בטנן, קצות קשרי מטפחות הראש הגדולות משיקים ככנפים שחורות מתחת לסנטר. עמהן קומץ גברים אשר הסירו כובעיהם והחזיקום ביד, נשאר לעמוד בראש מגולה, שערם מתבדר.

הכומר ניצב נוכח הפתח, מקלו בידו. עומד היה צעד אחד לפני צאן מרעיתו, בגבו אליהם, והוא כמעט פנימה לבנין, גלימתו הבהבה שם בזהב, עטרה לראשו וצלב בסוף השרשרת הכבדה לצוואריו. מורם מעליו החזיקה במאמצים נזירה זקנה אחת צלב של פיתוחי מתכת, גדול עד להתמיה.

תפילת אשכבה היתה זו, והנה האלונקה המכוסה שטית. ממתנינים איש לרעהו, החלו הכל יורדים בדרך החתחתים, הגנה. הנזירות פסעו צפופות, מובלות, ושרו.

רק נזירה אחת וסינר כחול על מדיה, עשתה כפותיה כחצוצרה, מתחה צווארה במצודד וקראה אל הגג. נזיר צנום, ארוך שיער, הופיע באחד המגדלים. חפזו ודלג, מיהר במדרגות העץ, נעזר במעקה כגוהר מעליו. כהרף עין חלף, כתעתוע. "הוא לא שפוי בדעתו!" קראתי בבהלה אל סמל־המשרה אשר צועד היה לעברי.

"אמרו לי שמחפשים אותי," ענה הסמל ועמד לידי. וראיתי שאותו רגע כמו חזר ונוכר בי, כמו הכירני אף כי לא ראני מעולם.

היה זה יששכר. הדייר השני בבית הנטוש שהיקצו לי. אולם אני הוריתי לו נרעשת על הככר: הנזיר עמד למטה, כקוף שקשה עליו העמידה על שתיים, הנזירה בסינר הכחול מבארת לו מה, מונה באצבעותיה. ושנית, כגוהר על המעקה, נישא הנזיר כרוח אל המגדל. הפעמונים פתחו בצלצול חי, עליו.

אחד אחד חזרו המלווים, מעבירים את אות הצלב על גופם. הכומר, שהיה גבר יפה־תואר ועור פניו רענן, נכנס לכנסיה בצעדי חולין מהירים, כמי שנבוך בתפארת תלבשתו. מי ברגל ישרה, מי צולעת ונאנחת, עברו הנזירות על פנינו, תומכות זו בזו, אחרונה עלתה נושאת הצלב הכבד, המוטה על כתפה, והיא נעצרת עם כל צעד.

עת רבה עוד המשיכו הפעמונים להכות. כשמבעד לצוהר המגדל נראים פעמונים מתנדנדים, זוג ידיים מושכות בוריות בחבלים וראש הפעמון המופנה כלפי מעלה. השוטר לידי שתק.

"אמרו לי לקבל אצלך את המפתח."

"רגע. אלך להודיע שאני הולך הביתה".

כשעמדתי והוצאתי חפצי ממזודותי אותו ערב, הופיע יששכר בדלת, בנעלי התעמלות חומות ופקרס צבאי, אוכל פרוסה עבה בריבה.



"תראי, את הולכת ומתרחצת." נגס מן הפרוסה.

נדהמתי :

"תסלח לי?"

"רק רציתי להודיע שהסקתי את הדוד. נצטרך לקבוע תור לרחצה."

"בסדר. האחרון בינינו, שיודיע לי כשהוא מסיים." אני סוגרת את הדלת.

כעבור שעה קלה :

"סיימתי."

למחרת היום :

קניתי הבוקר סוכר, תה, אורז. את תשתתפי בהוצאות."

כמעט ואינני רואה את יששכר בעת העבודה.

פעם הלכתי למדורו. שוטרים עמדו וחיכו לו. הוא לא היה. משבא, פנה ראשית-כל לטפל בהם. מפליא היה לשמעו נותן הוראות והאנשים שומעים. רק אחרי שסיים עמם ביקש לרצוני. "הנה מצאתי פח. חדש לגמרי." הראיתי והוא נטלו בשמחה.

לפי מקצועי אינני אלא סטודנטית. סבורה הייתי שיהיה בזה משום סידור נוח אם אקבל את ההצעה לשמש במרכזיית הטלפונים במשטרה פה. באופן כזה אוכל להתכונן בשקט לבחינות-הגמר. הסיבה העיקרית לבואי למקום היתה פשוטה יותר: בימי הקרבות, כאן הכרתי את אנוך. וכאן ראיתיו לאחרונה. מקומי בקצה המסדרון הנמוך. איש גבוה לא יהלך בו זקוף. עמודים עבים תומכים סידרה של כיפות. והמסדרון כשורת חדרים, חדר לפנים מחדר. חלון מקומר עולה מהרצפה ועד לגובה המותן: דרכו אראה את חצרו הפרטית של הכומר הצמודה לכנסיה, ובה זוג ספסלי שיש, בצורת חצי גורן לעומת חצי גורן, ומלונה ריקה. פעם ניגשתי והצצתי לתוך הכנסיה: שלוליות אור ירוק, כתום, סגול ואדום על הרצפה. שלוליות אור צבעונין על מלמלת האלטר הלבנה, המתופרת צלב בד כחול. על שולחן צדדי שני פמוטים בתיים. התקרה רקיע תכלת מתפורר ומלאכי עליון. ובין תמונות נחושת גזורה עם מתכת אחרת, לבנה כאם-הפנינה, תלויה היתה תמונה מוזרה: כמו מתארת ראי מכוסה בד לבן, ועל הבד מופיע צלם ראש. ראש בשיער יורד, מחייך חיוך מהתל.

"אנוך, אנוך." ניסיתי למלמל בקרבי פעם אחת, והעליתי חרס בידי. רק עם הריחות החריפים של הלילה בשטח הפתוח, בדרך מן המשטרה הביתה, נישא לפרקים ממשב הזמן ההוא. כזכרון מנגינה. וברבות הימים סר אף הוא. באה אני הביתה. יושבת אל הלימודים. שלהבת המנורה הבהירה רועדת. שקט. פרפרי לילה חסרי צבע, סומאים, מתנגשים בשולחן, מטיילים בין גליונות הנייר. שני סוסיו של דה-קיריקו על הכותל דוהרים על שפת ים קוצף וזורה. מן המטבח עולה ניחוח תבשיליו של יששכר. מה מתבשל לארוחת ערב. אני לומדת עד שעה מאוחרת. וקמה מאוחר, אם אין לי משמרת בוקר.

אולם היום יום חופש הן ליששכר והן לי. נעים להוציא ביום חם שמלה קרירה וללבשה. שפע פרחי היסמין הלבנים, הדקים, חשוף לרוח החמה, מיטלטל

כביום סערה. הכפר שתייערב תלול, מעשה-משור של ברושים ניצבים ומדרגות בהר. באוטובוס הבא ניסע העירה. לקנות במחסן הרכוש הנטוש. האומנם כה קצרה הדרך. האומנם אין שנות אור מפרידות. בהגיע האוֹ-טובוס לעיר, תמהה הייתי לרגע למראה הבריות ההדורות, המוצבות פנימה לחלון הראווה, מצביעות ללא-נוע על לבושן. ולכל בנין חזית של קומות. לכל בית מסחר דלתות של גליוני זכוכית עבה. כל אדם מרכיב על פניו פני חוצות. וכסף נפרט, מחליף ידיים.

בכניסה למסעדה הקואופרטיבית: מכר. היה עמנו ביחידה. הוא סיים ארוחתו ועמד לצאת. חסרות לו אצבעות בכפו, מראה הוא לי בפשטות. "אף לאנוך, שמעתי, חסרות אצבעות. מסופקני אם תזכרנו. נדמה לי שבימך כבר הועבר מאתנו," אמרתי

תירוץ להזכיר את שמו. השבועות האחרונים נמוגו. ראיתי שלא נגמלתי. לדבר בו, ולו רק להעלות את שמו. "את מתכוונת ליושב שם?"

לבי עמד מדפוק. נאחזתי בגולתה של ידית הדלת וחשתי כיצד אני מסִּיקה והולכת. במרחק פסיעות מספר יושב אנוך, מסדר בפינת השולחן שני ספרים ועותן, זה על גבי זה. הוא הרים ראשו וסקר את האולם, לפתע גילני: "תרצה" קרא אלי בקולו השתיקני והורה קצרות על המושב לידו, "פנוי." והוא החל מעביר חפציו לפינת השולחן השניה.

ובכן, השאלה המטרידה: וכי אראנו שוב, היתנכר, היגש אלי — כלא היתה.

"היית בחוץ-לארץ," אומרת אני ומיישבת. יששכר עושה כמותי.

"חוץ-לארץ לפי השקפותיך. ישראל לפי השקפותי..."

ניחא. אנוך נפל בשבי בעיר העתיקה.

"יש סיגריות?" שואל הוא.

אני ממחרת להעלות את חפיסת הסיגריות שלי. אנוך מגלגל בידו השמאלית, השלימה, את הסיגריות ומתבונן בי. המבט שאינו אומר בואי ואינו אומר לך, אינו אומר כן, ואינו אומר לא.

"חן חן על מכתב אלי."

"גלויה" מתקנת אנוכי. תרצה אומללה שכמותך.

"גלויה" הוא מאשר, "שמחתי."

"ולא ענית עליה."

"הרי לא היתה כתובת. ההנחה היתה שאינך רוצה בתשובה"

המשחק הישן. אם כן, תרצה יקירתי, אומרת אני לעצמי, כל חדשי הצפיה הארוכים והוא לא יכול היה לענות.

"המכתב שמור עמי" מהרהר הוא, "אין כל כתובת. אפשר והועתק. אפשר

ואסור היה לשלוח כתבות צבאיות."

אינני יודעת מהו שהניאני להסתכל ביששכר אותו רגע.

"בשבילי, דג מטוגן!" הודיע יששכר.

אנוך הפעיל בכפו כרותת האצבעות, באופן מורכב מאד, מצית של כיס.  
אחר הציץ בשעונו:

"יש לי שעה."

"פני מועדות למחסן הרכוש הנטוש. שמא תתלווה?"

"הו, לא. בעוד שעה יש לי פגישה."

"פגישה?"

"סמינריונית. ובכן, מה תכניותיך לשעה זו."

"אנוך, אמרתי ולא ידעתי מה אני דוברת, ברצוני לשאלך שאלה

אקדימית."

יששכר קם.

קפצתי ממקומי. אך יששכר פנה והלך. סובבתי לחוש אחריו, לעכבו, ודימיתי שנתקלתי במבטו של אנוך, המבט שאיננו אומר בואי ואיננו אומר לך, איננו אומר כן ואיננו אומר לא.

חזרתי וישבתי על מקומי.

"ידידנו, מי הוא." אמר אנוך.

הסתכלתי בו ולא האמנתי למשמע אוזני.

"אינני יודעת כיצד לענות. שוטר. שכן."

"יש לה דמיון, חייך אנוך, כיצד היא ממציאה בעיות. תרצה הפכה

נאיבית. אבל זה הולם אותה."

"אל נא, אל תדבר כך, בקשתי בפחד.

לא היו אלה דבריו שזעזעוני. שאמרם זעזעני. שנוקק להם ולימד לשונו.

"את לא שכחת את הימים ההם?" המשיך.

המאה העשרים הגיעה לאנוך, חשבתי בלב דווה. מנוצח נראה לי. ככל

האדם.

"זמן רב עבר מאז." אמרתי נעכרת.

נגמלתי. לא נגמלתי. נגמלתי. לא נגמלתי. הייתי מבולבלת.

שבתי הביתה.

הנחתי ארנקי על הארון הנמוך והתיישבתי אל ספרי וגליונותי. ענן יונים על כיפותיה הירוקות של הכנסיה וצלבים כגפרורים נראו בחלון, חלונות בזיגוג מרובע. ישבתי ולא התחלתי בעבודה.

לפתע, מתחת לדלת, התגנבו צלילי פסנתר יחיד. קמתי מן הכסא והתנפלתי על הספה. צלילי הפסנתר פסקו: יששכר בחדרו הסיט את מחוג הרדיו המטלטל והגיע אל החדשות. תמו אף החדשות.

יששכר דפק בדלת ונכנס:

"תרצה", קרא בשמי.

חכיתי לשמוע מה בפיו. והוא לא אמר דבר.

"מה רצית לומר," שאלתי.

"קניתי בעיר סבוניה וקולב. לחדר האמבטיה."

„אבל אין עדיין אמבטיה.“

בקושי יכולתי להבחין בו. החשיכה בחדר רבתה והוסיפה, כשלג אפור צונח מלוא העין.

יששכר עמד מעלי :

„את הרי לא תשארי פה. מדוע שיתפתי אותך בכל ההוצאות האלו. מדוע לא אמרת.“

„מה זה משנה.“

„זה משנה. אינך רואה.“

לא עניתי.

„אני מתכוון : אנשים כל אחד לעצמו.“

לבי יצא אליו.

הוא פנה לצאת מן החדר, אלא שהוסיף ואמר :

„הענין הוא, כל פעם כשנזכרים — לא מוכנים מחדש.“

קמתי מגששת להוריד את העששית מעל לכותל.

יששכר נשתהה ליד הדלת :

„תרצה, אבל בשבילי זה כך : את באת לגור פה. ואני, שאינני איש מיוחד,

כאילו זכיתי בהגרלה.“

לא הצלחתי בגלל החשיכה, להדליק אור. יששכר חזר. פתח את קופסת

הגפרורים והעלה אש, להאיר לי :

„אני רוצה להגיד“, בלע, „היום הבינתי שבמקרה זכיתי בהגרלה. מקרה

עיוור.“

„שמע“, אמרתי, „אסור לוותר עלי בקלות כזו.“

הגפרור בידו בוער היה והולך. כמעט וצרב אצבעותיו. ובטרם יכבה ראיתי

את פניו מעל לשביב האש, סגופים, כתמונה מעונה. האש כבתה.

„המנורה, המנורה האדורה הזו“, הדפתי מעלי את העששית וקרסתי על

הכסא.

יששכר בא לעמוד לידי והחל מלטף את שערי. וכך עמד ורק ליטף את

שערי. בעיני רוחי רואה הייתי כיצד, כיוצאת מתוך דגם שווה, התרוממתי

ואמרתי בשקט : „מה פשוט מזה. המקום מטיל סהרוריות.“

אלא שממקומי לא משתי. מאומה לא עשיתי. רק רציתי שהרגע יארך ולא

יחלוף. הרוח המיבבת פה תמידית לא תחדל. העולה במדרגות התכלת ועובר את

הסף, חטוף נחטף. שוב לא ישוב להיות אשר היה. הנכנס לבית הזה יוצא והוא

אחר, שונה עד לבלתי־הכר. לעולם, כעטלפים, קול שאין האוזן קולטתו ישמע. שיר

ערש מיוחד במינו. ושאון החיים זכרון תרועה רחוקה.



## מאה שנה ל„הצפירה“\*

מאת א. ר. מלאכי

הגליון הראשון של „הצפירה“ יצא ביום ג', ד' אדר ראשון, תרכ"ב, גליון קטן בן שמונה עמודים קטנים, שחותמו של סלוניםמסקי איש-המדע ומפיץ המדע היה טבוע עליו. על הקוראים עשה רושם כהמשך לספרי חז"ס, אבל בצורה אחרת וכדרך יותר מודרנית ויותר קרובה לחדור אל העם.

גם מאמר התכנית של העתון נקרא בשם „פתח דבר“, כאילו היתה הקדמה או פתיחה לספר ולא מאמר-מגמתי של עתון, ובראשו הציב למוטו פסוק מתהלים (ח', ז): „תמשילוהו כמעשה ידיך כל שמה תחת רגליו“. בכשרונו המיוחד ירצה ויסביר לקוראיו: „רבות פעלה החכמה בקרב הארץ בימים האחרונים האלו, גדלו ועצמו השנויים הרבים אשר שנתה והחליפה את סדרי מעשי האדם ותחבולותיו על פני האדמה: על ידי המדעים והמצאות החדשות התנוסס רוח חיים חדשים בקרב הדור האחרון הזה“... בלשון קצרה וברורה יבאר סלוניםמסקי ויסביר לקוראים בפתיחתו זו את הצעדים הנועזים שעשתה האנושות מעת התפתחות המדע בקרב העמים הנאורים, האמצאות החדשות פרי חכמים וחוקרים שמטרתן לקרב את העמים הרחוקים זה מזה, כהרכבת ואניות-הקיטור, שהביאו מהפכה עד שנשתנו לפני האדם „כל סדרי מעשיו ופעולותיו בכל העמים והמדינות“; הביאו ברכה רבה למסחר וחרושת המעשה, עד שלאדם שעוסק במסחר ותעשייה מוכרח לדעת לשונות זרות, ואף אנגליה וצרפת העשירות „אשר החזיקו מאז כמעוז לשונם היותם גבירי הלשונות“ הקימו בתי-מדרש מיוחדים ללימוד לשונות זרות, ובאשכנז גם עוררו להמצאת לשון-המשותפת אחת לכל העמים. הוא עמד על מצב היהודים בארצות נאורות שעלו ברוב המעלה ואם כי שומרים הם על דתם, אבל גם „השכילו ללכת לרוח הזמן להבין בלשונות ומדעים, ואשר בלעדיהם לא מצאו חיל לעמוד בין הגוי אשר בקרבו הוא יושב“, ועובר למצבם השפל והעלוב של יהודי פולין אשר רובם „עוד יעמדו מנגד מגשת אל שערי המדעים ולחנך את בניהם על דרכי ההשכלה“, ומדגיש את „הכרח לימוד הלשונות והמדעים“ דבר אשר „רבים וכן שלמים מאמוני ישראל“ כבר הרבו לדבר על זה „בספריהם היקרים“.

חז"ס מקדיש סעיף מיוחד לעתונים העברים שהתחילו להופיע באותם

\* ראה בצרון, אייר, תשכ"ב (חוברת ה', כרך מ"ו).

הימים, אשר טובה רבה "צפונה בקרבם לתועלת העם", ומדגיש את עדיפות העתונים על ספרים, באמרו: "כי הספרים הם כמשמרות נטועים אצל בעלי האסופות, מכתבי העתים הם מתחלפים לפי העתים ומשתנים לפי הזמנים יום ליום יביעו אומר ודברים חדשים, והמון העם התאבים לחדשות ימצאו בהם ענינים שונים, יתענגו עליהם וישכילו על דבר אמת", וכו' וכו', ומסיים:

"ואנכי אשר מעודי היתה כל מגמתי להועיל לצעירי בני עמנו לסלול להם דרך אל החכמה, ולהאיר נתיב לכל דורשיה על-ידי ספרים שונים שחברתי, בידיעתי את התועלויות הרבות אשר תצמחנה בארצנו על-ידי מכתב עתי, נעיתי חצני וניגשתי אל המלאכה הזאת, לסדר את מכתב עתי הזה אשר קראתיו בשם הצפירה, וידעתי אמנם כי לא נקלה היא עבודה כזאת להפיק רצון המון העם בארצנו, אשר דעותיהם שונות ומחשבותיהם מתחלפות, מה שיקרב האחד ירחיק זולתו; — והמסדר בטרם יורחו הזמן את הדרך הנכונה וסלולה בזה, יצטרך לשמור צעדיו במשעול צר לבל יטו אשוריו לימין או לשמאל, אבל אחשוב לנכון כי כמוני כמו כל הקוראים בארצנו יודעים מהקשיים האלו, וידנוני לכף זכות אם יראוני מתנהג בכבודות לפעמים. והנני מבקש מאת הסופרים הנכבדים הבאים בשערי הצפירה להביא מנחה לאחיהם מפרי תבונתם, איש איש כברכת ידו מאיזה ענין שיהיה, כי ישימו לבם גם הם לבל יהרסו להתרחק הלאה מן המטרה אשר הצבנו להם בהמודעה, ואם יהי' אלהים עמנו להנחנו בדרך אמת, נרחיב צעדינו ללכת ברחבה, וכל אשר ישים הזמן בפינו אותו נשמור לדבר".

בדבריו אלה כבר סלל חז"ס את הדרך לקוראיו וקבע את אופיה של "הצפירה", גם זו של שנות השבעים והשמונים. לא להפיץ השכלה היתה מגמתו, כי-אם להפיץ חכמה ודעת. הוא שאף להוציא עתון מדעי פופולארי, שבו יאיר בעיקר את חשיבות המדע לתועלת העם ויסביר את טיב הטכניקה החדשה, ההמצאות והתגליות החדשות ולתת ידיעות שימושיות.

התפתחותו של חז"ס חלה בתקופת תחיית המדעים הכלליים בעולם הגדול, ששמץ ממנה, חדר גם בין יהודי רוסיה ופולין וגם חובשי בית המדרש אמרו לחכמה "אחותי את", ומהם גם הראו כשרונות וחריצות, חיברו ספרי מדע וספרים לעורר את תשוקת הדעת בעם, ואף הצטיינו כמהנדסים וממציאים. אף ר' מנשה מאיליא המציא כמה מכונות, מכונה לחרישה ומכונה לטחינת טבק-הרחה. והיו עוד רבים כמוהו, ואין כאן המקום להזכירם. מסורת הגר"א לאחד את התורה עם המדע, היתה רווחת בעם. ובסלונים, שהיה בו משהו מר' מנשה מאיליא, בא הכשרון היהודי בתחום המושב על מילואו. אברך צעיר היה בבואו בפעם הראשונה לברלין עם חיבוריו. מכונות החשבון שלו ואמצאותיו, והוא לבוש קפוטה ארוכה כתלבושת יהודי רוסיה ופולין, בעל זקן ופאות, ודיבורו — גרמנית נשחתה, אבל הפתיע את אנשי המדע והחכמים היושבים בסוד האקדמיה, סופרים ועיתונאים והראש והראשון שבחבורה — אלכסנדר הומבאלד<sup>15</sup>, דבק בו לאהבה, וכל ימי שבתו בברלין התהלך עמו, והציגו לפני שרים ופרתמים ואף באוזני פרידריך וילהלם מלך פרוסיה הליל את סלוניםסקי ואמר להציגו לפניו<sup>16</sup>. גם

קנה לו חז"ס בברלין חבר, את אהרון ברנשטיין, בעל "ידיעות הטבע", שהיו בו כמה מסגולותיו של סלונמסקי. גם הוא תלמודי ותיק<sup>17</sup>, בן-רב, קיבל חינוך מודרני ומבית המדרש בפוזנא יצא להיות סופר, חוקר טבע, פופולריזטור וממציא. אולם היה ברנשטיין, גם פייטן ומספר<sup>18</sup>, פובליציסטן שערך עתונים יומיים פוליטיים, אבל היתה קירבת-רוח לשניהם. וייתכן שלהוצאת "הצפירה" הושפע חז"ס ממנו, ואמר לנסות — כברנשטיין — את כוחו בשדה העיתונאות, ולוא גם עתונאית מדעית<sup>19</sup>. כשהתחילה "הצפירה" להופיע כבר היו קיימים שני עתונים עבריים ברוסיה: "הכרמל" ו"המליץ". גם "המגיד" שיצא בליק של פרוסיה נועד בעיקרו בשביל הקוראים ברוסיה, ושם היו רוב חותמיו. "המגיד" טיפל בעיקר בביאורי מקראות וגם האיר את התסבוכות המדיניות, והסקירה הפוליטית ו"על המדינות בו יאמר" היה "מסמר" העתון. ב"המליץ", שהיה עתון פרוגרסיבי ותוסס, שנשא את דגל ההשכלה ברמה ונלחם במורדי האור, תפסה "שאלת החיים" מקום בראש, ו"הכרמל" היה מוקדש לחכמת ישראל וחקירות בקדמוניות.

סלונמסקי רצה לתת עתון מוקדש לחכמת הטבע, עתון למדע, דוגמת העתונים שהופיעו בימים ההם באשכנז. לא שירה ולא פובליציסטיקה עניינו אותו, ואף לא ביאורי מקראות והחקירה בחכמת ישראל מסוג זה שבאו ב"המגיד" ו"הכרמל" משכו את לבו. בנוגע לשירה בכלל, אנו מוצאים ב"שאלות ותשובות", הן מכתבי המערכת, אשר בגליון הראשון, שתי תשובות: "להרב רפ"ז בעיר ק... שירים לא נוכל לקבל ממך"; לה' מ"ז כ"ט. אחת דברנו כי אין מקום לשירים ב"הצפירה", והוא חוזר בגליון ג' בשתי תשובות: "להמשכיל לאנ' בבראדי; שירים לא נקבל"; ה' ד"ר בקעס; מכתבך ראינו, ושירים אין מקום במכתבנו". עורך אחר, אולי היה צריך להתאזר בגבורה לסגור את הדלת בפני משוררים וחרוזנים, שבימים ההם צצו ופרחו, והיו מקדמים את הופעת כל עתון ב"צלצלי תרועה", בשירים שקולים ובלתי שקולים ועושים את העתון אכסניא קבועה לשיריהם וחרוזיהם. אולם חז"ס שלא היה לו שום חוש ליופי והבנה בשירה, גער בסופריו שלא יטרידו אותו בשירים, ונפטר מכל ה"עסק"...

אולם ידע סלונמסקי מה לקרב ומה לרחק. הוא לא היה מן המלומדים החנוטים, שדבר אין להם עם החיים, כי אם תוסס וער לצרכי עמו, ואף ידע לעשות את "הצפירה" עתון חי ולמשוך אליו את הקוראים. איש-מדע יושב באוהלה של תורה והוא גם עתונאי, לא היה חיזיון נדיר בימים ההם. גם טשנסי, עורך ה"טיימס" הלונדוני, היה חוקר עתיקות, גוי יודע תורה ויודע עברית, ועוסק בחכמת ישראל<sup>20</sup>, והוא ידיד לסלונמסקי ועומד אתו בחליפות-מכתבים<sup>21</sup>. באותן "שאלות ותשובות" שבגליון א' יכתוב חז"ס: "חדשות ומועילות נקבל באהבה"; וחוזר על דברים אלה בתשובה למשורר הברדאי, אשר בגליון ב': "דברים מועילים וחדשים הננו לאספם באהבה". וכן הוא עונה בגליון ו' לסופר מתחיל אחד: "לר"ש מ"ק בדובנא"<sup>22</sup>: "היודע לחשוב בחשבון הנשגב, היא שאלה נקלה, ולאינו מבין לא ייתכן לשאול, ויתר דבריו אינם נכונים אל מכתבנו, שלח לנו מאמרים יקרים ונאספם באהבה". הוא ידע את רוח הקוראים שהיו אמונים על התלמוד ואשר



את ידיעותיהם בתכונה שאבו מספרי מחברים תורניים ובמדע — מ"ספר הברית" וספרים דומים לו, אבל כבר נתבגרו במידה ידועה והם משתוקקים ל"מלה חדשה" במדע והבנה בדרכי תבל, והוא רצה לקרבם את ה"שכל הפשוט" לא במליצות ובמאמרים מדברים בשבח ההשכלה וידיעת העולם, כי"אם לדבר אליהם, בין בעניני תכונה ומדע הטבע ובין בחדשות ילדי יום, בלישנא קלילא ופשוטה. אם תאבה להודיענו מאת אשר נעשה ברור לך דרך קצרה", יורה לאחד מסופריו ב"שאלות ותשובות" אשר בגליון "ב". "הצפירה" היתה לפיכך כ"קתדרא מדעית ללמוד ממנה חכמה ודעת, וחז"ס היה הריקטור", לפי ביטוי של יצחק סובאלסקי."

"הצפירה" לא פתחה את גליונותיה במאמרים ראשיים או סקירה מדינית, כי"אם ב"פקודת הממשלה" או ב"חדשות", רובן מחיי היהודים בארצות שונות ומיעוטן — כלליות, ואלו ואלו הכילו גם חדשות ואינפורמציה מהנעשה בשדה המדע והטכניקה, אמצאות חדשות וכיוצא בזה. ואם הצטיין יהודי באיזה מקצוע מדעי, ספרותי או אמנותי, היה חז"ס מביא את הידיעה בהדגשה מיוחדת. כך יקדיש מלים בגליון הראשון על אמצאת היהודי מישקובסקי יליד פולין לשיכלול האווירון, בהסבירו לקוראים; "כל איש אשר המצאת כדור הפורח באוויר (לופטר באלאן) לא מוזרה לו, ידע כי חכמי הזמן לא הגיעו עוד אל השלמת ההמצאה הזאת, למשול בהכדור כאוות נפשם, להטותו ולהגיעו אל המקום אשר יהיה חפצם ללכת, עוד קצרה יד שכלם לתת בים האוויר דרך וברוח עזה נתיבה, אך אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת, שמה יסוב הכדור בלכתו, ולפעמים נשאו הרוח אל אחת הבקעות והגאיות המדברה, או השליכו במצולות הים, לדאבון רוח מנהיגו. אולם לפי דברי מכתבי העתים, הצליח זה מקרוב אחד מאחינו, יליד ארץ פולין ה' מישקאָווסקי שמו, לחדור אל עומק הדבר, למצוא את הדרך הישרה שיבור לו האדם בנטיית הכדור" וכו' וכו'. וכן יסופר בידיעה מווארשה בגליון ב': "המיטיב נגן על נבל איזידאר לאטטא, הנודע לשם ולתפארת בחכמת המוזיקה, השכיל למצוא חן בעיני הנסיך הגדול זאקסן-איימאר, זה ימים לא ספורים, ויכבדהו בשם מנצח בנגינות בחצר מלכותו (האף ווירטואז), ומשכורת כבוד (פענסיאן) יותן לו מאוצרו. המנגן הזה, הנהו יליד עירנו, ועוד בימי ילדותו, הראה לדעת, כי חננו הטבע בכח נפלא למשוך אחריו לבות השומעים בנגינותיו הנעימות; נכבדי קריתנו ואציליה, שלחוהו על הוצאותיהם פאריזה, לשמוע לקח בבית הקאנזערוואטאריום לחכמת המוזיקה המפואר אשר שמה, וחפצם הצליח בידם, כי עתה שמחו מיטיביו לראות כי לפני מלכים ורוזני ארץ יתייצב."

"פקודות הממשלה", כהחדשות, היו כתובות בקצרה, בבחינת "מועט מחזיק את המרובה", ומכוונות לתועלת הקוראים מבחינה מעשית. הפקודות בגליון הראשון הן על דבר רשיון הממשלה ליהודים מדופלמים כרופאים וכירורגים, או מי שגמר את חוק לימודיו באוניברסיטה באיזה מקצוע שהוא, שיוכל "לשרת בכל כהונת המדינה" וגם לעסוק במסחר ולגור בכל ערי המדינה; ועל יחס הממשלה ליהודים עובדי-אדמה ואסיפת הרבנים מטעם הממשלה. החדשות סודרו

לפי ארצות. בראשונה תבואנה הידיעות מוארשה, ואחר-כך מצרפת, גרמניה, איטליה ושוודיה<sup>15</sup>. הידיעה מפאריז היא על פטירת הרב שמואל כהן, מייסד "ארכיב איזראעליט" ועורכו, ופרטים לתולדותיו ועבודתו כסופר ומורה. הידיעות מוארשה באו, על-פירוב בראש הגליון, ויש שהיה חז"ס מגיב בהן על ענינים הנוגעים לצורכי הכלל או על הצטיינות היהודים במסחר ותעשייה. החדשות תפסו את מחצית הגליון, וכללו ידיעות מרוב ארצות אירופה, אפריקה ואסיה. גם מ"ארץ הקדושה" הובאו ידיעות מעניינות על מצבם הדחוק של היהודים שם, בית תלמוד התורה ובנין בית-הכנסת הגדול בירושלים. גם מאמריקה באו כמה ידיעות על הצטיינות היהודים במלחמת האזרחים, פטירת רבי-החובל פיליפ לוי, על המצב החברתי של היהודים בניו-יורק, ועל התגיירות נוצרים במספר רב. הידיעות מניו-יורק הן קצרות, אבל בגליון י"ז הביא חז"ס מאמר מלא-ענין לקוח מ"איזרא-עליט" המייצג. על חיי ישראל בסאן-פראנציסקו, והוא חשוב כחומר לתולדות התיישבות היהודים שם.

15. להולדת הע"ח של הומבאלד, חיבר סלונמסקי, לבקשת פרנסי קהילת ברלין, את תולדות הומבאלד (אות זכרון לאלכסנדר פאן הומבאלד ביום מלאת לו שמונה ושמנים שנה. קורות ימי חייו, מסעיו וספריו). בשנת תרל"ד יצא שנית בוארשה, עם הוספות והערות, ובשנת תרמ"ה במהדורה שלישית.
16. ראה על זה את מאמרו של פרישמאן על חז"ס ב"ספר היובל של "הצפירה".
17. הוא פירסם מאמר "ביאור מאמר בתלמוד" (בסוגיא דטיפת חלב, חולין ק"מ), ב"הצפירה" הברלינית שנה ב', גליון 2, (כ"ט טבת, תרל"ה).
18. הוא מחברם של הסיפורים "מנדל גבור" ו"פייגלה מגיד".
19. אינני חושב שקינאת סלונמסקי בצדרכים ו"המליץ" שלו, הביאה את סלונמסקי להוציא את "הצפירה", כפי שהד"ר שמעון ברנשטיין כותב במאמרו "חיים זליג סלונמסקי ואלכסנדר הלוי צדרכים", ב"ספר היובל של הצפירה". קינאת הסופרים ביניהם, ביחוד מצד ארז, והסכסוכים שגרמה קנאה זו, היו מסביב להוספה המדעית ל"המליץ", שיצאה בתמיכת "חברת מפיצי השכלה" בעריכת חז"ס. נראה שהדחיפה להוצאת "הצפירה" ניתנה לו מן החוץ.
20. הוציא את "מחברת איתאל" לר' יהודה אלהריזי, מכתביד אוכספורד. לונדון, תרל"כ.
21. בכתיבותיו זו עם חז"ס, פנה אליו סקולוב בימי הפרעות בראשית שנות השמונים, שיגיב ב"טיימס" על מעשה הפרעות ויעורר את דעת הקהל באנגליה לטובת היהודים.
22. לר' שלמה מאנדלקרן בדובנא.
23. בזכרונותיו ליובל "הצפירה" בעתונו "היהודי" שנה ט"ז, גליון י"ז (ח' אייר, תרע"ב).
24. נקראות לא בעברית, כיאם פראנקרייך, דייטשלאנד ואיטאליען.

(הסוף בחוברת הבאה)

\*\*\*\*\*



\*\*\*\*\*

## הבחיינה התרבותית של „הדיאלוג” הירושלמי מאת יצחק פינקל

לפני זמן קצר הוציא הקונגרס היהודי האמריקאי חוברת של שבועונה המוקדשת לסימפוזיון שנתקיים לפני ירחים אחדים בירושלים\*). ועתה ניתנת הזדמנות להעריכו הערכה נאמנה. כידוע השתתפו בדו־שיח זה שנערך מטעם הקונגרס כשלוש מאות נציגיו שבאו להתווכח ולהתמודד עם הישראלים על חשיבות תפוצת אמריקה כחטיבה לאומית-תרבותית בחיי עם ישראל. למרות ביטויי האדיבות בדו־שיח שהתנהל שלשה ימים רצופים על חשיבות המדינה שבלעדיה לא תתקיימה התפוצות, לא נמנע הדוקטור יואכים פרינק, ראש משלחת יהודי אמריקה, מלהכריז במעמד זה, שלפי דעתו לא יבוא דבר ד' מירושלים בעתיד הקרוב ובזה נעשה ליריבו „המסוכן” של בן אמוץ, גדול נביאי ישראל. לתביעת דוד בן-גוריון ללמד את השפה העברית כשפה שניה בתפוצות בכדי לגשר גשרים ביניהן ובין מדינת ישראל, הצהיר פרינק שלימוד זה עלידי הדור הצעיר באמריקה, אינו בר־ביצוע. דברים אלה מעידים שסוף יאוש במחשבה של שלילה. רבאי פרינק הבחין וגם הבדיל בין קודש לקודש, בין ציונות אירופה ובין הציונות הליברלית והדימוקרטית האמריקאית, שאינה דורשת עלייה והתיישבות. כעקיבא בשעתו הוא דורש „אכין”: „התרומה הגדולה ביותר שנוכל לתרום למדינת ישראל וגם לנו היא על ידי עלייה, אן ההיסטוריה מאלפת שמעולם לא היתה עלייה גדולה מאיזו אוכלוסייה יהודית שלא סבלה לחץ כלכלי, חברתי ופוליטי. ועוד: „לימוד השפה העברית התקדם הרבה באמריקה, אן איני מצפה, ואני מזהיר על ההשלייה שמספר גדול בין היהודים ידברו שם עברית”. מאידך, הפגינו „חכמי אמריקה” אופטימיות מופרזת ותמימות ללא גבול בהקבילם הקבלות אי־ריאליות בין יהדות אמריקה ובין תפוצות שונות, ששיגשו ופרחו בשעתו, ללא זיקה, לפי דעתם לארץ־ישראל.

כידוע, ניתלים חסידי התפוצות בתלמוד הבבלי, פרי רוחם של התנאים והאמוראים, העולה לפי דעתם, על תלמוד הירושלמי. מבקשים הם להוכיח בכך את כח היצירה של הגולה. כל בר־בירב המצוי אצל דף גמרא יודע את יחס ההוקרה, רטט הקודש והחיבה שרחשו חכמי „התם” לגדולי „הכא”. אופיינית

---

\* Congress bi-Weekly, Dialogue in Israel, Volume 29, No. 12, September, 24, 1962.

היא האימרה המפורסמת של התנא הגדול ר' זירא הבבלי בשנותו את דעתו בדין ירושה אחרי עלותו לארץ ישראל: „אוורא דארץ ישראל מחכים” (בבא בתרא קנ”ח). וכן היא מעידה על הכרת עליונותה של א”י בעיני חכמי בבל. לדורשי סמוכין אלה נאה שאלת הכפרי התמים באחד ממשלי קרילוב „האוזנים”, שמיחו בשם זכות אבותיהם שהצילו את רומא נגד צליפות האיכר:

„באיזה זכות, שאל הזר, הרי שמעת אבותינו...”

דורשים אתם כבוד ויקר? „יפה מאוד, אולם אתם

— — — — — מה פעלתם ועשיתם?” (תרגום חנניה ריכמאן)

„מה זאת אומרת מה זכותנו

— יפה, יפה מאוד רבותי, שמוקירים אתם את תלמוד בבלי, הירושה הגדולה, הנצחית שהניחה לנו יהדות בבל, האם יצרה היהדות כאן תלמוד אמריקאי שתפליגו בהשוואות?

דלה וריקה היתה עמידתם של האמריקאים שבאו להתמודד עם נציגי או”כ לוסייה המונה כשליש מיהודי אמריקה, אבל היא מפכה חיים לאומיים ותרבותיים רעננים. בשעה שהשמיעו האמריקנים גבוהות על ליברליות ודימוקרטיה, העמיד אותם שר-החינוך של המדינה, אבא אבן על העובדה ש-90 אחוז מיהודי ארצות-הברית אינם יודעים צורת אות עברית ומטעם זה הביע את חששותיו אם יתקיימו שם בתור קיבוץ אתני.

ואמנם יש בחיים התרבותיים של יהודי אמריקה כדי לעורר דאגה. החינוך היהודי העולה לסכום עצום של 100 מיליון דולאר לשנה אינו עושה פירות. רובם של חניכיו נפטרים בטקס של בר-מצווה בבית-הכנסת ותו לא, פרט לשיבויות ובתי-ספר הכל-יומיים שתלמידיהם מקבלים בהם חינוך יסודי יותר, אלא שתלמידים אלה מהווים רק 2 וחצי אחוז מילדי ישראל באמריקה בגיל בית-הספר.

תוצאות המיסקר שנערך לפני זמן בין 10000 תלמידי ת”תים מפצות אור על טיב החינוך היהודי באמריקה. למעלה מחמישים אחוז מבקרים בית-ספר של יום ראשון בלבד. שם הם לומדים סיפורי תנ”ך באנגלית, קריאה מכאנית כחצי שעה בעברית, ויוצאים ידי חובתם בתפילות אחדות, כ”אדון עולם” „שלוש עליכם” ו”אין כאלוקינו”. במיסקר הנזכר נכשלו אף תלמידי הכיתות הגבוהות ולא ענו על רובן של 175 שאלות בעברית פשוטה. לצערנו, הולמת האמרה „רבי לא שנאה, היא מנין” את מצב-העניינים המעציב. המורה מן הטיפוס הישן, הנאמן והמסור שראה את ההוראה כעבודת הקודש, כבר איננו. את מקומו ירשו צעירים וצעירות שידיעותיהם מוגבלות וקלושות, הם לא קראו ולא שנו ואינם ראויים להוראה. המורים הללו משתמשים בהוראה עברית ארעית בכדי להתפרנס בזמן שמתכוננים למקצועות כרפואה, הנדסה ופרקליטות. אשר לחינוך לבוגרים, שעליו מתופפים ומחצצרים בתי-הכנסיות השונים, השתיקה יפה לו.

בעוד שיש ומתפארים ב”מנהג חדש” של אולפנים, שבהם ילמדו עברית על קצה המזלג, באה המציאות של מעמד העברית, ומטפחת על הפנים. כלום יש

מידה נכונה יותר כדי להעריך את רמת התרבות של יהודי אמריקה ממעמד העתונות העברית כאן? ה"בצרון", שנוסד לפני 25 שנים על ידי רב צעיר ז"ל ו"הדואר" המתקיים למעלה מ-40 שנה — כתבי-עת אלה נאבקים על קיומם ללא סיוע מן ההסתדרויות הלאומיות שמנהיגיהן מפריחים דברים מן השפה ולחוץ על חשיבות תרבות עברית. בוועידות השנתיות של ההסתדרויות — בקונגרסים, מועצות, ומסיבות משלמים מס שפתים לתרבות עברית על ידי החלטות-סרק המתקבלות לכתחילה "פה אחד" על מנת שלא לקיימן. מאות אלפים דולאר מתבזבזים על ידי האירגונים על דברים של מה בכך, בזמן שה"בצרון" ו"הדואר" נמצאים בסכנת חידלון.

היהדות האמריקאית אמנם מצטיינת במעשי צדקה וחסד לתפארתה ולזכותה. היא נתבעת ונותנת לבתי חולים, בתי זקנים וכדומה, אבל הפדרציות המעניקות ביד רחבה למוסדות אלה, זורקות רק פירורים לדברים שברוח וקופצות ידיהן ביהוד מתרבות עברית.

ללא חינוך עברי ראוי לשמו, סובלת יהדות אמריקה מחוסר דם ואף אינה מסוגלת להתפרנס מן המוכן, כי נכסי הדורות הם כספר החתום לפניהם: התנ"ך, התלמוד וגם הספרים העממיים ביותר כגון המשנה, עין יעקב, המדרש וספרי המוסר שהיו רווחים בין המוני ישראל באירופה, הם מהם והלאה. כשנפטר במשפחה האב הבר-אורין או הסב, מורידים קודם כל את הספרים העברים אל המרתף ומשם הם מוצאים את דרכם לאשפות ניו-יורק. כותב השורות האלה ראה בעיניו ש"סים וספרים יקרי מציאות מתגלגלים במרתפים בין סחבות וגרוטאות. אכן, אכן, מיד עם הספר נשמט הספר.

מיכאל ששר, מחנך וסופר ישראלי, שהופיע בהרצאותיו מטעם מוסד "הלל" לפני סטודנטים יהודיים בכמה אוניברסיטאות אמריקה, מספר על פגישותיו אתם כדברים האלה: "נראה שלא קיבלו שום חינוך יהודי, הם זוכרים רק חגיגת הבר-מצוה; קשה למצוא סמל יהודי בפנימיות; לא ראיתי שום תמונה על נושא יהודי, רק השמות כגון אפשטיין, בירנבוים וכץ מזהים אותם עם יהודים". (הסטור-דנט היהודי בארצות-הברית, הדואר, כ"ז, ט, גליון כ"ח).

אכן יש מקום להשוואות היסטוריות, הרי גורל יהדות אלכסנדריה צריך לפקוח את עינינו לסכנה הנשקפת לקיבוץ לאומי שניזון מתרגום ותרבותו היא תרבות לעז. יהדות אלכסנדריה במצרים שמנתה בשעתה למעלה ממיליון נפש, הצטיינה כיהדות ארצות הברית, ב"טמפלים" מפוארים שעמודיהם היו משובצים אבנים יקרות, כסף וזהב. התלמוד מתאר בית כנסת אחד ואומר: "מי שלא ראה דיפלוסטין של אלכסנדריה של מצרים לא ראה בכבודן של ישראל... כמין בסיליקי גדולה היתה, סטיו לפני מסטיו... והיו בה ע"א קתדראות של זהב כנגד ע"א סנהדרי גדולה" (סוכה, נא) אבל למרות בתי הכנסיות הנהדרים ובית מקדש שבנו, הוא מקדש חנוני, אבדו יהודי מצרים במרוצת הזמן את שפת אבותם והתנ"ך המקורי היה בשבילם כספר החתום ונזקקו לתרגום יווני. חכמינו ראו, כידוע, בתרגום זה שואה לאומית, התנוונות והתבוללות של ניוון אחים: "והיה

היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל, שלא היתה התורה יכולה להיתרגם כל צרכה" (סופרים, א)

גם הפילוסוף פילון, שהיה בין המשלחת שהתייצבה לפני קליגולה בשנת 22 לפני הספירה למחות ולהתאונן על השמצת אפיון האנטישמי את יהדות אלכסנדריה, לא ידע עברית. "החינוך היהודי שלו היה מוגבל וידיעותיו של השפה העברית מוטלים בספק. את ידיעותיו בכתבי־הקודש שאב מתרגום השבעים והפרשנים ההילניסטים שמצאו להם מהלכים בין יהודי אלכסנדריה". (עיין אנציקלופדיה יהודית סטנדרטית, עמוד 1502, מאת ההיסטוריון ססיל רות). כך ירדה מבמת עם ישראל קהילה בת מיליון נפש ללא השאר לנו שום יצירה רוחנית, פרט לספרון "נגד אפיון", מעין חוברת של "ליגה נגד ההשמצה" מאותם ימים.

יש לציין, כי עשרת השבטים שהמסורת היהודית "שמרה" עליהם, מתוך בקשת נחמה פורתא, מעבר לסמבטיון האגדי ומאחורי "הרי החושך", לא טבעו לפתע פתאום בים התיכון. כשנקרעו מגוף האומה והגלו לארצות האימפריה האשורית, מהם שנצטרפו לגולת בבל ויש ששכחו את צור מחצבתם והסתגלו לחיים הריאליים. על נהרות אשור הם לא בכו ולא התגעגעו בפעימת הלב על מולדתם; הם שינו את לשונם והתערבו בין הגויים. ומאידך, גלויות שהחזיקו בלשון הקודש, שפת רוח האומה, לא רק שהמשיכו את קיומם, אלא יצרו יצירות גדולות ובהן העשירו והיפרו את חיינו התרבותיים, כגולת בבל, למשל, ויהדות ספרד וארצות מזרח אירופה בימינו.

יהדות אמריקה הטובעת בים עם־ארצות הולכת ונטמעת לעינינו בקצב מהיר והולך על ידי גישוא־יתערובת שכבר עלו עד 10 אחוז. חגיגות נוצריות מובהקות, כיום הגנוסיה של הנוצרי, שאז מביאים היהודים לכבוד החג מתנות לבני המשפחה ומכניסים את עץ האשוח לתוך ביתם, היא תופעה רגילה ושוב אין שמים לב אליה. אמנם יש והם אינם מעליבים את נרות החנוכה, שמדליקים יחד עם האשוח המואר אורות צבעונין, ככותרים הקדמונים, "שאת ד' היו יראים ואת אלוהיהם היו עובדים". (מלכים ב', ז"ג).

ומקונגרס לקונגרס: אשר למצב העברית באמריקה, כדאי להביא את דברי תגובתו של הביבליוגרף הידוע, ג. קרסל ב"מאזנים" (אלול, תשכ"ב־תשרי, תשכ"ג) לקונגרס העברי ולוועידה העולמית לחינוך יהודי בירושלים במאמרו "עברית לשם מה?"

"אין חולק על כך שהעושים למען העברית והחינוך העברי בגולה הנם חלוצים ראויים להוקרה ולהכרה... שאלתי מכוונת בראש ובראשונה לעסקני העברית והחינוך העברי בגולה: עברית זו שאתם מוסרים את נפשותיכם עליה ומקהילים כינוסים כאן ובמקומותיכם, לשם מה היא באה?"

בענין החינוך קלע מר קרסל אל המטרה. בהסתמכו על הדיונים בוועידה העולמית לחינוך יהודי בירושלים הוא מוצא ש"חינוך יהודי בגולה לרבות חינוך עברי, אינו מחייב את ארץ ישראל ואת העלייה אליה". וקולעת כמובן הערכת מצב החינוך העברי בארצות־העברית דברי ד"ר א. ריגר ז"ל שהביא אדיר כהן

ברשימתו באותה חוברת של "מאזנים", הוועידה העולמית לחינוך יהודי. ...החינוך הציוני בארצות המערב ירש במידה מפתעת את הדיאלקטיקה של ההשכלה והאמנציפציה; כמוהו הוא מכריז על הוזהות עם עם-הארץ במדינה, בכלכלה, בתרבות ובאידיאלים כיסוד היהדות בתפוצות, ובהעלם אחד הוא גם מטיף לחינוך עברי של לימוד חומש, היסטוריה ישראלית ותפילות, כעין נספח לא-מזיק לחינוך הכללי. לדעתם, החינוך העברי בבואה של ממשות שהיתה פעם או שקיימת גם עתה במקום אחר, אך לא ממשות קיימת בזמן ובמקום; על-ידי כך נהפכים המקצועות, שמלמדים אותם לתלמידים עברים בתפוצות, לאברים מדולדלים, שניתקו מהגוף החי".

לאור המצב כהוויתו, יש לשאול, מאין באה הביטחה של נציגי אמריקה בסיפוזיון בהמשך קיומם בתור קיבוץ אתנית-תרבותי בארצות הברית? האם היא מבוססת על השיש והפלה של ה"מרכזים" וההיכלים הצצים כפטריות ב"סובור" ביה"שעליהם גאוותם? רואים הם אותם כסימן להתעוררות דתית פנימית בזמן שידוע, כי על פי רוב תכניהם "התרבותית" כוללת ריקוד, משחק קלפים ואספורט. במקום לחפש סמוכין והקבלות אל גלויות שחיו חיי תורה ומסורה, שמעולם לא ניתלשו מקרקע המולדת במובן הרוחני, ישתוו ליהודי אלכסנדריה שיש ביניהן מכנה משותף — העם-ארצות וההתבוללות.

אכן, אין למעט את דמותה ולזלזל במערכה של יהדות אמריקה שכתבה וכותבת דפי זהב של מסירות ונאמנות בהיסטוריה של עםנו. יעידו על כך מימון המחתרת לפני קום המדינה והעלייה "הבלתי-חוקית", השתתפותם של כמה צעירים במלחמת השיחרור, ההשקעות במפעלים שונים, הפצת אגרות המילוה בסכום של מאות מיליוני דולארים, התרומות והמגבית היהודית המאוחדת שהכניסה מאז היווסדה את הסכום העצום של 1500 מיליון דולאר. אבל מה עושה יהדות זו לקיומה היא שלא תיתק מן האומה על ידי עם-ארצות וטמיעה העושות שמות בה? מצב עגום זה לא נתפרש בדו-שיח הירושלמי: נוצר רושם כאילו לא בא אלא לשם סיפוק פירסומת לקונגרס היהודי, שאינו מייצג את יהדות אמריקה ולא קיבל ממנה יפוי-כוח לדבר בשמה. יהודי אמריקה אינם מזדהים עם רוח הפחדנות שגילו אחדים מנציגי הקונגרס בהקימם לתחייה את דחליל דו-האזרחות, החביב על "המועצה האמריקאית למען היהדות". למרות ההתמרמרות נגד "אמירת קדיש מוקדמת" אחרי יהדות אמריקה צריכה האמת המרה להיאמר, שנציגי הקונגרס לא הראו במשך ימי השתתפותם ב"דיאלוג" רצון לפתור בעיית המשך קיומו של הקיבוץ היהודי בארצות-הברית פתרון נאמן ברוח יעודינו ההיסטוריים.





---

---

## תהרות הסיפור העברי הקצר – סיפור ז'

---

---

### ע ד ג מ י ר ה

מאת מ. אילעי

מיום שיצאה בתו את הבית מעטו באי הבית מבני הנעורים, אף חדלו קולות המשובה ושחוק של עליצות שהיו הבנות מגלגלות על דא ועל הא, מסלסלות בשערן כנגד המראה הקבועה באכסדרה, חוככות ירכותיהן זו בזו אגב הילוך אגב טיפוף עם שהן באות והולכות בכנופיה. עתה שיצאה חדלה כל אותה המולה, ויכול מעתה להיפנות לעבודתו ללא עיכובים. יושב רכון על שולחנו לעיין בדפוסים הנוגעים לענינו. שנים הרבה שהוא עמל בסוגיה זו עד שנתמצתה לו תכלית מיצוי. ראשיתו שהשיג על ברוקנמאיר בענין מועט, סופו שהפליג מדעתו והרחיק תכלית הרחקה בעיקרי דברים ויסודי הלכות. זוכר ימים לשעבר, שלושים שנה כיום הזה, שהיה עומד לפניו כתלמיד העומד לפני רבו בדחילו ורחימו כראוי וכיאות. זוכר שריחמו ברוקנמאיר והאיר לו פנים, אף הכניסו לביתו, לסוף עשאו כבן בית, יוצא ובא כל אימת שנצרך. יום שהשיג עליו השגה ראשונה, ונתפרסם מאמרו בדפוס האוניברסיטה, יום קיץ שהצפורים מגבירות עצמן לעוף. זוכר שהילך עמו ברוקנמאיר אנה ואנה בגינת ביתו, סומך ידו על כתפו לחבבו. זוכר אותה שעה שעת אור בהירה ושעת רצון לפניו. הולכים סחור סחור ומשיחים בשקלא וטריא מעסקי פיסיקה. עומדים אצל השער שעשוי במיני מסרגות של ברזל מקשה. נגוהות של אור שטוחה שמשעול הגן והצפורים מפוזות כנגדה על הדשאים. קיץ עומד ותולה בעולם. נטל ברוקנמאיר ידו בידו ואימצה וניענעה והיה דובר לו דברי ברכה ודברי חיבה ודברי נועם כדרכו. עתה מרכין עצמו על הספרים כאיש זקן שחומי שיבה שזורים בשערו. גומע גמיעות קטנות מן הקפה המזוג בספל שמביאה לפניו אשה אחת המשרתת בביתו, היא שמעלה לו על שולחנו טס של קפה ומיני עוגיות דובשניות. כניסתה בחשאי ויציאתה בחפזה וכל הילוכה בבהילות, ואינה מוציאה מפיה אפילו דיבור אחד. מהדרת בכבודו יותר מדי, יותר מן הראוי. קרובתו מבית אביו שהימר לה גורלה מרורות קשים ונוראים על מנת להיטיב עמה באחריתה להצילה כאוד מוצל. עכשו סורחת במלאכת הבית בבישול ואפיה ובכל מלאכה קשה שעושה כפי כוחה. דומה שאין לה בעולמה אלא הוא ובני ביתו בלבד.

יושב אצלו חבר שלו האוקוליסטן, מאריך ישיבתו שעה יתירה. שחים על לשעבר. אומר לו לחברו: כל הימים שהייתי שרוי במחיצתו, שקרבני אליו וספחני ועשאני כבן לו, אף נתן לי בתו לאשה, לא היה לי פתחון פה כנגדו בכל דבר

גדול וקטן. דומה שקרבני אצלו על תנאי זה. וכך שיחתי הרבה שנים לבטלה. נכנסה אלזה אצלם ובאה וישבה בסמוך, מיטיבה ושיבתה בהסיבה. זלף אורה של מגורה והבליח שערה באפרוריתו. ישבו שעה ארוכה מתוך שתיקה איש לנפשו. לסוף פנה ואמר: יאמר מר דבר נאה, דבר טוב, דבר של בדיחות. חביבים עלינו דברי משלות שלך. אמר הלה: נוהג שבעולם שאם כלו כל הדיבורים משמע צריך לילך. הביט בשעונו וראה שנתארכה לו השעה. חילץ עצמו ממושבו וזיקף קומתו וחבש כובעו לראשו וקם והלך.

יום חמישי בשבוע יעוד אצלו תמיד לעבודת מעבדה. הולך לראות במבחנות ולמדוד במכשירי המדידה להיווכח בעין אמיתות מדעו. כל הימים משער השערות ומניח הנחות. ותולה ודאותו בדרכי העיון, ביום החמישי בוחן בהן בחינות לנסותן. נמצא עיונו שריר וקיים ומוכח בנסיון. אוכל בבית אוכל הסמוך לשם. מעלים לפניו בשר ודגים ומיני משקים צוננים ואוכל ושותה ואינו חושש. לערב אוסף כליו לשוב לביתו.

יום זה מועד אצלו לכל מיני פורעניות. בא לביתו ומניח מטרייתו על מקומה, פורק משכמו אפודתו המצויצת בטללים. רואה את אלזה אשתו יושבת בטרקלין, ידיה אסופות לה בחיקה, נעצבות. שואלה לשלומה ואינה מגדת כלום. רוכן עליה ונושקה בלחיה ולוטף שערה בידו כצורר פישתן. מביט בה ורואה שלבושה לבוש של חול, לבוש של יציאה. שמטה ידה מידו ופצתה ואמרה: הניחני נא שאלך. כיוון ששתק, אמרה: קשה לי הדבר, אבל צורך הוא בי ואיני יכולה עוד לעכב. אמר: דומה שאיני רשאי למונעך. מגבהת ראשה לאחור ומפשילה שערה על ערפה ומתקנת כפתורי שמלתה הרכוסים עד לצווארה. רואה קלסתר פניה מפיג את חומרתו, עיניה בוהקות, שפתיה דקות, כדמות עלמה שובבה שידעה בחוץ לארץ. יודע מעתה שאינו יכול עוד למונעה.

הולכת ובאה אצל האוקוליסטן. ביתו בית אבן בן קומותיים מסוכך גג של רעפים ואחורי ביתו כמין בוסתן. עולה במעלות מאצל השער ובאה עד פיתחו ומקישת במצילה. רואה תווית השם שקבועה על דלתו. שומעת קול פסיעותיו שפוסע בתוך חדרו. מתקנת שערה על ערפה במגע היד. לבושה שמלת אריג ירוקה שכפתוריה רכוסים. נוגעת בגופה צינה של חוץ שמצננת לחייה. מעלה לה הרוח מיני ריחות דקים, ריחות של כלום. עומדת וממתנת עד שיפתח. פתח וראה עיניה לחות ופניה ליאות ושערה שמוט על ערפה. נטלה והולוכה באין אומר והביאה אל תוך ביתו.

לאחר לכתה של אלזה אשתו ירדה עליו הארה גדולה והיתה מלאכתו מתחזרת לפסיקן. כל ימיו לשעבר היה טורח ועמל והיתה נקנית לו ברוב טרחה לשיעורין, עכשו נעשית כמאליה. באה עליו ברוב שפעה ומתגלית לפניו בכל מלואה. רוכן על גליוניו ומגלגל סברותיו וכל תורותיו מתפרשות לפניו וכל קושיותיו מתיישבות וכל הסתומות מתחזרות לו מניה וביה. מאריך ישיבתו ואינו זו ואינו נלאה ועושה ענינו כמין חומר הנלוש לו ברוב חמדה. נפנה מכל עיסוקיו ומכל טרדותיו לעשות מלאכתו בלא פניות. כל ימיו היה טרוד בכל

מיני טרדות המעבירות אדם על מידותיו, מעתה פנוי לעבודתו לעשותה כהלכתה, אינו זו ממנה עד שמשקע ראשו ורובו עד כלות כל הכוחות. הריהו כבן ששים ולא נהיה לו כדבר הזה מעודו. מזרו ועושה ומחזק עצמו בעשייתו בלא ליאות ויגיעה. כמה שעשה באילו ימים מעטים לא עשה כל ימיו.

כל הימים שמלאכתו נעשית לו טיפין טיפין קמעה קמעה בעצלתיים, בונה וסותר ובונה וחוזר חלילה, ברוב עמל ויסורים שנתייסר עליה בכל ניצה וניצה. לפי שנפטר מרוב חובות בשר ודם ודאגתם, באה עליו כמין הארה שרואה סופי דברים מראשיתם. רואה סופי תורתו נוגעים בשרשי הווייה. מסב בכורסתו ומפטם מקטרתו ומתענג ורואה באספקלריה מראש ועד סוף המזומנים לו באחת. זוכר תחילתו שהשיג על ברוקנמאיר בענין מה — עתה דחוייה מלפניו כל תורתו מעיקרה. ולא בלבד על פי ספק וחקירה ובדרכי העיון, אלא בוודאי גמור ומפורש. כל השנים היה מטריח עצמו בברוקנמאיר לנגחו במחלוקות ועכשיו עוקרו במחי אחד. יושב בכורסתו המעובה בטניטין, מיטיב לבו באכילה ושתייה, במיני כריכים ומטעמים שמעלה לפניו אשה זו המשמשת בביתו. גומע גמיעות מן הקפה המזוג לו בספל ומקנח במיני מתיקה. דומים עליו אותם ימים כחלום.

נמצא לו באקראי תצלום ישן המונח על מכתבתו, שנצטלמו בחוץ לארץ הוא ובני ביתו יום רדתם באניה. מתוך שהיה מעלעל בכתבים ומהפך בדפוסים שלפניו צץ ועלה ונפרש לפניו. צימצם בו עיניו להיטיב לראות לידע מה בתצלום. כמראה היכל שאבניו שיש ועמודיו שיש ועליותיו וכותרותיו חצובות שיש. רואה בנו בחיק אמו. רואה בתו בנערותה, שערה עשוי צמות קלועות וכתפיה מחודדות. רואה דמותו שלו כמות שהיה בבחרותו, כמין אברך. סובר בלבו להד"ם ומוטב שיוציאם מלבו.

\*

יושב כדרכו מכונס בתוך עצמו, רכון ומקופל שקוד על עיוניו. כנגדו בתוך חדרו תלי ספרים נערמים ורשימות וקונטרסים לרוב ופנקסים ודפוסים מתוך ספרו, ומכתבים שצריכים עיון. לפניו היה מרבה קריאה בספרים, שהיה נוטלם לידו ומיסב בכורסתו, ומפטם מקטרתו טבק ומצית בה אש ונושם עשנה מתוך מתון ומהביל הבלה וניחוחה, ומתענג על סיפורים שמזינים רוחו של אדם ומרהיבים דעתו בדברים רחוקים ועלילות ומעשים אין שחר. הניח ספר מידו, מיד באה בתו ונוטלת ספרו ומניחה כל ספר וספר לעצמו על מקומו באיצטבא. עכשיו אין דעתו נתונה עליה ומונחים שם כאבן. כל עצמו מצומצם בעיוניו, מחשב חשבוניו ומסב הרהוריו ורואה במדעו חזות כל הדברים. מרכין עליו ראשו וממצמץ בעינו כנגדו ברוב ליאות ומחכך בפדחתו וניכר בו שזקן. שעות שמאריך ישיבתו בלא ניצ דומה הוא כמתנמנם, אפשר שחוטפתו תנומה מרוב ליאות. כל אימת שמתנמנם מבהילו יצרו לדבר מאכל. אוכל ושותה מיני מאכלות שמביאה היא לפניו. כיוון שאכל מרכין עצמו על תלמודו להוסיף עליו תג מועט שעלה במחשבתו, מיד נלאה מתוך כבידות ושב ומתנמנם. בא אצלו

אביו בין נים ונים ועומד עליו להלקותו. מצווה כנגדו ברוב פחדו על מה ולמה. אומר לו אביו: ראיתי ספרך שכתבת שם קיטרוג גדול. ראה מצנפת שלראשו מבהיקה כנגד הלבנה. מיד ננער מפניו וקם ועומד ומפסיע בחדרו אנה ואנה עד שבא לחלון ונסמך לחלון ומסיט מסך מאצל החלון וראה מבעדו ירושלים של לילה. רואה רגשת הרוח שרוגשת בחוץ. עומד תוהה על פשר המאורע. אומר בלבו: אפשר שאין זה אביו שכבר נשתכח ממנו קלסתר פני אביו לאמיתו. אמנם מצנפתו שלראשו סימן היכר. וזה שאמר לענין ספרו, דבר מוזר, דבר רחוק, אינו זוכר מהו. והפליאה איך זה בא אצלו בנים ולא נים להסיחו. מכל מקום כבר יצא מרשות אביו ועומד ברשות עצמו.

למחר בא אצלו חברו האוקוליסטן. שח לפניו כל אותו מעשה. אמר לו חברו: ענין הוא לפסיכולוגים לענות בו. אמר לו: כל תורתם הבל ואני עתיד לבאר את עצמי מתוך מדעי. אמר לו חברו: יש בזה יותר משמינית של גאווה שנכנסת בלבו של איש מדע שבא לבאר מתוכו את כל התופעות. אמר לו הבל, אף זה הבל, עם שאתה למד לראות במבחנות. אמר לו: ומה אתה רואה? אמר: אני רואה סדרן של מולקולות. אמר לו: אף אותי ואותך אני רואה כמין סידרות, אלא שצריך לנתק את עצמי מעצמי לשם כך, ואי אפשר הדבר אלא למי שכבר ניתק את עצמו. אמר לו האוקוליסטן: רופא אני ואני מביט ישר בעיניהם של הבריות (בתוך כך השפיל עיניו לארץ). יש שאני מושיע כמה חולים מחוליים והללו צריכים לי ומתדפקים על דלתי, ומה שאני יושב עמך עתה מונע אותי מעבודתי. אמר לו: ישב מר, בקשה ממך הואל לשבת מעט. אינך יודע עד היכן הדברים מגיעים. כל ימי הייתי נתלה באילן גדול, ברוקנמאיר שמו, מעתה הריני פטור. דומה שעלה בידי להוציא דבר מתוך עצמי, דבר גדול ואמיתי, דבר חשוב באמת, דבר נורא, אם תמצא לומר. אמר לו חברו: אינני מבין כלום בדברים אלה. אמר לו: ניחא, לא באתי להשכילך, אלא חפץ אני שתדע דבר שקשה לי לאומרו לך. חוששני שיצא שלא כהלכה. אתה מצטער עלי ונד לי, אבל שמח באושרך ושמחתך ויוצאת דעתך מעורבבת. על כן תדע לך שאין לי בלבי טרוניה. רוצה הייתי לפרש לך את הדבר אבל איני יכול לפרש לך את הדבר. מכל מקום רואה אני שכבר עיניתך בזה יותר מן הראוי לך ומוטב שנחדל מזה.

כיוון שחדל לדבר נשתררה דממה ונשתמעה בחדר כבידות הנשימה וקול שיהוק וקול ריקוע רגל ומיצמוץ המקטרת בחשאי. כבתה גחלתו ומעלה לו בפיו טעם מר. מזג לו קפה בתוך ספלו ושתה. אמר לו לחברו: יאמר מר דבר נאה, דבר נחמד, דבר להשיב את הנפש. הסב פניו ממנו ואמר: עתה פרחו ממני כל מיני המליצה.

יצא לחוץ פוסע והולך במעלה הרחוב לעבר ביתו. בית של אבנים שבנאותו ערביים אבן ירושלמית ועשאוהו נאה והדור ומרווח ומדקר ממקומו כמין צריה. סכך גג של רעפים שמנצנצים בימות הגשמים. אחורי ביתו גינה ונטועים בה אילנות. קרב ורואה חלונות ביתו מוגהים ואורם יוצא החוצה ונופל

על ראשי העצים ומגיה קרחתם ושלחתם ומבליח על סביבותיו בחוג סביב. אומר בלבו: מיום שנכנסה אלזה לביתי, מאותו יום נעשה לי אור. עומד בחוג האור ונושא עיניו לחלון. זולף לו האור על ראשו ועל פניו ומטיל רישומו עליו ומזנב לו מאחוריו פס של צל כפי מידתו. הבליח מצחו באור אבל עיניו משוקעות כמין גומות וגבות עיניו סוגרות עליהן ומחשיכות תחתיהן. אומר בלבו: נעשה לי אור, הלוואי שיכנס בתוך נפשי פנימה. איני צריך בנים ובנות ונחת רוח מבנים. הלוואי שיתמלאו שאר כל משאלות לבי לטובה. הכל צריכים לגשמים, הלוואי שירדו גשמים מרובים. הלוואי שירדו גשמים בגינתי ועצי פרי הגטועים שם יתנו פריים תפוחים ואגסים, פשיטא תפוחים ואגסים. ואל יבואו אצלי בני אדם להתרפא שאני יודע בהם שאין להם רפואה ומחלתם אנושה ומה אעשה להם. אפילו אהרוג עצמי עליהם אינני מועיל כלום. נזכר סיפור של ערביים. מעשה באחד אביון שכיב מרע שבא אצלו מלאך הממונה ליטול נשמתו. אמר לו: עצום עיניך ואני נוטל נשמתך. אמר לו: איני הולך עד שאתקין עצמי לדרך. מהו שאני חסר? אני חסר דבר מועט: מקצת צנונים ובצלצלים כתותים בלולים בשמן שומשמן. אמר לו: יותן לך, ריקא, ובלבד שתודרו. התקין לו מלאך השלוח שולחן ובלל לו כל אותם מיני הירקות. טבלם בשמן ותבלם במלח ואכלם בבליעה ובנגיסה, לוקק את שפתיו ומוחה את רירו שוב על זקנו. כיוון שאכל ושבץ וגיהק ושיהק מרוב שביעות גיחך לעומתו ורקק לו למלאך המוות רוקו בפניו, צחק לו ואמר: כלך ולך, ואם אינו הולך ברגע אני קם מערש הדווי ובא עליו במקלי שבידי. נבהל מלאך המוות מפניו, אסף זנבו ושמט תערו מידו וחמק וברח. אי לך ג'וחא, אי לך שוטה, למחר שב ונוטל נשמתך. סיפור נאה, סיפור נחמד ומשיב נפש. יושב בבית שבנאוהו ערביים ועשו סיפין אבן וקבעו משקופי החלונות והפתחים כמין קשתות מגולפות באבן, ונטעו לו גן בחצרו, מניב פירות טובים. אוכל מספרי גנו ומתענג על רוב טובה ומכניס אשה לתוך ביתו ומבקש לישב עמה בשלווה אינו חסר כלום אל מעט שלווה.

הרי מעשה בפסיקאי והרי מעשה בחברו. ומה ביניהם? האחד זקן כבן ששים וחברו צעיר ממנו לימים. האחד ראשו שיבה, הולך שפוף כדרך זקנים, נוקש עקביו בארץ, עיניו טרוטות ולסתותיו שמוטות ואדמומית של סרק פורחת בלחיו. עשה לו שם במדעו ובחקירתו בעסקי פסיקה והעמיד תלמידים הרבה, ועשאוהו ראש וראשון ומינהו נשיא האגודה המדעית בזכות עבודתו. חברו האוקוליסטן מידע עמו מבחרותו, אלו הימים שהיו נכנסים בבית ברוקנמאיר. זה תמיר וזקוף, מגביה כתפותיו, מלבושו בקפידה יתירה וחזותו נאה והליכותיו נעימות, והבריות צריכים לו בשעת חוליים. פעמים שבאים אצלו כלאחר יאוש והוא מפיה בהם תקווה: טורח עמהם בשכר, כל כמה שידם משגת, אחד המרבה ואחד הממעיט. לעניים עושה בלא שכר. באים אצלו חשוכי ראות ומוכי טראכומה והולכים מלפניו פקחים, וכבר נתגלגלו על ידו כמה נסים ונפלאות. כגון בילדה אחת שאבדה מאור עיניה. הביאוה לפניו, שלף לה גולות עיניה מארובותיהן והגניחו בנרתיקו ונטלן עמו לביתו ושקד עליהן כל אותו הלילה. סתתן ושבבן

ומרקן וסך אותן בשמן עד שהחזירן למקומן. פקחה עיניה וניענעה עפעפיה וגילגלה ראותיה והיו אישונה מביטים על סביבתם מנצנצים כבדולה. ועוד כהנה וכהנה מעשים ועלילות מספרים הבריות בשבחו. לפיכך הניחה אלוה בעלה הראשון והלכה אליו מאהבתה אותו, ואף הוא השיב לה אהבה. אותם שהיו חברים לפני עדיין הם חברים וריעים ומתוועדים לעתים מזומנות. מסובים זה לעומת זה בכורסות המעובות, לוגמים קפה ומקנחים לגימתם במיני מאפה. זה משיח בעבודתו ובחקירתו וזה משיב לו אגב אורחא במשלים וחידודים ואנקדוטות של ערביים השגורות אצלו. נמצא זה נשכר וזה אינו חסר.



## ל ש ו ן ז ו ש ב פ י ן ו . . .

### מאת מרדכי עובדיהו

מפליאה התקדמות לשוננו, שפת-עבר הקדומה, במדינת ישראל הקמה, בפרט בשטחי המדע והמעשה ובמקצועות הטכנולוגיה למיניהם.

קצב חידושי הניבים וצירופיהם, המזורז כל-כך כדי להדביק את הטרמינולוגיה המקצועית הנוצרת חדשות לבקרים, הוא כה מסחרר לעתים, עד כי ספק הוא אם בן-יהודה, "מחיה הלשון" ומבססה, היה סיפק בידו להתחקות על שרשי הניבים החדשים, המתרבים כפטריות לאחר גשם.

משונים ותמהוניים חיתוכי הניב והעגה של "צברינו העוקצניים", ה"מפלחים" (קונים במשיכה) את עיקרי ה"סלנגים" שלהם משבעים לשונות קיבוצי גלויות — למן "מבסוט" הערבי ועד "כ'וויס" ועד "זבאנג" — מהדיבור האידי העממי שבגולה הרחוקה.

אך לא פחות מתמיהים לפעמים ניבים הצצים משדות-פלחה וערוגות-גן, שרק עובדי הענף המסויים יבואו בסודם.

שהרי קונם עלינו אם יהודי תלמיד-חכם שמילא כרסו ש"ס ופוסקים, יירד לסוף כוונת מודעה שקראנו בעתון עברי, כהאי לישנא:

מושב א. מחפש יונק דוחף לתחמיץ הנודד —

אל בחפזך, קורא יקר, ואל יבהלוך רעיוניך, שכן יונק זה לאו בעל-חי הוא, ולא בזואולוגיה מקומו אלא — בטכנולוגיה, כאשר תחזינה עינינו בהמשכה של אותה מודעה בה נאמר מפורש: — עם או בלי מנוע.

יונק דוחף לתחמיץ הנודד — לוא התנער משה רבינו ע"ה מעפרו, היאך

היה מבחין מה בין לשון-חידושים זו לבין לשון תורה-מורשה מסיני? ...

## זיהות יהודית – רשות או הכרח?

מאת שלמה סינגר

### א

יהדות אמריקה, עצם מהותה, קיומה ועתידה, היא בגדר בעייה תמוהה למדינת ישראל וליושביה. דברי האידיאולוגיה החוזרים ונישנים של ראשי היהדות פה, הטוענים כי מצבם החברתי וההיסטורי של יהודי ארה"ב הוא מיוחד במינו, ללא תקדים בתולדותינו, שיכנעו כנראה ברבות הדברים והימים גם את הישראלים. גם הם החלו מתרגלים להנחה שהמושג הנושן גלות באמת אינו הולם יהדות זו, שאין היא כקהילות אחינו בארצות אירופה והמזרח שלא היה להן מפלט מיהדותן, ואפילו ברירת מיתה או שמד לא ניתנה להן. אמריקה אחרת, היא כביכול, כי פה קיים חופש הבחירה ליהודי את יהדותו או לפרוש ממנה. ולכן רבה הסכנה, שאם לא תתעורר יהדות אמריקה לעבודת-חינוך עמוקת-חריש, סופה שתרחק עוד יותר מצור מחצבתה היהודי, וחוגים רחבים מבני עמנו פה יתבוללו. שסכנת-הטמיעה אורבת לה ליהדות אמריקה, היא מן המוסכמות של דורנו. דעה זו משמשת מכשול רעיוני להבנת מצבה האמיתי של יהדות ארה"ב. כי ברור הוא שאם יהדות אמריקה היא חלק בלתי-נפרד מן העם האמריקני, הרי מובן מאליו שיחסה למדינה היהודית הוא יחס של רשות ורצון טוב של "אמריקנים בני-דת משה". גם אין ספק שבהערכה הנאמנה של הבעייה כרוכה הערכת המפעל הזה שמדינת ישראל שמו ופרשת זיקתה ליהדות הגולה בכלל. ולכן, לא דבר קטן הוא, כשבא חוקר וסופר עברי ידוע, כמר אפרים שמואלי, וכותב ב"בצרון" כדלהלן\*. "...הרשות בידם (של יהודי ארה"ב) להוכיח שלא חדלו לרצות בקיום יהודי, אפילו בשעה שהברירה בידם לפרוש ממנה... יהודי ארצות החופש, ניתנה בידם הברירה לגבש את רצונם לחיות חיים לאומיים ולא למות מיתת נשיקה..."<sup>1</sup> מסתבר מדברים אלה, שכוח-משיכתה היחיד, ותפקידה ההיסטורי הגדול של מדינת-ישראל לגבי יהודים אלה, הוא בכך, שבה "...יכול אדם יהודי לפתח את כל סגולותיו כרצונו, מבלי לחשוש למה יאמרו הגויים...

\* מדינת ישראל – תריס בפני ההתבוללות? בצרון, סיוון-תמוז(1); אב-אלול (2).

תשכ"ב.

1. שם, עמ' 159.

2. שם עמ' 161.

3. שם, חוברת ו', עמ' 62.



כאן הוא בן בית...<sup>2</sup> אבל מר שמואלי, ורבים כמוהו במדינה, מסתבכים בסתירה גלויה שמשום מה הם מעלימים עין ממנה. שמואלי, היהודי הוא בן-בית רק בישראל, ורק בה אין היהודי חרד למה יאמרו הגויים. ומאידך, מסכימים הם שהיהודי הוא באמת בן-בית גם בארה"ב, אמריקני לכל דבר, וכל זיקתו למדינת ישראל מקורה ברצונו החופשי שלא לפרוש מן היהדות, אף-על-פי שרשות זו נתונה בידו!

זאת ועוד: בראשית מאמרו,<sup>3</sup> מביא שמואלי מובאה נוקבת מספר "גולה ונכר" של יחזקאל קויפמן, בה נאמר ש"כשלושה של ההתבוללות היהודית, שאין היא כטמיעה כל עם; שאין סופה לנטוע את היהודים בקרקע עם אחר. היא נותשת ואינה נוטעת, מחריבה ואינה בונה. היא מפרידה את ישראל לשבטים ואינה מרכיבה אותם באומות העולם" (גולה ונכר ב' עמ' 438).

אולם, כשבא שמואלי לטפל בשאלת יהדות אמריקה הוא כאילו מסיח את דעתו מעיקרון זה, שקויפמן נותן לו ביטוי כה משכנע, והוא, שאין אפשרות ליהדות הגולה להיטמע בין הגויים. אף שמואלי ניתפס כנראה להשקפה שיהדות אמריקה מסוגלת "לפרוש" מיהדותה ולפתור את שאלת גלותה בדרך "מיתת" נשיקה, דבר שלא עלה לשום קהילה מקהילות יהדות העולם עד היום הזה!

## ב

תיתי לו למר שמואלי שהטיל אלומת-אור חוזר על "גולה ונכר" של קויפמן, שהזכרתיו בספרות-המחשבה של היום היא בבחינת חידוש וכמעט ואין זכר לו בכל הדיונים הסוערים על גורל יהדות אמריקה. ספר זה אין לו חכר בכל ספרותנו העברית לעמקות ניתוחה של גלות עמנו וגורמיה החברתיים. דומני שהזנחת הספר מקורה בחדירתו האכזרית ליסודות קיומנו בגולה שהעם כיום, בגולה ובמדינה, מעדיף להתעלם מהם ולהשכיחם מלב. ניכר ששמואלי מהסס להסיק את המסקנה האחרונה של קויפמן, שאין הטמיעה מסוגלת לפתור את שאלת זכותו של עם ישראל בגולה ולכן הוא מגיע לידי דעה סותרת זו הגלומה בטענה שהיהודי הוא בן-בית רק בישראל, בה בשעה שבאמריקה הוא אמריקני לכל דבר, אף כי יפחד ל"מה יאמרו הגויים?"

השאלה הנשאלת היא אם מצב היהודי באמריקה אמנם שונה הוא במהותו מאשר בכל מדינה אחרת בעולם ומכל תקופה אחרת בתולדותינו, ואין תורת קויפמן מתייחסת אל היהדות פה ושכאן היא מסוגלת להיעלם ולמות מיתת נשיקה!

## ג

טרם נשיב על השאלה, יש לחזור ל"גולה ונכר" ולעמוד ביתר פירוט על דעותיו של קויפמן בענין הנידון: קויפמן כותב:

"...בהתבוללות היהודית יש לקוי פנימי; ההתבוללות אינה יכולה לבוא לידי גמר: היא אינה יכולה לכלות בעתיד הנסקר את השבט היהודי ולגאול אותו מן הגלות על ידי טמיעה. הטמיעה יכולה להביא לידי הרס תרבותי, אבל אינה יכולה להביא לישראל גאולה מן הגלות. זהו כשלונה הגדול של הטמיעה היהודית... כשלון כוחה לפתור את שאלת היהודים, את שאלת הגלות... ההרס התרבותי וההרס הדתי אינם יכולים לכלות את השבט היהודי — זהו סוד ההיסטוריה החדשה של עם ישראל...

הטמיעה יכולה להרוס את חיי ישראל הרס־פנים, אבל אין בכוחה להעביר מעל האומה את ההכרח לבקש פתרון לאומי לשאלת היחס שבינה ובין האומות... מלחמת הגלות, שהטמיעה וההרס הדתי אינם יכולים לשים לה קץ, היא מלחמת עמים. גורל הגלות הוא שמצרף את היהודים ומאגד אותם, בהכרח או ברצון, לאגודה לאומית". (ב', עמ' 432—431). שאלת חופש הבחירה בענין הזיהות היהודית בגולה היתה שאלת־מרכז בדיוניו של קויפמן:

„אפשר לאמר שגם בגורל היהדות של הזמן הזה הכרח וחירות משמשים

בערבוביה.

„הכרח הוא יחודו האתני של עם ישראל. הכרח הוא הנכר הנובע ממנו. הכרח הוא מלחמת הגלות. אין ביד העם לבטל גורמים אלה. בבחינה זו גורל הגלות המוטל עליו יש בו משום הכרח. אבל, עד כמה שהגלות קיימת גם בכוח יחס העם היהודי אליה... אין לראות את הגלות כהכרח מוחלט. בבחינה זו הגלות היא „רצון“... ביטולה של הגלות יצויר רק על ידי גאולה לאומית או על ידי כליונה הגמור של האומה היהודית. זה היה עיקר מטרתנו בספר זה: לברר ש„נכר“ ו„גלות“ אינם מושגים בהלך רוח מיוחד של חברה מיוחדת... אלא אחוזים הם במושגים והרגשות יסודיים השולטים בנפש האדם שלטון עולם... העם היהודי אין לו אחוזת נחלה לאומית בשום מקום, עובדה זו היא מציאות חברתית בעלת ערך עצום, ולא בדות שבדו שונאים או ענין של מה־בכך האתוז בהלך־המחשבות הגושן של החברה ה„לאומית“ הישנה. נכר עם ישראל מורגש יפה על ידי הנפש העממית (של אומות־העולם—ש. ס.) והרגשת הנכר הזאת לא תיעקר על ידי שום מהפכה... כל זמן שעם ישראל יהיה קיים ביחודו... האמונה בגאולה שתבוא על ידי טמיעה מדינית־לאומית, האמונה ב„משפט המיעוטים“... (מניחה) ביטול אינסטינקטים ראשוניים: את ביטול האינסטינקטים האתניים שמהם נובעת הרגשת האדנות הלאומית על חבל ארץ מסויים ואותה הרגשת הנכר שהיא אם הגלות. התקוה לביטול יצרים אלה היא אוטופיה.“ (שם, 460—458).

את דברי קויפמן אפשר לסכם כך:

- (א) אין הטמיעה התרבותית והדתית מפקיעה את היהדות מיחודה הלאומי.
- (ב) אין סיכויים שעם ישראל בגולה ייעלם בדרך מיתת־נשיקה. אמנם העם יכול להמשיך בחיי־גלות כל עוד רוחשים סבלנות אליו. הגולה תשאר תמיד נכר.
- (ג) הסבלנות כשלעצמה לא תרשה השתרשות לאומית בקרקע הגולה ולא תבטל את מצב הנכר שהעם נתון בו. מטיבה הגלות היא, על כן, „הרת קטוס־טרופות“ (עמ' 462) שרק הגאולה ממנה פותרת את שאלת הנכר.
- (ד) בטווח־ארוך אין מקום לעם ישראל בתוך הגויים כי הם לא יתפשרו עם העובדה שעם אחר ישהה דרך קבע בתחומם הריבוני. זה עקרון אוניברסלי שכוחו יפה לגבי כל אומות העולם ללא יוצא מן הכלל.

התנועה הציונית נרתעה מעמדה זו והחלה חותרת תחת אשיות השקפתה היא, שכל הצלחת תנועת הגאולה הלאומית היתה תלויה בה. דבר זה גרם לשידוד המערכות. כמה מדוברי המדינה מוכנים להודות בטענתה של יהדות אמריקה, שזיהותה רשות ולא הכרח היסטורי, ובכל עת כשזיהות זו אינה נוחה עליה,

ניתן לה לסלק ולהיבלע בעם האמריקני. חופש-בחירה זה שלא להשאר ביהדותה, סימן מובהק הוא להשתרשותה ללא הפליה של יהדות ארה"ב באדמת אמריקה. המחשבה העברית הלאומית בכלל, וגולה ונכר של קויפמן בפרט, הוכיחו בהוכחות היסטוריות מכריעות ביותר שהטמיעה כפתרון למלחמת הגלות היא דרך חסומה וסגורה בפני העם היהודי בגולה. אפילו יהודי המרוחק מעמו מרחק לאומי, רגשי ותרבותי רב איננו מופקע לחלוטין מזיהותו היהודית. עלול הוא, יחד עם היהודי האדוק ביותר, להיתפס במלכודת האנטישמיות המתפרעת ועומד הוא להיות מוקע ומוקא כזר המגורש מעל פני העם שהוא ואבותיו רחשו לו רגשי הזדהות שלימה במשך מאות בשנים. חזיון מזעזע כזה נפוץ כל-כך בימינו ובארצות כה רבות שפלא הוא שחלק גדול מבני-עמנו עדיין איננו מכיר במציאות היהודית בגולה לאשורה ואינה מסיק ממנה את המסקנה האחרונה ביותר.

## ג

יהדות אמריקה בוודאי תשתמר ביחודה הלאומי למרות כל נסיונותיה להתכחש לו ולהכחידו, ואין להתחמק איפוא מן המסקנה שקיים בינה ובין יהדות מדינת-ישראל קשר לאומי היסטורי, ששום טמיעה תרבותית פה לא תנתק אותו. ולכן, כשבאים הוגים ומנהיגים בישראל, אלה שתורתם הציונית לא נתנדפה, ומכריזים קבל עם ועדה שמדינת ישראל מייצגת בפני העולם את היהדות כולה בכל אתר ואתר, ושכל תפוצותינו, גורלן תלוי בהרבה בגורלה של מדינת ישראל, יש כאן תחושת-אמת של תהליך היסטורי ואובייקטיבי הפועל לפי חוקיות משלו ושאותותיו חרותים על דפי תולדותינו לבלי הימחק. זאת היא בוודאי גם משמעותה של השואה האיומה שהומטה עלינו באירופה ושמדינת ישראל באה להורות לנו מחדש ע"י משפט אייכמן. ואף אם דעך הרצון לקיום לאומי בלבנות רוב יהודי הגולה והם סוברים שניתק הקשר הלאומי בין תפוצותינו ורק הקשר התרבותי או הרוחני מאחד אותן, רב המרחק בין הרצון להיטמע טמיעה לאומית ובין תהליך היסטורי אובייקטיבי — הכרחיותה של זיהות יהודית, שאין לרצון הסובייקטיבי שום שליטה עליו. תהליך זה של ייחודנו הלאומי בגולה נוצר בעקבות גורמי-חברה עתיקי-יומין שהם מפעילים אותו עד היום הזה.

מכל האמור מתבהרים גם תפקידו החיוניים ביותר של החינוך היהודי בדורנו, בגולה ובמדינה גם יחד. בראש ובראשונה, אסור להפיץ את הכחש המסוכן שזיהות יהודית היא רשות ולא הכרח, וכל יהודי יכול לפרוש ממנה, כלומר: הטמיעה מבטיחה גאולה לאומית בצורת ההתלכדות בעם הריבוני. שנית, חובה עלינו להורות לבני-עמנו בכל קצווי תבל שמדינת ישראל היא נחלתנו הלאומית היחידה, ושקיומו של עם ישראל תלוי בטובתה והצלחתה. בינתיים, רק תקווה אחת לנו ולדורנו, שמדינת-ישראל עצמה לא תתפתה לכחש הזה שיהדות הגולה מטיפה לו. תפקידה ההיסטורי היא לעמוד איתנה כסמל היחוד הלאומי שלנו וכהגשמת חזון הגאולה הלאומית של כל יחיד ויחיד בישראל. אסור לה שגם היא, ומנהיגיה, יסיעו בידי יהדות הגולה בכלל, ויהדות אמריקה בפרט, לשבש את חשבונה, שהוא גם חשבון הדורות.

# הַעֲרָכוֹת וְדְבָרֵי-בִקְרָת

## ש. ל. בלאנק המספר

(קווים לדמות)

מאת חיים ליף

א

כארבעים שנה ישב שמואל ליב בלאנק בארצות-הברית וכתב את סיפוריו הקטנים והגדולים מ"שני העולמות" — עולם ילדותו ונעוריו בביסראביה; והעולם החדש — אמריקה — שאף הוא שימש לו מעיין לא־אכזב ליצירה רבת־פנים וגוון. שקדן היה המספר ולא מש מחדר עבודתו. כל השנים הללו עמד במערכת ההוראה, אולם עיקר תפקידו ותעודתו ראה בכתיבה. רוב ימיו עשה בפילדלפיה וכמעט שלא יצא מחוץ לתחומו. בוועידות לא הופיע ולכינוסים ולאסיפות לא בא. סיפוריו נקראו על־ידי רוב הקוראים העברים באמריקה, אך הוא לא בא במגע חי עם הקורא ולן בסתר בצל עולם יצירתו, כאילו גזר על עצמו פרישות. רק לפני כשנתיים יצא לביקור במדינת ישראל. מה ההדים שעוררה בנפשו של המספר הפורה, שהיה לפה לדמויות אין־מספר ושקיפל בסיפוריו מצבי חיים, תיאורי רקע ותנאי סביבה שונים מערבות ביסראביה עד סימטאות הכרך האמריקאי? בלאנק מהיר־התפיסה וקל הספיגה והקליטה חתם את רשמיו מן המולדת העברית בלבו ומי יודע אם לא היו מצטללים ומתגבשים בתוכו עד כדי מתן ביטוי אמנותי להם, לו האריך ימים על פני הארץ.

בלאנק נזקק כל ימיו לאורחות חיים שיניקתם, נופם ואווירתם מקרקע הגולה והפיזור בעבר לים ובעולם החדש. ואף הוא מן המספרים המעטים שלא תינו חי "התלישות", הבטלה, חוסר־האונים ודיכאון־הנפש שאצל ציירי יהדות מזרח אירופה. "הגלות" של בלאנק, ביסראביה זו שעליה סיפר ואף שר לה הימנונים פרוזאיים ברוב סיפוריו (מלבד בקובץ סיפוריו "בשעת חירום" שבו שיקף את ימי הדמים שלאחרי מלחמת העולם הראשונה), יש בה מעין טעם ארץ־ישראלי. כמו־כן יש למתיישבים היהודים בערבות ארץ זו מן המידות התרומיות של ראשוני החלוצים ביהודה ובגליל: המסירות לאדמה, כח הסבל והשקידה והדביקות בחיי עמל. וכאלה גם אלה ברחו מן הפרנסות ה"קלות" והניקלות של רוכלות, ספסרות, חנוונות וכדומה מן העיסוקים העלובים של העיירה היהודית. טיפוסי בלאנק בסיפורים האלה הנאחזים באחת הפינות של הערבה הביסראבית ומקיימים בה את ביתם שופעים בריאות אנושית־יהודית. מזכירים הם את הנפשות הארציות־העממיות של שניאור הליטאי, אלא שאצל גבורי בלאנק

מכריעים התום הנפשי, חמימות הלב והרגש הדתי העמוק של פשוטי עם המבקשים תיקון לנשמתם עליידי זיקה למסורת אבות.

## ב

בלאנק היה אמן התיאור של ההרגשות והיצרים של האדם, אם של רגשי חסד ורחמים או של אכזריות ונקם. הוא נתן ביטוי לגילויים הקיצוניים שבחיי האדם ובראש ובראשונה לאהבה — לרחשיה העדינים והנאצלים ביותר; ולתאוה הגסה, ליצרי בני-אדם הראשונים המבקשים לבוא על סיפוקם. בלאנק, שבתיאורי הטבע הוא משתמש בקווים דקים מן הדקים, מגדיש בצבעים כשהוא בא לגולל פרשת יחסי בני-אדם, הצייר שבבלאנק ראה את צבעי השחור והלבן, את דו־הפרצופין של העולם, את הטוב והחסד הפועלים בבריאה ובאדם, ואת הרשע וכוחות ההרס השולטים בהם והופכים את הקערה על פיה. תפיסה "קיצונית" זו מאפילה על ציורי מצבי-הביניים שהחיים מורכבים מהם ולכן יש ואספקלרייתו הציורית של בלאנק מאירה את פני הדברים באור בהיר, אך חדגוני ביותר. ציורי הטבע של בלאנק הם מן המפורטים, השלמים ועתירי-הגוונים ביותר בספרותנו. בסיפורים הביסראביים שלו הם משתרעים על פני עמודים שלמים. בלשון בהירה וקלת ביטוי, ובצבעים כעין צבעי מים שקופים ונאמנים הוא מתאר בסיפור "צאן" את בואו של גשם הקיץ אחרי ימי חורב ארוכים:

"העין הבחינה בעננה כבדה המגיחה מלמטה מקצה-האופק. אט אט זעה, כבריה רשלנית שחורה וכבדת-תנועה. פתאום הבריקה שמה אש, כהתזה של ציתה באפילה והמיהה הגיעה, עמומה ומרוחקת, כאילו משהו רוגן במסתרים. העננה עבתה וכבדה מרגע לרגע. משהו מחשכת-מצרים היה במראה, משהו עמוס, אימתני, אבל עם זה מעודד ומשמח. ברק אחר ברק נצת ברקיע. הערבה הוזהרה לקראתם וכבתה עד ארגיעה, פעם מעבר מזה ופעם מזה. הרעם נתרעם לרגע ונשתתק לרגע בלוית אורות מסמאים..."

בלאנק לא ייעף מלתאר את הטבע הביסראבי לתקופותיו ולתמורותיו, וביחוד יערה שפע צבעיו על עונת האביב, על פריחתה וצמיחתה. האדם מתלכד עם הטבע ומתמזג בו. בחיקו צפונים האושר והאסון, הברכה והקללה, ואין כישוב היהודי הצעיר בודשט בערבות ביסראביה ער לתהפוכות הטבע. גשמי הקיץ מביאים מבול על העולם, מהרסים ומחריבים עמל אדם ומזעזעים את יסודותיו הרופפים של הכפר החדש. וקור החורף האכזרי על סופותיו ושלגיו סוגר על האדם, מקפיא את דמיו ומפיל את חלליו.

וכטבע כך האדם. אף הוא קורץ מיסודות קיצוניים. המאבק הגורלי בין כוחות האבדון והעדן בא לידי גילוי בקובץ סיפוריו "בשעת חירום". רקע הסיפורים האלה היא תקופת הפוגרומים שלאחרי מלחמת העולם הראשונה. בלאנק ירד בהם לתהומות השחיתות האנושית והעלה מעשי אכזריות והתעללות המקפאים את הדם. העולם הוא כנסוך רוח עוועים והאדם צמא-הדם הוא המולך בכיפתו ובולע בתאוות-רצח את כל הקדוש והטהור שבאנוש וברוחו.

## ג

כשאתה מרפרף על פני סיפורי בלאנק מאז עלה על דרך־המלך של ספרותנו (הזרועה גם קוצים וחרולים לא מעטים), הנך מוצא שכוחו וגבורתו האמנותיים של המספר נעוצים בערבה הביסראבית של שחרית ימיו. כאן ספג את רשמיו העזים והנאמנים ביותר ופה נטבעו בדמו ובדמיונו הפורח מראות הטבע והמון הדמויות שניטפל אליהם עד אחרית ימיו (בפרקי "שבת" שפירסם ב"הדואר"). בלאנק החייה את האפרורית החדגונית של הערבה על־ידי תיאור נאמן ורווי חיוניות של הוויות חיים, אישים ומאורעות, שהוא מספר עליהם עתים בשלווה אפית ועתים בסערת רגש. ביחוד נודעת חיבתו של המספר לאנשי אדמה, לפשוטים שבהם, שנירתמים לחיי עמל ולבם ישר וכוונתם טהורה כבועז, הנפש הראשית בטיטראלוגיה של הערבה הביסראבית ("צאן", "אדמה", "נחלה" ו"מושבה"). בועז הוא "בעל הגוף" הטוב ומיטיב בכפר היהודי בודשט. ריח האדמה אשר בירכו ה' עולה ממנו. לא יהודי גס ומגושם כאן, אלא אדם שחושיו בריאים וידו פתוחה לעזור לאחים והוא נוטה שכם לכל יהודי שמבקש להצטרף למשפחת האדמה, לתקוע את צפרניו בקרקע ולהוציא ממנה את לחמו. וכאמור — את הסיפור מציפים גלי ההתעוררות וההתלהבות שהיכו לאחר זמן על לב חלוצי המולדת העברית (כי רקע סיפוריו של בלאנק הן שנות השישים או השבעים למאה התשעה עשרה):

"המולה של פטישים עמדה באוויר. התדע פירושה? יהודים בונים מושבה בערבה!... כן חלום נשגב הולך ומתגשם במציאות — מושבה יהודית. על שפת הרווט תהא בנוייה, בסמיכות עם אותה הבקעה הרחבה והפורה. עדרי צאן ובקר ירעו בה ולכל מלוא העין שדות בר ואפרים מוריקים, כאן יתנוסס בית אלוקים לתפארת."

ב"טריטוריאליזם" התמים הזה, — דביקות באדמה נכריה, התגשמות משאת־הנפש המשכילית על־ידי יהודים פשוטים, שרוחה ותוכנה של תנועה זו היו זרים להם — יש בו אף־על־פי־כן מבשורת־התמורה הלאומית־החברתית בישראל, ששידדה מערכות הפזורה היהודית משנות השמונים של המאה הי"ט ואילך.

## ד

קשה היה לו לבלאנק להימנע מתיאורים סנטימנטליים והוא ניתפס בכמה מסיפוריו לחגיגות יתירה, שלפעמים מקלקלת את שורת נאמנות התפיסה של המציאות. בלאנק, שסיפוריו הביסראביים שופעים ציורי טבע ונוף והוא משרה בהם הלך־רוח פיוטי־לירי ואווירה אידילית, משלב באחדים מסיפוריו, וביחוד באלה שרקע אמריקאי להם, (כמו ב"לילה אחד" ובנובילה "מיסטר קוניס") יסודות מילודראמטיים, שנותנים טעם לפגם, אך על־פירוב הוא מתגבר על חולשותיו אלה והוא מגלה אפילו בסיפוריו הבלתי מוצלחים ביותר מבחינה אמנותית, כח חדירתו בעולמות זרים ורחוקים. ויש והמציאות האמריקאית ניתפסת לו תפיסה עמוקת תיאור והגות, כגון בסיפור "איש, אשה וקוף" (לכתחילה היה שמו "אשה, צועני וקוף"). בסיפור זה מעלה בלאנק פרשת חייו

ורחשי לבו של איטלקי קיטע, האוהב אהבה עזה עד מוות את בחירת לבו הרומאנית. אף כאן הסוף הוא "מילודראמאטי", אך הרציפות ההגיונית שבסיפור "מצדיקה" את ה"שיא" המרעיש.

אולם לא על הסיפורים שהעלה בהם כביכול המספר מקיצפם של החיים ומהבלם זכותו האמנותית של בלאנק (ושבהם הוא מתאכזר על גבוריו התאכזרות יתירה), אלא על אלה שבהם יספר פרשיות חיים מן המציאות היהודית כמות שהיא, אם הכא או התם, כבאחד מסיפורי האחרונים, "רוחות מספרות", על הקמת בית-כנסת באחת השכונות החדשות בכרך אמריקאי ("בצרון", תשרי-חשוון, תשי"ט).

בלאנק יצר "נוסח" משלו בסיפור. לא הדיאלוג עיקר בו, כי דווקא שיח הבריות אינו עולה יפה בסיפוריו, אלא התיאור וריקמת-העלילה. רק פה ושם תגלה אופי הגיבור בשיחתו, כבהערותיה-עקיצותיה של זלאתה, האשה הפקחית, ה"מעשית" וחרפת-הלשון ב"אדמה", או בגמגומי-תרעומותיו של לייזר בורנוס, שהימתו בוערת בו על אשתו שפרה שילדה לו בת במקום בן-זכר. על פי רוב מדבר בלאנק בעדם, בער גבוריו, ונראה, הדבר כאילו המספר שם מלים בפיהם והוא ידובבם. ואמנם משמש בלאנק פה לאלמילשון, אם בני-אדם, או חיות, וכמעט שאין סיפור אצלו ש"נשמה אילמת" לא תשתף את עצמה בו ותשמש נפש "מרכזית". כך בסיפורי הביסראיים, וכך בסיפורי האמריקאיים (הקוף, ב"איש אשה וקוף", "האדם וכלבו", ובסיפורו המצויין "אמהות", שבו משתלב גורל בן-אדם וחול גורל חיים ומוות). ולא נתקררה דעתו של בלאנק עד שנתן גם לדוממים — לבית-כנסת, למכונית, וכדומה, לספר את "סיפוריהם"... ואומנם דומה שכמעט אין כבלאנק בספרותנו בתיאור בעלי חיים (מלבד אפשר משה סטאבסקי-סטוי בסיפורי הראשונים) ובהעלאת רחשי לבו של האדם הפרימיטיבי, האנושי ב"בהמיותו", כדן, "הגולם מבודשט", וככושי העלוב והאומלל ז'אש ("במעשה בכושי", בספר "במערבולת החיים") המתאהב אהבה טהורה ונאצלה במרי, אשת ספר, והוא מת על מזבח אהבה "זרה" זו.

\*

רכושו הסיפורי של בלאנק הוא רב בכמותו כבאיכותו. בחסד כשרונו האיר מרחבי חיים ופינות הווייה חשיכות ונעלמות. הוא פיענח את המאויים הכמוסים של האדם, את יצרי לבו, והטעימנו מן הנשגב והנאצל, וגם מן הכיעור והניוויל שבמציאות האנושית המקוללת והמבורכת גם יחד. בע"א שנות חייו לא הספיק לפרוק בסיפוריו את "המטען" הרב של רשמים ועלילות שניצטברו בנפשו, והוא "פרט" עד אחרית ימיו על מוטיבים שכבר טיפל בהם, אך שלא מיצם עד תומם. בלאנק הסתלק מאתנו כשעודנו כמעין המתגבר והניח אחריו חלל ריק עד להבהיל בסיפורת העברית באמריקה.

## עם הרב ד"ר מ. נורוק ז"ל בגירוש אוזבקיסטן

מאת ב. בריתקווה

עם הסתלקותו של הרב ד"ר מ. נורוק הלכה מאתנו אישיות אצילה, עתירת נכסי רוח ובעל טוהר נפש, שתורה ודרך ארץ חברו בה יחדיו. יריעת חייו, רבת פעלים ומעש, השתרעה על פני דור שלם, שכולו אימר ציון! בתקופת השואה ואהריה — הצטיין כלוחם אמיץ, הלוחם בלהט של ה"קדושים" בנאציזם ובעוור ריהם. הוא היה סמל ההגינות, אפילו בחיים הפוליטיים, דבר שכל־כך נדיר, לצערנו, בימינו. אכן, בכל אלה — הוא זיכה את הרבים. ואילו בנקודה אחת בחייו — הרבים זיכו אותו. הרב נורוק ז"ל, היה היחידי מבין אסיר־ציון ברוסיה לשעבר, אשר עם עלייתו ארצה, זכה להיות מועמד לנשיא מדינת ישראל אחרי פטירתו של הפרופיסור חיים ווייצמן ז"ל. ומן הראוי, איפוא, בימים אלה לספר על תקופת גלותו כאסיר־ציון, על פרט אחד מרבים, הקשור בו ובאמונתו העמוקה בציון.

\*

הדבר היה בשנת 1945, עם תום מלחמת העולם השנייה. בעת ההיא נשמו לרווחה כל העמים, אשר טעמו את טעם תמרורים של הכיבוש הנאצי הארור; בא היום הגדול של שיחרור וגאולה ואתו — סוף וקץ לכל הצרות הרבות, הרעות והתלאות.

והיהודי, באשר סבלו וקרבנותיו היו גדולים יותר משל עמים אחרים, מן הדין היה שתהא גם שמחתו כפולה ומכופלת, אבל שבת משובש לבו וגילו נהפך לאבל, היהודי נשאר יתום, גלמוד וערירי, שרוי בצער וביגון אין קץ, על שבר בת־עמו.

לשמות, במקרה זה, פירושו — לשכוח. מצב היהודים היה בחינת "אין בית אשר אין בו מת". ובו בזמן שבני העמים האחרים לבשו חג ויצאו בראש חוצות בתופים ובמחולות לכבוד הנצחון המזהיר, והשמחה היתה במעונם, — אותה שעה, חלצו שרידי העם היהודי נעליהם מעל רגליהם וישבו לארץ "שבעה", אחרי מות קדושים וטהורים, — קרוביהם בגוף ובנפש, — שנשחטו, שנחנקו ונשרפו חיים. אכן, ברחוב היהודי שמעת רק קינים, הגה והי.

\*

בימים ההם, היה המנוח הרב ד"ר מרדכי נורוק ז"ל בעיר טאשקנט, בירת אוזבקיסטן. הוא נתגלגל לאסיה התיכונית אחרי תקופה של מאסרים ונדודים ב"נתיב היסורים" שלו כגולה ציוני.

טאשקנט, היתה נקודת "עורף" רחוקה והמלחמה לא הגיעה אליה, אבל הדי המלחמה הגיעו, והמצב החמרי היה קשה למדי. בתוקף מצבה האיסטראטגי, היתה טאשקנט לעיר פליטים, ברובם יהודים, שהועברו באופן מרוכז, "באונס", על ידי השלטונות הסובייטיים מן הערים הסמוכות לאזורי החזיתות. בינתיים עוררה פעולת הצלה חשובה זו שנאה נוספת אצל האנטישמיים למיניהם והיתה עינם צרה ביהודים. אפשר היה אז לשמוע בין האוכלוסיה אנקדוֹר־



טות (שנוסחו ברוח הידיעות מן החזיתות) כגון: «אחרי הסתערות עזה נפלה העיר טאשקנט בידי... היהודים».

אמנם, עם התרחקותם של היהודים מקווי החזיתות, הם הצילו את נפשם מכף היטלר ימח שמו, אבל מרכושם לא ניתן להם להציל דבר. כל אחד מהם, לפי מצבו החמרי הקודם — היה בחינת «יורד» מנכסיו. היו גם כאלה, אשר ב«עיר הלחם» נשארו אף ללא פת-לחם....

על אחת כמה וכמה היה המצב «בלתי מזהיר» אצל הפליטים הפוליטיים, ובתוכם הרב נורוק ז"ל. במרתף צר ואפל, באחד הבתים הישנים אשר בעיר אסיאתית זו גר הרב נ. ולעתים קרובות היה «משיב את נפשו» בתפוח אדמה צלוי בלבד. אבל יותר מכל זה השפיעו עליו, האיש בעל הלב היהודי החם והנפש העדינה — הבשורות הרעות והאכזריות, — «קינוט נושנות — חדשות לבקרים» — שהגיעו אליו בימים ההם על חורבן הקהילות היהודיות באירופה. הוא בכה מר על אבדן יהדות לאטביה, שלמענה פעל ולחם כל ימי חייו, ומה גדול היה שברו לשמע הידיעה המחרידה, כי כל בני ביתו — הושמדו. אכן, כוס היגון עבר על גדוניה — ואין מנחם!

\*

עם כל זאת, בשעה שהרב נורוק ז"ל היה מדבר על ענייני ארץ ישראל, על נושא הציונות — דברים שהם משא נפשו ותקוות תקוותיו היה תמיד נעשה ער ורענן, מלא אומץ ותקווה, והיאוש — ממנו והלאה! אכן, גם ציוני — באמונתו יחיה.

פעם נודמנתי עם המנוח ז"ל לביקור אצל ידיד טוב, משותף לשנינו, אצל ישעיה ה. ז"ל, מחשובי העסקנים של הציבוריות היהודית באודיסה (מן הראוי, אגב, לציין, כי בנו הקטן, בחגיגת «בר-מצוה» שלו — דיקלם את «המתמיד» של ביאליק בעל-פה!). עם מלחמת העולם השנייה היגר, כרבים כמוהו, לטאשקנט. והפעם, ישבנו אצלו ב«קיוסק», — עסק קטן ועלוב שבקרבן זווית אחד הרחובות בעיר, קבוצת ציונים, מהם שחזרו והעצתה מן הגירוש והמאסר, ומהם שהתכוונו ל«שבת» ושוחרנו על הטראגדיה היהודית של ימינו. התעוררה מאליה השאלה: «ארץ ישראל — מה תהא עליה?»

אחד מן הנוכחים אמר: «האומנם תקום עוד מדינת היהודים, כפי שחלם עליה הד"ר תיאודור הרצל ז"ל?» דברים אלה נאמרו מתוך יאוש מר האופייני ליהודי רוסיה, המנותקים זה עשרות בשנים מכל דבר וחצי דבר יהודי לאומי ציוני. הדברים פגעו בצפור נפשו של «מרדכי היהודי» הזה, הרב המנוח קם ממקומו ובקול נרגש אמר:

«בטוח אני, כי לא רחוק היום, ובחוצות עיר הכירה הזאת תעבור מכונית

יפה ועליה יתנוסס דגלון תכלת-לבן עם כתובת: «שגריר מדינת היהודים»

בברית-המועצות». והוסיף: ואולי גם אזכה לשבת בתוכה».

דברי הרב המנוח נאמרו באמונה שלימה ובביטחון גמור, כאדם הרואה

את הנולד, אולם באוזני השומעים צלצלו הדברים כאגדה, בימים ההם כיסו

ענני יגון ואבל כבדים את שמי ישראל, והסימן האחד לתקומת המדינה היהודית היה אך זרק בית הקברות שלפניה, לפי רוח האגדה הרווחת בין העם על אב ובנו, שהיו מהלכים בדרך, התעייף הבן ושאל: "היכן המדינה?" השיב לו האב: "סימן זה, בני, יהא בידך: אם ראית בית הקברות לפניך — הרי המדינה קרובה לבוא"...

\*

במרוצת השנים היתה ה"אגדה" למציאות, המדינה קמה, תקוות הרב נורוק ז"ל לא הכזיבה. אף הוא זכה "לשבת בתוכה" — כשר בישראל ובכנסת — כנבחר האומה, וכאמור — אף זכה להיות מועמד לנשיאות בישראל.

ישמשו דברי הזכרונות האלה נר לנשמתו הטהורה.



## ד"ר ישראל קאנוביץ המחנך והחוקר

(במלאת חמש שנים למותו)

מאת יעקב צוזמר (פילדלפיה)

רכים לא־דרכים. באחת השיירות פרצה מגיפה, וכל השיירה, החולים והבריאים, נלחצה לתוך קרון אחד שנידון לשריפה (כדרך הנאצי צים הגרמנים בימינו). רבים נשרפו חיים ומעטים פרצו להם סידקי הצלה והצליחו להימלט על נפשם, ובין אלה המעטים הנשרפים היה גם הנער יצחק מאיר.<sup>1</sup>

בהגיע הנער ליאסי אימץ אותו יהודי אחד, נגר לפי מקצועו, לבן. ולימד גם את "בנו" מלאכת הנגרות, שהתפרנס ממנה בעתיד, אחרי חתונתו. אשתו של יצחק מאיר, מרת צפורה פרידווא, בת ר' משה יעקב סופר הלוי, היתה אשת חיל ומצליחה במס-

ביום י"ג תמוז שנת תשי"ח הלך לעולמו המחנך והחוקר, ד"ר ישראל קאנוביץ ע"ה. זכאי הוא המנוח לתיאור דמותו ואישיותו, במלאות חמש שנים להיעדרו, כי גדול היה האיש ומופלג פריונו בשדה החינוך והחקירה התלמודית, ויצירותיו תופסות אלפי עמודים שאיכותם ככמותם, וגם העמיד תלמידים למאות, חובבי תורה ושפת עבר ובנים נאמנים לעמם.

### א. באירופה

ישראל קאנוביץ נולד ביאסי (רו' מניה), ביום כ"ה אב תרל"א — 1871, כשרומניה היתה כפופה עדיין לטורקיה. כעבור שש שנים, בשנת 1877 פרקה עול זרים, והכריזה על עצמאותה.

אביו יצחק מאיר ב"ר אלקנה לא היה רומני מלידה ונתגלגל למדינה זו בעודו נער, בתקופה הקאנטוניסטית ברוסיה. גם הוא היה בין ילדי היהודים שנחטפו למלכות ניקולאי הראשון, בילדותם. הוא נמצא כבר בין השיירות של "יהודונים קטנטונים", חלושים ונחלשים, שהובלו למקומות רחוקים בנתיבות עקלקלות ובד-

1. גזירת החטיפה והשמד התקיימה פחות משלושים שנה (אוגוסט 1827—1856) והייתה בדפי תולדות היהודים ברוסיה כתם איום ומעורר זועה. יש לשער שאבי קאנוביץ היה מן החטופים בראשית ימי הגזירה, בהיותו כבר בגיל הנעור. ואגב: גם זה אירע גם לאבי הסופר המנוח שלמה הללס ע"ה, שגם הוא היה בין החטופים וגם הוא נמלט בנס.

כשנתיים עשה הבחור בברלין ו"מילא את כרסו" בתורה והשכלה, ובה נתעשרה רוחו ונתרבו ידיעותיו. הוא גם למד לעשות סדר למשנתו, אבל הוכרח לחזור לבית אביו—בפקודת הרופאים.

והוא כבר בחור, תמיר והדורגאה ומוש"לם בתורה ובידיעות כלליות, ועל כן קפצו עליו "שותפיו של הקב"ה", אלה מזווגי הזיווגים, והוא נתארס בהיותו כבן י"ט שנה, ונכנס לחופה בגיל של בן "עשרים לרדוף". רעיתו אסתר היתה בת משפחה מיוחסת שהתייחסה, לדעתה, לגזע השל"ה הקדוש. אביה ר' שלמה הלוי הורוויץ, יליד גליציה המזרחית, שירת בתור מנהל בבית מסחר למלבושים ביאסי, והיו לו יחסי משפחה עם הרב והחכם הנודע ר' חיים בלוך ועם הד"ר קארפל ליפא, ממנהיגי היהדות ברומניה.

האברך קאנוביץ, שלח ידו במסחר, בני דוגיה שהכניסה לו הרעיה; אבל חברו הגדול ממנו בשנים, מבש"ן, שהכיר וידע את אפיו ותכונתו של חברו הצעיר וחישקו ללון באהלה של תורה והוראה, האץ בו שיעזוב חיי שעה ושיתעסק בחיי עולם, במקצוע החינוך היהודי-לאומי לבני עמו.

מבש"ן עבר מיאסי לבאקו, אבל השפעתו על ק. לא פסקה עם שינוי מקום, והיתה פעילה גם מרחוק, וע"כ מסר את עסקיו לידי רעייתו, והוא שכבר עסק בהוראה בהתנדבות — נתמנה לממלא מקומו של מבש"ן ביאסי — בעצת הד"ר ליפא ובהשפעתו. שנה שלימה שימש ק. בהוראה ביאסי. באותו זמן פירסם כמה מאמרים בעתונים היהודיים "יודישעס זאכענבלאט" ו"יודישעס פאסט". בינתיים אולה הנדוניה, חיסל את מסחרו לגמרי, וגם עזב את יאסי ועבר לעיר באהוש, ופתח בה לעצמו מעין "חדר מתוקן", שנתעלה למדרגת בית-ספר קהילתי, שמתעם הממשלה הרומנית. אחרי עשותו גם בבאהוש שנה שלימה, ושמו נתפרסם לתהילה בתור מתנן ונואם בציבור, הוזמן (ושוב בהמלצת הד"ר ליפא וחברו מבש"ן) לשמש מטיף ומנהל וגם מורה ראשי של בית-הספר הקהילתי בברלאד, עיר מפורסמת ברומניה, שהוקם ברשיון, הממ-

חר עד שבעלה עזב את נגרותו במשך השנים. הוזג חונן בפירון וזכה להעמיד ארבעה עשר בנים ובנות שגדלו ונשאו נשים והולידו נכדים ונינים. ישראל היה בן הזקונים להוריו.

האב הלך לעולמו בשנת 1894, בהיותו בגיל ה"גבורות", והאם נפטרה לאחר שלש או ארבע שנים, 1897 או 1898.

ישראל, בן הזקונים, קיבל חינוך מסורתי ב"חדרים", לפי המושג המקובל באירופה וניכרים היו בו סימני כשרון והתמדה. כעבור גיל "המצוה", — קבע מושבו בתור "בוגר" באחד משלושת "בתי המדרש" שביאסי כדי ללמוד תורה לעצמו, כאחד ה"בחורים" הגדולים. רוח ההשכלה והלאומיות ורעיון חיבת ציון חדרו כבר לתוך כותלי ביהמ"ה, ו"החבורה" התחילה להתפורר. נשתמשו הבחורים, והבית התחיל להתרוקן; ואז עבר עם כמה מחבריו לבית המדרש החדש "שבערי", וגם חבורה זו — נתפרקו חוליותיה. שלושה מחבריה החליטו זה מכבר "לצאת לאירופה", כלומר: לבתי מדרש וישיבות שמחוץ לרומניה, להשיג תלם בחכמת ישראל ובחכמת העמים. ואמנם הם נתפרסמו במאוחר בתור סופרים ועסקנים ציבוריים, והם: ד"ר יעקב נאכט, ששימש ברבנות בפוקשאן; ד"ר יעקב יצחק נימרובר — רב הכולל ברומניה; ד"ר שמואל רבינוביץ — רב ביאסי, (בנו של הרב החדש); ונגר אחד ריהם הקטן שבחבורה, הוא ישראל, בן יצחק מאיר וצפורה קאנוביץ. בין יתר בני אותה החבורה היה גם הבחור מנחם ברוינשטיין, הוא הסופר המפורסם בשם "מבש"ן". בן ט"ו היה קאנוביץ כשעזב את יאסי והלך להונגריה ועשה שנה אחת על ספסלי הישיבה בעיר "סוגאד", ומשם הלך לברלין בכונה לשמוע לקח בבית מדרשו של הילדס-היימר; ומחוסר ידיעות חילוניות מספיקות נתגלגל לבית מדרשו של הד"ר ביברפלד. דרכו לא היתה סוגה בשושנים בכירת גרמניה, והבחור הרומני הצמא לתורה ודעת מצא גואל בד"ר צבי מאלטר הגליצאי, שקירב אותו, ותמך בו והספיק לו עזר ממשי בתומר ורות.

שבע שנים רצופות פעל קאנוביץ בברלאד בהוראה ובהנהלה עד עזבו את ארץ מולדתו-מגוריו, כי הממשלה הרומנית נתנה עיניה לרעה מלכת חילה בחינוך היהודי. היא העיקה והציקה לבתי הספר באמתלאות ובאמצעים שונים והעיקר: בעצותיה "המ-חוכמות": מה לקרב ומה לרחק...

### ב. היציאה מרומניה

היהדות הרומנית העיקרית, המקומית, בעיקר במאה האחרונה, היתה "מגושמת" במקצת. "פרנסה" היתה לה בשפע, ולא תורה; וכוחותיה הרוחניים, סופרים וח-כמים, מורים ורבנים, ולהבדיל "בין קודש לקודש": "אדמו"רים" ו"צדיקים" באו אליה מן החוץ, ובעיקר "מתוצרת גליציה", וב-מקצת גם הונגריה ורוסיה שלחו אליה מטובי בניה, שהתאזרחו ונקלטו בה ושימ-שו ביהדות זו "שאר שבעיסה". ידוע שה-מלבי"ם, למשל, שימש רב בבוקרסט, והרב ר' אברהם יהושע השיל, "הצדיק מאופטא", בעל "אוהב ישראל" שימש רב ביאסי. בזמנו של קאנוביץ שימש בה רב ר' שרגא פיי-ביל טויביש, בעל "אורי וישעי" (נפטר בתרס"ח); ומן ה"חילוניים" — ידועים הא-חים שווארצפלד, משפחת פיניליס, מתתיהו ראבינר, והברון משה וולדברג, זה שפיר-סם ספר כן היא דרכה של תורה, נגד ספרו של צבי פיניליס: דרכה של תורה. ר' צבי פיניליס מת שנה אחת קודם לידתו של קאנוביץ, אבל הניח אחריו בנים סופרים ומשכילים ובעלי השפעה ביהדות רומניה. וגם הד"ר, משה גסטר, "חכם" העדה הספרדית בלונדון, והד"ר שניאור זלמן שכטר, מפענח ה"גניזה" ומבסס את הסמינר התיאולוגי לר-בנות שמרנית בניו יורק, היו ופעלו עוד ברומניה בימי קאנוביץ (אגב: שכטר המ-שיך חסדו והשפעתו על ק. גם באמריקה). במשך כמה שנים התגורר בה גם הסופר הידוע, דוד ישעיהו וילברבוש, ו"כבולבעה כן פולטה": ההגירה אל רומניה לא חד-לישה את היציאה מתוכה. העם הר-מני בכלל היה תמיד מציק ליהודים, גם בהיותו הוא עצמו כפוף לאחרים, וביותר

שלה, או בגזירתה. לימוד השפה הרומנית, ולימודים כלליים, לבד מן הלימודים העב-רים, שימשו בו חובה<sup>2</sup>. ביוזמתו והשגתו הוקם בברלאד ב"ס מיו-חד לנערות ונחיתמן ע"י הברונית קלארא די הירש, ומוסד זה נקרא על שמה. אמנם ישיבתו היתה מוגבלת לעיר ברלאד, אבל מצודת-השפעתו היתה פרושה על כל שטח החינוך במדינה. בגלל התערבות הממשלה בקביעת תכנית הלימודים הקהילתיים בבתי-הספר, יום והוציא בשנת תרנ"ח כרוז משולש-שפות, עברית אידית ורומנית ובה הציע לקבוע לזעידה ארצית של כל המורים העברים ברומניה, כדי לדון ולטכס עצה "כיצד להכניס סדרים נאותים בבתי-ה"ס ברומניה ולעבד פרוגרמה מיוחדת בשביל כל המורים".

ולשם זה בא תחילה במו"מ עם הד"ר ליפא ביאץ; עם הרב של העדה הספרדית מנהל ביה"ס בבוקרסט; עם הרב ד"ר יעקב נאכט מנהל ביה"ס דקהלתו בפוקשאן; עם ידידו מבש"ן — ראש המורים בביה"ס הקהי-לתי ובאקוי; עם החכם הלל כהנא, בעל "גלילות הארץ", מנהל ביה"ס בבאטשואן; עם הסופר משה אורגשטיין, שהיה קודם מנ-הל ביה"ס בפלאישט, ועם כמה מנהלי בתי-ספר בערים אחרות.

ארבע שנים עברו בטרם נתממשה הצעה זו; והזעידה נתקיימה בשנת תרס"ב בעיר פוקשאן, מצודתו של הד"ר נאכט. קריינא דאגרתא, הוא יוזם ההצעה, נבחר למזכיר הזעידה. נתקנו בה תקנות ונת-חברה תכנית לארבע שנות לימוד יסודיות, אלמנטריות. הצעה להשתמש בבתי-הספר בשיטת "עברית בעברית", או "השיטה הטב-עית" — לא נתקבלה מטעם חוסר אמונה באפשרות התגשמותה בתנאי המדינה, ורק בבית ספרו של קאנוביץ בברלאד, ובזה של מבש"ן בבאקו, נעשה הנסיון להשתמש בשיטת הלימוד החדשה.

2. על גזירות הממשלה הרומנית נגד מוסדות החינוך היהודיים — יעיין הקורא בספרו של קאנוביץ: "תולדות החינוך העב-רי ברומניה".

לאחריו במקל הנוודים, ולעזוב את ארץ הרשעה, והגורל — לאמריקה.

### ג. באמריקה

המשפחה הגיעה לחוף ניו-יורק בחודש אוגוסט תרס"ג — 1903, וק. כבר בן שלוש שנים ושתיים, במיטב כוחו וכשרונו.

אחד מאחיו שהתערה כבר בארץ הזהב, בעסק של תכשיטי כסף וזהב, השתולל לר-תום גם את אחיו ה"ירוק" בעסק זה. ה"ירוק" ניסה ולא עלתה לו, בעיקר מפני שאי-אפשר היה או לעסוק בעסק זה מבלי לחלל את השבת. רוחו נשאהו לספירות אחרות, "לעלמא דדהבא" מסוג אחר... הוא היה שקוע עדיין ב"ספירה" של שיפורים ותקונים במקצוע החינוך, שהתחיל בהם ברומניה ושינפסקו באמצע לרגל ה"בהלה" ה"בריתה" מאירופה, זה המקצוע שהיה טבוע בדמו מבראשית.

מצב החינוך באמריקה בראשית המאה הנוכחית היה "פרוע לשימצה" — בלשון המליצה, לרבות גם "רוכלות-הסידור". ומובן שהיו גם יוצאים מכלל זה, אבל — "ראיתי בני עליה והם מועטים"... והוא נת-נסה שוב בכמה נסיונות שלא עלו, ובי-הם גם "עסק ההורגנות". הוא גם נתקבל "למטיף ומנהל" בקהל "עדת ישרון", זה "הקהיל" השני של יוצאי רומניה בניו-יורק. "מטיף ומנהל" — זהו שם תואר יפה, ולמעשה סבלה משפחה השבע דחקות. אחרי ארבע שנים של סבל והסתגלות נת-קבל ק. בשנת 1907 ל"מטיף ומנהל ומורה" בעדת "שערי שמים", זו הקהילה הראשונה של "אנשי רומניה" בניו-יורק. לפי הנראה שהתנאים היו כבר שונים משל העבר, והוא קיבל עליו משימה זו ברצון וברצינות כדרכו, ושמו כבר הלך לפניו בתור מחבר ספר תורני חשוב שסמכו עליו גדולי הדור בניו-יורק, ועל כן הנהיג בביה"ס "שלו" תכנית קבועה לזמן של ארבע שנים, כמו בביה"ס הקהילתי-הממשלתי שם, ברומניה, ועמד על משמרתו זו כל ארבע השנים, והפעם עלתה לו להצליח במידה מסוימת. בחודש כסלו תרע"א, סוף 1910, בחרו בו המחנכים דניו יורק למוזכיר "אגודת המנהלים", ולאחר מכן נתעלה ושימש שנים

אחרי השתחררותו מעול זרים בשנת 1877, בבחינת: "עבד כי ימלוך".

שני זרמי הגירה יהודית לחו"ל התחוללו במדינה. הורם הגדול — לאמריקה שהתחיל עוד בשנת 1878, אחרי ההשתחררות. העדה הרמנית הראשונה בניו-יורק, בשם "שערי שמים" נוסדה בשנת 1885; והורם השני, הצר — לארץ ישראל. בשנת תרמ"ב — 1882, לרגל תנועת ה"ביל"ו (בית יעקב לכו ונלכה), ברוסיה. ניבנו בא"י של שמוש בות עבריות: "ראשון לציון" — עלידי יהודי רוסיה; וזכרון "יעקב" ו"ראש פנה" — עלידי יהודי רומניה.

לפי הסטטיסטיקה של 1899 עלה מספר היהודים ברומניה המאוחדת לסך 266,600 אלף בתוך אוכלוסיה כללית של שישה מיליונים, בקירוב. מגורי היהודים התפשטו על שתיים ושלושים עיר, שבעשר מהן גרו בכל אחת יותר מעשרת אלפים יהודים, ולמשל: ביאסי 47 אלף, בבאטור שאן — 29 אלף בבאקוי — 16 אלפים, ובבראילא — עשרת אלפים וכו'.

באותה שנה, 1899, קיבלה יציאת רומניה אופי של בריחה, וחברת "כל ישראל חברים" בפאריס שלחה ציריה לרומניה לחקור את המצב, להושיט יד עוזרת ולפקח על מהלך "היציאה". תוצאות החקירה החריפו את הלבבות, כי "הבורחים" לנו בשדות ובבת-קברות ורבים נעצרו על הגבולות, ומצבם היה איום.

גם כמה משפחות הזוג קאנוביץ, ובהם אחים ואחיות הצליחו כבר להימלט ולהירקלט בארץ החופש.

ק. היה כבר בעל משפחה: אשה וחמשה ילדים מגיל השלוש עד העשר, כאשר נאלץ

3. "אוצר ישראל". לפי הדו"ח של חברת "כל ישראל חברים" בפאריס באותה שנה (הופיע בדפוס בשנת 1910, בצרפת תחת) התפשטו היהודים על פני השמים ושבע (97) ערים, ושליח ה"אלליאנס" (כ"ח) ביקר בשבעים ושתיים (72) ערים (ראה: א. אלפרין: "טאג", ניו-יורק, של א' מארץ, תשי"ט).

מרו: "לשנתו הארבעים של ק. בשדה החינוך העברי באמריקה". הדואר, גליון 10, תש"ה).

הד"ר ק. הוכר כמומחה לחינוך, ברחבי המדינה, והוזמן לפיקוח ולביקור של לשכות החינוך בכמה ערים (למשל: בלטימור, טוֹרֶנְטו ועות) וגם הוצעו לו משרות בכמה ערים, שסירב לקבלן.

הד"ר ק. עמד במשרתו זו בבית הת"ת דמורד העיר שלושים ושנים שנה (עם ההפסקה הקצרה) עד שהוכרח להתפטר מן ההוראה, ההנהלה והפיקוח בשנת תש"ה, ע"פ צו גבוה מעל גבוה — הרופאים, והוא עבר כבר את גבול השיבה.

וביום א' בערב, 26 באוקטובר 1944— תש"ה, נערך ב"אולם היהודי" בניו יורק "נשף קאנוביץ". "הנואמים והמברכים עמדו בעיקר על תכונותיו בתור מחולל שיטות מתאימות לילדי אמריקה... ועל הכל בתור טיפוס מעולה של מחנך עברי המאמין ביעודו ומקדיש לו את כל כוחותיו וכשרונותיו" (מ. אדלשטיין: שבילי החינוך, טבת תש"ה).

#### ד. האיש ויצירותיו

הד"ר קאנוביץ היה בעל אישיות חיצונית מצויינת למראה. היה תמיר ובעל קומה. פניו בהירות, עיניו שחומות, שעריו תיז שחורות שהתחילו להלבין עוד בימי העמידה, דבר ששיווה לו הדרת פנים, זקנו עשוי, והליכתו ישרה. מראהו היה דומה לדמות הד"ר הרצל, ולא אחת, בטיילו בחוצות ברלאד — טעו בו וחשבו שהד"ר הרצל בא לבקר את העיר... (מפי בני המשפחה)

"איש אמת... ותוכו כברו: דורש נאה ומקיים נאה. הן בחייו הפרטיים והן בעבודתו הציבורית... היה מופלג בתורה, בן בית שבי השנים, בספרות ימי הביניים ותקופת ההשכלה. ידע את הספרות העברית על בוריה. קל העט ובעל סגנון יפה". (א. ל. הורוויץ: "שני בתי ספר למופת", שבילי החינוך).

כל מה שספג נעצל ונאצר בקופסת מוחו וזכרונו והקורא המעיין משתומם: אפילו

רבות בנשיאות של אותה האגודה. ד"ר שמשון בנדרלי, מנהל לשכת החינוך בניו־יורק, התחקה אחרי מידותיו של ק. והכיר באישיותו ובאפיו, בידיעותיו ובמעלותיו החינוכיות ובמסירותו למשימות שהוא מקבל עליו — המליץ עליו לשם התמנות, בשנת 1912, למנהל "בית תלמוד התורה דמורד העיר" הידוע. ק., קיבל מינוי זה ברצינות המיוחדת לו, ועשה בבית תלמודו כאדם העושה בתוך שלו. במשך זמן קצר עבד בתוך "לשכת החינוך" הנ"ל, אבל חזר לבית תלמודו והנהיג בו שיטות חדשות לפי רוחו, שיפורים חיצוניים ופנימיים, והעלה את המכון החינוכי הזה במסירותו נאמנותו ובידיעותיו העבריות והכלליות, והעיקר — ברצונו ("ואין לך דבר העומד בפני הרצון") האמין להעמיד לעם ישראל בנים יודעי תורה — למדרגה רמה באיכות וגם בכמות, כלומר במספר הרב של תלמידים. מובן שהיה עליו לחנך ולהעסיק הרבה מורים ומורות, שהם השתלמו תוך כדי הוראתם, לבני סמכה בעולם החינוך היהודי באמריקה. אחד המחנכים הוותיקים מעיד עליו כדברים אלה:

קאנוביץ "הצטיין לא רק בחידושים שהכניס, כגון תכניות מסוימות, הדרגה בסידור הכתות, ניסויים בשיטות, אירגוני הורים ומורים, חוגי תלמידים לפעולות חינוכיות, בתי כנסת לילדים, עלון ידיעות למורים, אלא גם בייחסו הלבבי לתלמידים וביחסו החברותי למורים וגם לענייניהם האישיים". (א. צ. וואהל, שבילי החינוך, חוב' אביב תשי"ט).

והעיקר שבעיקרים — העמיד תלמידים שלא עזבו ולא שכחו את תורת רבם, ומהם המשיכו לימודיהם בבתי ספר גבוהים ומהם נסמכו להוראה וגם ל"רבנות" — הישג שר"אוי להירשם בסדר הדורות של יהודי אמריקה. "וגם אלה התלמידים שעלו לאלפים, ואולי לרבבות, שלא המשיכו בלימודיהם, נשארו כולם או רובם יהודים נאמנים גם במובן דתי לאומי ברוחם ובמעשיהם, אף אם הידיעות שרכשו להם בבית "תלמוד התורה" — הלכו והתנדפו בתוקף המצב את האמריקנית". (קלמן ווייטמן במא-

ד"ר שמואל שולמן, רב בהיכל "בית אל" גיוריורק, התרים בהמלצת הד"ר ש. ז. שכטר, גדיבים שונים הנקובים בסוף הספר באנגלית, להוצאתו, וביניהם המנוחים הידועים: פליקס וואר-בורג — ניו יורק, והשופט: מאיר סולצברגר — פילדלפיה. המחבר הודה להם וחתם באנגלית: "רבי ישראל קאנוביץ, פוירסט רומיניען היברו קונגרעגיישן" שערי שמים". ניו יורק 1908. בשער העברי רשום: גיוריורק תרס"ו. המבוא חתום: תרס"ה, ומובן איפוא שעיקר הספר היה מוכן אצלו עוד ברומניה.<sup>4</sup>

ב. "חיי היהודי ע"פ השו"ע". "לספר קיצור שולחן ערוך של הגאון המפורסם מוהר"ר שלמה גאנצפריד זצ"ל, מגור קד ומחודש בתיקונים, הוספות וציורים, ומיוסד על המקראות עם מבוא ותולדות הדיונים והמנהגים, מאת ישראל קאנוביץ, בעהמ"ח ספר "האלהות ע"פ חז"ל ועוד". היברו פובלישינג קא. ניו יורק (תרפ"ח—תרפ"ט).

הספר<sup>5</sup> מכיל פתיחה, מבוא והקד-

אם נניח שזכרוננו היה כביר. עדיין תמוה: מאין מצא לו פנאי לכתיבת ספריו רחבי המידה, אפילו אם שנתו נדדה, והוא קודם שחר?

בשנת תש"ט—1949 זיכה אותו ביהמ"ד לרבנים שעל שם שכטר, בתואר: "דוקטור לספרות עברית". על זכותו לתואר זה יעיד פריטו המחקרי הרב.

ואלה הם ספריו הנדפסים:

א. "אוצר התלמוד והמד"ר. מאמר הראשון האלהות. כולל תשעים פרקים ואלף תתל"א סימנים. ערוך ומסודר ביד ישראל בן יצחק מאיר קאנאוויץ — וי"ל בהוצאת שוחר תו"שיה. ניו יורק תרס"ו. מקטר מוגש לכבוד הרב החכם הכולל, פאר עמנו השלם מוהר"ר שניאור זלמן במוהר"ר יצחק נ"י נצח, המכונה פרופיסור שכטר, ראש לביהמ"ד לרבנים באמריקה".

ומעבר לדף: "זכרון תודה לכבוד הרב המשכיל איש יקר רוח, ד"ר ש. שולמן נ"י". ובסוף העמוד תודה חרוזת בת ארבע שורות:

"מה אשיב לכם כעל כל גמולות עלי פעלתם, חם לבי בקרבי ובלשוני אין מלה, הרבות חסד עמדי אביהם, עשיתם קימתם, ויקרכם מה רב מהרבות תהילה!"

המבוא חתום: "בעז"ה פה ניו יורק, בירח מנחם אב שנת התרס"ד (שנה אחרי הגיעו לגיוריורק—צ). ביום מלאה לי שלושים ושלוש שנים לימי חיי".

ואחרי המבוא עמוד של הקדשה לנשמות אביו ואמו ע"ה.

מספר העינים בכל "האוצר" אשר ישא הספר מדברותיו עליהם — מאה ותשעים ותשעה. כל מאמר (כלומר כל חלק) מתחלק לפרקים, והפרקים לסימנים.

וזה המאמר הראשון (כלומר: הספר הידוע רק בשמו "האלהות") כולל תשעים פרקים ותתל"א סימנים, כדלעיל, התופסים 350 עמודים, מלבד: "זכרון בספר" — הוא רשימת פסוקי התנ"ך המורבאים במאמר — המכיל בערך שלושת אלפי פסוקים, ערוכים על פני 35 עמודים.

4. הרביתי בפרטי פרטים על הספר, מפאת היותו "כוחו וראשית אוננו" של המחבר, וסודר לדפוס בשנתו הראשונה באמריקה. ברשימתו "דרכו של מאסף", שנתפרסם אחרי מותו, מציין המנוח ש"ברוסיה נמכרו כארבע מאות טופסים של ספר "האלהות" ע"י הוצאת "מוריה" באודיסה, וכאן באמריקה אול הספר מן השוק אחרי שלוש או ארבע שנים להופעתו. בשנת תרפ"ז ביקר ק. בא"י, וביאליק ע"ה אמר לו: הנה חברת ספר "האלהות" — ועתה עליך להוסיף ספר על תורה וישראל. אוירתא וקודשא בריך הוא חד הוא..."

(5) ספר דומה בשם "פניני הדת" חובר לאחר מכן על ידי יוסף אפלבוים הי"ד, "סופר" ומורה בגימנסיה "מגן דוד", מיסודו של "אגודת ישראל" בקישינב. המחבר "מתנצל" בהקדמתו על שלא השתמש בציורים (וזהו רמז לספרו של קאנוביץ—צ), מפני שאין ציור יותר יפה מן התפילין עצי-מם...

תיות" 45 עמודים, כעין חיבור לעצמו. המונה — נחלקת לתשעה ערכים, וכל ערך נחלק למערכות, ובס"ה: ששים וחמש מערכות התופסות עמודים 490—124. הספר מסתיים ב"נספח", בן ג' עמודים, הכ"ל בעית ר' עקיבא סתימאה מאת המחבר ועליה תשובת הפרופ' לוי גינצבורג ע"ה.

א. "אגדת רועי ישראל" בכתב יד: (משה ואהרן, דוד ושלמה), בערך 300 עמודי דפוס.

ב. "אמרי תנאים ואמוראים בהלכה ואגדה", חיבור אנציקלופדי, בן אלפי עמודים במידת הספר "רבי עקיבא", שגם הוא חלק מן "האמרים".

ג. "חקר אלוה במדע המקרא", שיטה היסטורית ע"פ המסורת הישראלית נגד הביקורת החופשית, מאת ד"ר ישראל קאנוביץ, בעהמ"ח ספר "האלהות ע"פ חז"ל", "אמרי תנאים ואמוראים" ועוד. ספר ויכוחי זה מכיל בערך 200 עמודים. הוא נערך ונשלם בשנת ת"ש, ואילו ה"פתיחה" לספר נערכה בשנת תש"ז.<sup>6</sup>

ד. "סיני", על תרי"ג מצוות. עמודיו בערך כפלים של "ר' עקיבא". ונחלק לשני סוגים: א) "התורה והמצוה" עם ביאור מספיק ע"פ המפרשים המסורתיים והמדעיים. ב) התורה והמסורה לפי התלמוד ומדרשי התנאים.

כל הכתבים האלה נמצאים ברשות מוסד הרב קוק בירושלים.

והנה כל זה שבדפוס ובכתב, הוא רכוש עצום ופרי עבודה עיונית ומתמדת של יממות ולילות, לבד מכמה וכמה מחקרים שונים, עיקרם על החינוך, ב"שבילי החי

מה ושני חלקים: א) אמונות ורעות. ב) חגים וזמנים. בחלק השני נמצאים ארבעים וארבעה ציורים. ואגב: מהדורה שלישית של כל הספר הוזה הופיעה בתש"ט. החלק השני נדפס במיוחד — לפני החלק הראשון. הספר הוא מנוקד, פרט לס"ה עמודים הכוללים: טהרת המשפחה, הלכות אבילות, וקביעת החודש, וגם בהוצאת ספר זה נעזר מאת "נאמני הת"ת".

ובלשון המחבר בפתיחתו: "הספר הזה נועד לבתי"ס ולעם, ובעלי-בתי"ס ולצעירים יודעי ספר, לתלמידי הישיבות או בתי"ס העבריים התיכונים והגבוהים". בפתיחה הוא מודה לרב ד"ר אליהו יונג בעד "הערותיו", ולחתנו התורני המשכיל והמתנחל מר אריה ליב הורוויץ "בעד הגהותיו", וגם לכמה נאמני הת"ת דמורד העיר ניו יורק.

ג. "תולדות החינוך העברי ברומניה", סקירה על החינוך העברי במשך מאתיים שנה בקירוב (1750—1943). על התקופה הקצרה, מן 1872 עד עזבו את רומניה, שאב את ידיעותיו ממקור זכרונותיו, בעיקר; ועל השאר הירצה ע"פ תעודות ופנקסים, עתונים וספרים בשפות שונות. "סקירה" זו נתפרסמה ראשונה ב"שבילי החינוך", תש"ג—תש"ה, ובספר מיוחד בתש"ט—1949, והיא מסתיימת בדברים אלה: "ידו פרש צר על מחמדיה. גיום באו מקדשה. — — — חסל סידור בתי ספרנו, ואתה ה' מחשה ומתאפק — עד מתי?" (ניו יורק, ר"ח ניסן תש"ג).

ד. "רבי עקיבא" האחרון בדפוס שבחיי המנוח. ספר ענקי זה, רב הערך לחוקרים סופרים וקוראים — הופיע בתש"ו, שלוש שנים לפני מותו, במוסד הרב קוק בירושלים והרעיש את המעיניים. הוא מכיל תצ"ח עמודים, והוא: "אוסף שלם של דברי ר' עקיבא בספרות התלמודית והמדרשית. ליקט וסידר לפי הענינים והוסיף (פתיחה ו—) מבוא, הרב ד"ר ישראל קאנוביץ".

הספר נחלק לשני מדורים ראשיים: "הגדת ר' עקיבא" ומשנת ר' עקיבא. ההגדה מכילה: תולדות, מאמרות, מסות, מקראות, עם ישראל ואותיות דר' עקיבא. 120 עמודים, שבהם תופסות "האור

6. לעיני היו רק 78 עמודים, הקדמה לפי תיחה המכילות 30 עמודים. בהקדמה הוא מזכיר שהתייעץ לשם חיבור זה עם רב צעיר ומנחם ריבולוב ע"ה, ועם—יבדלו לחיים — יוחנן טברסקי ויוסף מרקוס, נחום גלאצר וחתנו הורוויץ. כתבתו של קאנוביץ בספר זה נקבעה כבר בטרנטון, עיר מושבו האחרונה של המנוח.



רכת". בו הוא דן בבעיה העתיקה, "דלית נגר ובר נגר דיפרקינה": אם גדיים אין — תישים מנין?

מאמרים והגבות על המונח ויצירותיו נתפרסמו ב"הדואר" (א. ל. הורוויץ, קלמן ווייטמן וצבי שרפשטיין) ו"בשבילי החי נון" (המערכת, א. ל. הורוויץ, א. צ. וואהל, ז. וורבה, מ. עדלשטיין ומ. שיפמן), וגם ב"ישראל" — כמה דברי הערכה לשבח על ספרו "רבי עקיבא".

### ה. "מי בקיצו"

אחרי התפטרותו של המנוח מהנהלת הת"ת, בשנת תש"ה, עזבו הד"ר קאנוביץ ורעייתו, שכבר השיאו את בניהם ובנותיהם, את ניו יורק ועברו לגור בבית בתם הבכירה ותתנם הפדגוג אריה ליב הורוויץ, בבוסטון; ובחודש ניסן תש"ח נסע הזוג לעיר טרנטון לחוג שם את חג הפסח בבית בתם הצעירה פרייזא. ותתנם הרבי יהושע קאהן, במחשבה לשוב אחרי הפסח לכיתם הקבוע בבוסטון; אבל ע"פ גזירת ההשגחה לא עזבו עוד את טרנטון — מאונס, והזוג בילה שם את שארית ימי חייו בבית בת הוקונים, בחדר מיוחד בשירות חובשת ומשרתת וכו', כי נתקפה האם, מרת קאנוביץ בשיתוק חצי גופה, והיתה קשורה לחדרה ולמיטתה, מאז ועד יום מותה, אחרי תשע שנים, בראשית תשי"ח, 25 בנובמבר 1957. המנוח ק. לא היה שלם בבריאותו גם הוא, ולבו הציק לו מאז; ומחלת רעייתו האניבא לידית לא היה גם בה כדי לעודד גבר חלש, אף-על-פי-כן לא חדל לשקוד יומם ולילה על התורה והעבודה.

מאז עזבתו הרעיה שראה עמה חיים קרוב לשבעים שנה גם הוא לא יצא עוד מחדרו. פטירתה שיברה את כוחו ומוחו, ואת לבבו ביותר; ובערך שבועיים לפני מותו חדל כבר מכתובה וגם מקריאה רהוטה והיה אומר: תמה המערכת! בא הקץ! אין רצוני עוד בחיים...

קירבת הקץ היתה מרחפת כבר באוויר, וביום האחרון לחייו, יום ב', י"ב תמוז תשי"ח, נתקבצו ובאו אליו בני המשפחה

נוך, "הדואר" ובספר היובל של אגודת המורים העברים בניו יורק וסביבותיה; והנה שמות מאמרי המנוח ב"שבילי החינוך" רשומים ב"מפתח" של חוב' סתיו תשי"ט, ואני ארשום בזה רק את שם מאמרו הראשון, לרגל הערותי, ואת שני מאמריו האחרונים שנדפסו כבר אחרי מותו. והם: (א) "החינוך העברי בניו-יורק, תשרי, תרפ"ו. מספר בתי הספר היהודיים בניו יורק עלה אז למאה ושבעים, בערך, ובהם חמשים אלף תלמיד ושבע מאות מורים, בערך, ולשם השקפה זו ביקר המנוח במיוחד בחמשים ושלושה בתי ספר.<sup>7</sup> (ב) "דרכו של מאסף", שבילי החינוך, חוב' אביב, תשי"ט. אמרתי אולי כדאי לספר בקיצור תולדות ילדי רוחי... הנטייה לכינוס ולסידור החלה לפעמי בראשית ימי נעורי, כשהייתי סמוך לבר-מצוה. קנאתי ב"תולדות אהרן", המקשט את שולי החומש ונ"כ ומראה את מקומות הפסוקים בתלמוד ובזוהר. גם העין משפט" ו"מסורת הש"ס" שבשולי הגמרא משכו את לבי.

פתח דבר זה פותח צוהר לשאיפותיו ולחיבור ספריו רחבי התוכן והעמודים.

(ג) "הוראת שם האלים" — באותה חוברת אביב, תשי"ט, אחרי מותו. המנוח מסיק: "כלל" גדול בתורה: כל מקום ששם זה (אלהים) בא ביחס אלוהי ופעולתו על העולם והאדם — כתוב "אלהים" (בלי הא) ולפעמים גם "האלהים" (בהא הידיעה); אבל בכל מקום ששם זה בא ביחס האדם ופעולתו אל אלוה — כתוב אך ערך "האלהים", בלי יוצא מן הכלל.

דברו האחרון של המנוח בחייו נתפרסם ב"הדואר" גליון ל"ח, כ"ד אלול תשי"ח, שבעה חדשים לפני מותו ב"מכתב אל המע-

7. זו היתה השנה הראשונה להופעת "שבילי החינוך" סיון—תרפ"ה ניסן—תרפ"ו. אז — דריחדשי, 5 חוב' לשנה, בעריכת הד"ר ניסן טורוב ע"ה (1877—1953), שקיבל עליו את העריכה אחרי שהובטח קיום ה"שבי"ים" לשנה שלמה. בוועד חגיגת הסיום של השנה הראשונה נמנה גם קאנוביץ.

הרפואה, והשני — מחנך ופדגוג בפועל ממש ולחינוך ומחקר הקדיש את חייו. שני הם מטילים כבר בין ערוגות הבושם בפרדס הנצה. במכתבו זה הוסיף הוראות לעיין ב„קיצור דו"ח של ועדת המנהלים מאת המזכיר ישראל קאנוביץ. הוצאת לשכת החינוך שנת תרע"ב"; ולעיין גם במאמרו: „ראשית החינוך העברי באמריקה". בספר היובל של אגודת המורים.

ובעודנו תוהה ומחשב מתי ללכת לטרניטון הקרובה (מהלך לי מיל), כדי להקביל פניו ולהשיג ידיעות על חייו ברומניה; והנה חספהו המות, הגורר על ימין ועל שמאל בלי מעצור... חבל על דאבדין ומשתכחין! תהי רוחו שורה עלי עד בוא יומי! —

8. הוא הגיע אחריו שני בנים ושלוש בנות, אחד עשר שילשים ואחד עשר ריבעים. הבנים והבנות, פרט לצעירה, פסחו כבר על סף ה„זיקנה“.

הבנים: יצחק אלקנה. מחנך. עלה לא"י בשנת 1920 והוא גר בקבוצת „כנרת"; מרדכי — עורך דין, עסקן בעדתו ובתנועות ציבוריות. הבנות: לאה הורוויץ, הבכירה לכולם, אשת הפרגוג, הסופר א. ל. הורוויץ, לפנים בבוסטון, ואחר כך בירושלים, ועכשיו בניו-יורק; קלארא לוויין — אשת סוחר. ניו-יורק; פריווא-פנינה — אשת הרב יהושע קאהן, בטרנטון, והוא בגיל שבין „עצה" ל„זקנה". היא בת הזקונים שבגורלה עלה לכלכל את שיבת אביה ואמה בחלותם, ובביתה נפתחו נשמותיהם.

שני הבנים ושתי בנות, הבכירה והצעירה, סייעו בית מדרש למורים בני-יורק.

שבני-יורק, בן ובת ונכדים לבקרו, וכאילו לקבל ממנו ברכת פרידה-עולמית... והוא גילגל עמם שיחה שעה ארוכה. עם חשכה הלכו בני-יורקים, והוא עצם עיניו לישון. למחרת, בשעה התשיעית בבוקר נכנסה אליו בתו ומצאה את אבא נרדם, ישן שנת ישרים; אבל רבע שעה לאחר מכן, י"ג תמוז תשי"ח, — פרחה לה נשמתו, והלב החם חדל לדפוק, כשעל פניו החיוורים היה תה נסוכה שלוחת תום, היא השלחה הנצחית, והוא בן שמונים ושבע שנים, בחסרון ארבעים יום...

ארונו הובל לניו-יורק והועמד באולם התחתון דמורד העיר, שעליו מסר את נפשו, בה קנה לעצמו והיקנה גם למסודו שם טוב וזכרון נצה. הספידוהו חבריו העסקנים והמורים, ובתפילת „אל מלא רחמים" נדמה כי גם קירות הבית הורידו דמעות... המנוח הובא לקבורה בשדה הקברים שעל שם „הברון הירש", בחלקת המשפחה, ב„סטטן איילנד".

המנוח ערך צוואתו כמה שנים לפני מותו, ועל פיה נשלחו כתביו וספריו אל מוסד הרב קוק, בהיותו עוד בחיים<sup>8</sup>.

\*

בחודש אדר, תשי"ח, כארבעה חדשים לפני מותו, קיבלתי מאת המנוח, מכתב בן כ"ד שורות רחבות, ולא ניכרו בו סימני שכיב מרע. הכתב הדור, האותיות ישרות ודומות למרובעות, ולא ניכר רעד באצבעות! בו במכתב הגיב על ספרי „בעקבי הדור" באדיבות, והעיר כמה הערות חסרות בות על אודות המנוח ד"ר יוסף אי-זיק בלושטיין שהוקדשה לו רשימה בספר הגל. שניהם היו שותפים לעידוד ועיסוק במקצוע החינוך בני-יורק, אחד בתור עסקן ציבורי, שעיקר עיסוקו היה במקצוע



## ציוני ספרים

### ריפורטאזים מימי מלחמת העולם השנייה

פרופ' לואיס שניידר הוא היסטוריון לפי מקצועו. בו בזמן נודעת מצדו נטייה יתירה לריפורטאז' עיתונאי. שהוא בבחינת עדות חיה של הכתב, העוקב אחרי המאורעות ההיסטוריים ורושםם בחינתם. הוא פירסם בשעתו „אוצר של ריפורטאז'ים מובחרות". ומהיותו מומחה לתולדות מלחמת העולם השנייה. גיבש לעריכת האנתולוגיה שנייה, רבת תוכן ועלילה, של מאה וחמשים ריפורטאז'ים מימי מלחמה זו. מכיוון שבין הריפורטאז'ים שבחר נמצאים לא רק אנשי עתון ורדיו אלא גם אנשי ספרות יפה ואמני הסיפור בני עמים שונים, אך בעיקר אמריקניים ובריטיים, נמצאת האנתולוגיה שלו חשובה לא רק כתעודה היסטורית אלא גם כמבחר בעל ערך ספרותי מסוים. הספר\*) רב הכמות מכיל כתבות קצרות על מאורעות רבי עניין במלחמת העולם השנייה, פרי עטם של סופרים כמו ג'ון סטיינבק, ארנסט המינגוויי, ארסקין קולדוול, ויליאם סארויאן, אנדרה מורוא, אלכסיי טולטוי ואיליה אהרנבורג, ועיתונאים מובהקים כמו אדוארד מורו, ויליאם שיירר, מרתה גלהורן, ארני פייל, אריק סוואריי, קונטין ריינולדס. הריפורטאז'ים מביא גם סמית.

יתר על כן, בעל האנתולוגיה השכיל לתת גם תיאורי מלחמה של האויב הנאצי, האויב טלקי והיאפאני. כלומר: דו"חים על „הצד השני של המטבע", ויש שדו"חים אלה מוציאים בים זה מול זה, כמו התיאורים משני הצדדים על הרעשת מגור קאסינו, והם מאלפים פים ביותר. אחד התיאורים רבי הרושם הניתנים בספר זה. והמה מרובים. הוא שידור הרדיו של ויליאם שיירר על טקס הכניעה של הצרפתים לגרמנים ביער קומ' פיין, ב־21 ביוני, 1940. אם יש עוד מי שדורש הוכחות נוספות לשפלותו של ארץ ישראל — יבוא תצלום־חסף היסטורי זה

ויוכחה. ביוני, 1940, עדיין היו, כידוע, רבים שמיאנו להשתכנע, ועמי יבשת אירופה הלכו מדחי אל דחי. ג'ון סטיינבק מספר על אירוע בלתי רגיל של כניעת שמונים וכמה אנשי־תחנת־ראדאר גרמנית באי איטלקי לשלושים חיילים אמריקניים, בזכות כושר הדיבור של קצין אמריקאי צעיר. שהתקרב אליהם עם מגבת ומקל בידו — במקום דגל לבן.

אכן, רוב רובם של סיפורי מלחמה מצויים יינם אלה מזכירים לקורא, כי מלחמה זו לא היתה מלחמתו של „החייל האמין שווייץ", כי אם מאבק נואש וממושך למדי. שבו הטילו שני הצדדים על כף־המאזנים את מלוא כובש משקלם, ועדיין היתה נפש המאזניים נעה לכאן ולכאן במשך תקופה ארוכה למדי. הספר מסתיים בתיאורים של המתת הבוגד לאחוזא ושל תלייתם של עשרת נשפטי גירנברג. פושעי המלחמה הנאצים הראשיים.

אנתולוגיה זו היא מן המשובחות ביותר בספרות העולם בתחום זה. וראוייה להימצא בספרייתו של כל מי שמתעניין בהיסטוריה, בכתבות צבאיות ובספרות־תיעוד מלחמתית. שאין שיני הזמן יכולות לפגוע בהן.

### הנשכחים במזרח אירופה

מר סימור פריידין, כתב ועיתונאי מנוסה (כעת — אחד מעורכי „הראלד טריביון") זיכנו בספר על הנשכחים אלה עמי אירופה המזרחית וגורלם מאחורי מסך הברזל הסובייטי. מכיוון שהספר הוא בעל מגמה מדינית בעיקרה, ואינו דן בעבר הקרוב כי אם בהווה, שוב אין מחברו רואה עצמו בן חורין להקדיש ליהודי אירופה המזרחית אלא חלק מועט מספרו. ורק — אגב אורחא. דברים שהוא מביא מפהם של יהודים רבים מנייים או פולניים (אילו ניתן להם — היו 90% מהם עוֹקרים משם) אינם בגדר הפתעה לקורא היהודי. ואף המעט הניתן בספר על הנאי חיהם החברתיים, הכלכליים והסו-

קובה אין לגזור גזירה שוה ולומר, כי מדיניות ה"צעידה על עברי פי מלחמה", זו שהיתה מקובלת על ג'ון פוסטר דוליס. היתה עולה יפה בכל התנאים והנסיבות. אדרבה, היא שהכשילה. אבל אין טעם להכחיש, כי בירור דברים וליבונם יש בו כדי להועיל. ובתחום זה יירצה כל חיבור של כתב נאמן לאמת, רציני ונכון דבר. כזה הוא אף העיתונאי סימור פריידין (\*\*), ולכן ראוי ספרו לשבח.

י. מישאל

\* Louis L. Snyder: Masterpieces of War Reporting, 555 pp. Julian Messner Inc., New York, 1962.

\*\* Seymour Freidin: The Forgotten People, 336 pp. Scribner's Publishing House, New York, 1962.

ציאליים אינו בבחינת חידוש לכל המצוי אצל בעייה זו.

עוד יותר קשה לקבל את מסקנותיו המדיניות של המחבר. גם אם איש מאתנו לא יזלזל בסבלותיהם של עמי אירופה המזרחית, יקשה לנו להסכים לדעת המחבר. כי אפשר היה לעשות הרבה יותר לרווחתם ולישור אתם המדיניות בתקופה זו ובתנאי "המלחמה הקרה" ואיוון הכוחות האטומי של עכשיו. הנקל הוא להצביע על פרשת הונגריה תוך מבט אחורנית ולהאשים את קברניטי המדיניות האמריקנית בנסיגה ובהפקרת ההפיכה של שוחרי החופש. אך איש מהמבקרים והמייצגים לא יוכל לטעון בודאות, כי מדיניות ההתערבות הצבאית הישירה של ברה"מ ניתנה להימנע בלי להצית אש מלחמת-עולם שלישית. אפילו לקח

## בשדה ספר

ההצהרה והוא מפרש את הרקע המדיני את השקפותיהם של המדינאים הבריטיים שחמכו בהצהרה, או שהתנגדו לה. המחבר מספר על פעולותיהם של אישים כווייצמאן וסוקולוב ומנהיגים ציונים אחרים. הוא עומד כמרכין על המצב ברוסיה לפני פרוץ המהפכה הראשונה ומביא את דעותיהם של חברי "הממשלה הזמנית" עם קרנסקי בראשם — דברים שלא היו ידועים קודם לכן. בזמן שווייצמאן וסוקולוב עשו תעמולה לטובת ההצהרה ברוסיה ובארצות-הברית, קמה התנגדות לה מצד קבוצת יהודים בעלי השפעה בבריטניה גופה. על התנגדות זו ועל המצב בבריטניה מקדיש המחבר פרק שהם. בתשיעי לגובמבר הופיע נוסח ההצהרה בעיתונות. ההצהרה עוררה התלהבות רבה בין ציוני בריטניה והיפתה גלי שמחה בכל העולם היהודי. אולם עם ההתלהבות באו גם האכזבות, שלהן מקדיש המחבר רוב פרקי הספר. ספרו של שטיין מלא וגדוש ידיעות רבות ערך, והוא פרי עבודה של חוקר היוזע איך להשתמש במקורות ולשלבם בתוך מסגרת

*The Balfour Declaration*, by Leonard Stein, Simon and Schuster, New York 1961.

*The Political World of American Zionism* by Samuel Halperin, Wayne State University Press, Detroit 1961.

ב' בנובמבר 1917 נמנה בין התאריכים החשובים ביותר בחיי ישראל בתפוצות ובמדינת ישראל. ביום ההוא שיגר המיניסטר הבריטי, ארתור גיימס באלפור את האגרת המפורסמת ללורד רוטשילד, נשיא ההסתדרות הציונית בבריטניה, שבה הוא מודיע שממשלת הוד מלכותו מביטה בעין יפה על הקמת בית לאומי בארץ ישראל. האגרת הזאת, הצהרת באלפור, שימשה מיפנה בחיי היהודים וצעד ראשון להגשמת חלום שנות אלפים. מאמרים למאות נכתבו על ערך ההצהרה והשפעתה, אולם הגדיל לעשות ליאונארד שטיין במחקרו על הנושא הנושא שלו הקדיש שנים רבות. פרי עבודתו הוא הספר "תולדות הצהרת באלפור", שבו גותן המחבר סקירה מפורטת על הרקע ההיסטורי שהביא לידי פירסום

בשנים האחרונות החלו להופיע ספרים מזויבים הספרות והמדע הישראליים בתרגום אנגלי. אחד הספרים הוא קובץ סיפורים ערוך בידי שלום כהן. הספר נחלק לשני מדורים: האחד מכיל סיפורים על מלחמת השחרור, ובשני „רקע“. בין הסיפורים שסיפוריהם תורגמו לאנגלית הם: חזן, ענגון, שמיר, אהרן סגד יעור. הסופרים המשובחים ביותר בספרות החדשה והחדשה-רוב הסיפורים תורגמו במוב מעט ובלי ספק ימשכו את לב הקורא בתוכם כבסיסגונם, אולם סיפורים אחדים יעוררו תימהון בלב קורא האנגלי, אשר ההווי המתואר בו הוא זר לו. הספר הוא נעדר נוסף בפעולה מזכונת להביא את מבהר הספרות החדשה לקורא היהודי — ואף הכללי — שאיננו נזקק לעברית.

— \* —

במשך ארבע עשרה שנות קיומה הצליחה מדינת ישראל להרכיב ממשלה היכולה לשמש מופת לא רק לשכניה במזרח הקרוב, אלא גם לעמים ולמדינות בעולם כולו. על טיב אירגון המדינה כבר העידו חוקרים ומדינאים בעלי שם. המחקר של ד"ר אוסקאר קרוינס מנקת לקורא מושג מקיף על השיטה המדינית של ישראל, על אירגונה ומוסדותיה. הפרקים הראשונים מגלים את הרקע ההיסטורי שהביא לידי תקומת המדינה.

לאחר מכן הוא דן על אסיפת האו"ם בשנת 1947. ומפרש באופן מדעי את הרכב המדינה על כל מחלקותיה, כגון הכנסת ותפקידה, המפלגות, הבחירות, תפקידי השרים והמשפט. כחוקר בעל נסיון הצליח המהבר לתת תמונת ברורה מממשלת ישראל ובסופר בעל נסיון הוא גם יודע את סוד הצימצום, הספר מכיל רק 250 עמוד, אך הקורא יקבל מושג מקיף ונאמן ממה שמתרחש במדינה ישראל. מן הראוי שיתורגם הספר לעברית למען הקורא במדינת ישראל. מובטחני שגם אזרחי המדינה ילמדו הרבה ממנו וימצאו בו ידיעות מועילות על הממשלה ובעיותיה, ועל הליכות הכינה בכלל.

— \* —

מחקרו. חבל שהמחבר לא הקדיש די מקום לעבודתם של יהודי ארצות-הברית לאחר הכרות ההצלחה וליחס הציבור האמריקאי הרחב לרעיון של בית לאומי. המחבר מטפל בעניין זה כלאחר ד.

את החסר בספרו של שטיין מילא מר היילפרין בספרו על ציונות אמריקה. כפי שהוא מעיר בהקדמתו, מטרתו היא להסביר את תפקיד יהדות אמריקה בתנועה הציונית, ביחוד החל מ-1929 עד 1948 — שנת הקמת מדינת ישראל. הפרקים דנים על התעמולה של הציונים באיגודים הדתיים, במוסדות ציבוריים ובאירגוני הפועלים. בכל פרק ופרק הוא נותן לנו סקירה על המטרות היסודיות של ההסתדרויות היהודיות השונות ואת היחס שלהן אל דרעיון הציוני. הגישה של המחבר היא גישת היסטוריון מנוסה. הוא מדגיש את המאורעות ההיסטוריים החשובים ומציין את פעולות האישים שמילאו תפקיד חשוב בתנועה בכלל ובמוסדות בפרט. הספר מעמיד אותנו לא רק על ההישגים של התנועה, אלא גם על המכשולים שפגשה בדרך הפצת הרעיון בין שדירות הציבור היהודי. למרות כל המאמצים לא עלה בידי מנהיגי התנועה להביא לתוך מערכות הציונות את כל המוסדות המאורגנים, אולם בו בזמן הביאה התעמולה תוצאות מועילות ורצויות, כי עלה בידה למשוך מספר מוסדות ולשתפם בפעולות התנועה. התעמולה הציונית הצליחה גם להשיג פיע על הנוצרים שיעמדו לימין התנועה בשעת חירום.

הספר מלא וגדוש טבלאות, מספרים וחומר מקורי שיר. בסוף כל פרק נותן המחבר תמצית קצרה על הפרק ועל מטרתו.

\*\*\*

*A White Loaf*, edited by Sholom J. Kahn, The Vanguard Press, New York, 1962.

*Government and Politics in Israel*, by Oscar Kraines, Houghton Mifflin Company, Boston, 1961.

*The Herzl Paradox*, by Joseph Adler, Herzl Press, New York, 1962.

*Arise and Build*, Ichud Habonim, Labor Zionist Youth, New York, 1961.

הכלכלה יצר מעין מוגה של היסודות  
הספר "קום ובנה" מספר על תולדות  
הסתדרות "הבונים" בארצות הברית, על  
מטרתה, התפתחותה ופעילותיה עד היום.  
הספר מכיל מאמרים וזכרונות של מנ-  
היגים והכרים פעילים בתנועה. בספר באו  
גם כן קטעים מן הפרוטוקולים של הו-  
עידות ותהלחות של התנועה בקשר לע-  
בודה בארצות-הברית ולמען מדינת ישראל.  
ל. שפאל

ספרו של יוסף אדלר דן על תיאודור  
הרצל כתיאורטיקן — בחינה שלא חירבה  
לעמוד עליה. על-פי-רוב מופיע הרצל  
כאדריכל התנועה הציונית וכמדינאי.  
אולם בזמן שהיה הרצל נתון ראשו  
ורובו בתנועה הציונית, הפך גם בשאלות  
חברה וכלכלה את השקפותיו הסוציולוג-  
יות גלם ברעיון "החברה החדשה". הוא  
הדגיש את חשיבות הטכנולוגיה והשי-  
מוש בה לשיפור מצב האנושיות. בשדה

## „הנבואה והנביא“ לשניאור זלמן אש

(בצירוף מבוא מאת גרשון חורגין, תל-אביב-ניו-יורק, תשכ"ב)

סבר ותקוה שיעלה במעלות המידות הטו-  
בות והדעות האמיתיות.  
במסתו השנייה מרחיב מר אש את הדיבור  
על תופעותיה של הנביאה בישראל ובעמים.  
המשוררים הגדולים שעלו בשמי ישראל וב-  
אופקם של העמים חוננו ברוח הנבואה. אבל  
יש להבחין בין הנבואה בישראל ובין הנ-  
בואה שבעמים. הנבואה בישראל עוסקת ומ-  
טפלת באדם ובחברתו. הנביא בישראל שואף  
לתקן את העולם במלכות הצדק והשלום. אין  
הנביא בישראל בורח מן המערכה אל "מלון  
אורחים" במדבר, אם גם ישתוקק לפעמים  
לכך, אלא נשאר בחברת האדם ושוקד על  
תקנתה.

באומות העולם הנבואה אינה מתייחסת  
אל האדם וחברתו. איגריבדואלית-פרטית היא.  
חסרה לה תעודה אנושית כללית, ועל כן  
המשוררים הרוסים הגדולים כמו פושקין  
ולרמונטוב, מתארים את הנביא כפורש מן  
הציבור, מתהלך במדבר וניזון "במתת יח  
כצפורים":

יען צו קדמון

היה נטול עלי;

חיותי-בר-הישימון

כרעה ברך לפני.

אך עת שאוועיר

לעבור, אחושה חיש...

המחברת ערוכה בטעם. הלשון היא מלי-  
צית נלבבת, שיש בה מחן המקרא. מפעמת  
בדברים רוחו של אדם שספג מחזון שירת

מר שניאור זלמן אש כרך בשתי מסותיו  
על "הנבואה והנביא" מאמרי מחשבה ושי-  
רה. שתי המסות במחברת הן בעצם משא  
יפה על גורל האדם הבורח מן הדעת וגופל  
אל הפחת, ומביא על עצמו פגעים ורעות  
רבות, ששרשם בשיבוש דעותיו וירידה  
במידותיו.

מר אש מזהה את הנבואה עם הדעת, עם  
המרומם והנשגב, הטוב, הצדק והיופי. היא  
באה לעולם על מנת ללמד את האדם אורחות  
חיים הגונים ולהדריכו במעגלי הטוב, הגאה  
והישר.

מר אש רואה באדם יסוד ושורש הרע העו-  
למי שירד לעולם בעקב החטא הקדמון. מאז  
נפתל האדם עם יצריו הרעים המטילים  
מהומה ומבוכה בחיי הפרט וסידרי החברה  
בכלל.

את תיקונו של האדם ואת שיפור גורלו  
עלי אדמות מוצא מר אש בשלימות אשר  
תגיע לאדם מן הנבואה ומאחותיה החכמה.  
שתיהן משמשות יסוד לבית חינוך למין  
האנושי, או בית היוצר לגשמת האדם.

מהי רוח האדם האדם ומהו גשמתו? האדם,  
לפי המחבר היא "חיבור עצבים", רובו ככולו  
רגשות, רחשים, כמיהות לב ויצרים התוס-  
סים בסתר הנפש ומטלטלים אותו טלטולי  
רוח וקורעים את גשמתו לגזרים. אבל לבו  
של האדם גמיש מטבע ברייתו. מכאן שיש  
הבריאים "קאפיטאליזם והסוציאליזם, ומ-  
זיגה זו קרא בשם "הדדיות".

לתמונה „איש ואשה אשכנזים במאה שערים“, את שם השכונה באנגלית Hundred Gates מכיוון שהמחבר חווה על השם כמה פעמים בספר, הרי עלול הפירוש המוטע עה להשתרש בלב הקורא.

השכונה „מאה שערים“ נוסדה בשנת תרל"ה (1875) על ידי יהודים חרדים מן העיר העתיקה. החברה נוסדה בשבוע של פרשת תולדות ונקראה „מאה שערים“ על יסוד המסופר בחומש בראשית פרק כ"ו פסוק י"ב: „ויוזע יצחק בארץ ההיא וימצא בשנה ההיא מאה שערים ויברכהו ה'“.

בשם „מאה שערים“ שניתן לשכונה הובעה התקווה שכשם שה' ברך את יצחק כך הוא יברך את אנשי מאה שערים שיתרבו, אבל אין שום קשר בין מאה שערים ל-

Hundred Gates

יעקב וזל

הקדומים ואוצרות הפיוט המודרני גם יחד. יש לציין גם תרגום שירי פושקין ולירמונטוב, שאמנם תרגום חופשי הם, אך המ' תרגם הצליח למסור את רוח האדירים המ' הלך בשירת שני המשוררים הרוסים המפוארים. ועל הטוב שבמחברת היפה — יבורך המחבר הנכבד, שהקדישה ל„נעים זמירות ישראל“, המשורר הדגול מרבבה ר' יעקב כהן ז"ל.

א. דבשוני

### על פירוש „מאה שערים“ (מכתב אל המערכת)

במדור „בשדה ספר“ שהופיע ב„בצרון“ בחוברת אבאלול תשכ"ב, חוברת ז, דן מר ל. שפאל על הספר:

Sam Waagencer מאת Women of Israel „החל מגולדה מאיר — עד האשה הצנועה של „מאה שערים“ המברכת על גרות שבת“ וכי. מחבר הספר מבאר על דף 57, מתחת

## ידיעות

### ד"ר שמעון ברנשטיין ז"ל

הקודש של ר' משה אבן עזרא. הערכה מפורטת על המגוון, שהשתתף לעתים קרובות ב„בצרון“ תבוא בחוברת הבאה.

### לכל סופרי עברית

עם התחלת ההדפסה של הלכסיקון לספרות העברית בדורות האחרונים (מאתיים שנה האחרונות) מאת ג. קרטל, הרינו חוזרים ומבקשים מכל הסופרים העבריים בעולם כולו (הכוונה למשוררים, מספרים, מבקרים, מסאים, חוקרים, מתרגמים, עורכים וכו') שעדיין לא נענו לפנייתנו, לשלוח ללא השהייה את תולדותיהם במפורט (תאריך הלידה, יום, חודש, ומקומה, גלגולי חיים, פרטים על הפירסומים הספרותיים, כגון הראשית, השתתפות בכתבי עת, תרגומים, מהדורות וחיזושי מהדורות וכו') לג. קרטל, חולון, ארלוזורוב 109, ישרא. אף מתבקשים פרטים על סופרים נפטרים וחומר עליהם.

בתודה  
מערכת „מפרית פועלים“

עם חתימת החוברת הגיעה הידיעה המעיבה על הסתלקותו של החוקר הידוע והעסקן הציוני ד"ר שמעון (גרשון) ברנשטיין, בגיל של 80 שנה. יליד יעקובשטאדט שב-קורלאנד, נצטרף בשחרית ימיו לעבודה ציונית והשתתף בעתונות העברית, ב„המליץ“ „הצפירה“ ועוד. במאמריו בענייני השעה, בספרות ובמחקר. בשנת 1921 בא לאמריקה והיה לעורכו של השבועון הציוני הרשמי „דאס אידישע פאלק“, ועורך-משנה של הירחון „התורן“ (1923—1925). משנת 1922 עד 1949 שימש מנהל של משרד הע' ליה על יד ההסתדרות הציונית באמריקה. מספריו שפורסמו הם: „בתוון הדורות“, „שומר החומות“, דיוואנים של ר' יהודה אריה ממדינה ושל ר' עמנואל בן דויד פראנשיף ושלמה בן משולם דאפיירה, שירי ר' יהודה הלוי, על גהרות ספרד ו„שירי

# קנה אגרות-מלווה של מדינת ישראל

וקבל כרטיס-חינם

## לחגיגת החנוכה לישראל

ביום שני, ה' טבת

ביום שני, כ' כסלו

מדיסון סקוור גארדן

## אגרות-מלווה של מדינת ישראל

215 שדרות פארק, ניויורק, נ. י.

החברה לפיתוח ישראל

טלפון : אורינון 7-9650

BUY STATE OF ISRAEL BONDS

to get your free tickets to the

## CHANUKAH FESTIVAL FOR ISRAEL

Monday Evening December 17th, 1962

Monday Evening January 1, 1963

MADISON SQUARE GARDEN

STATE OF ISRAEL BONDS  
DEVELOPMENT CORPORATION FOR ISRAEL

215 Park Avenue South

New York 3, N. Y.

Telephone: ORegon 7-9650



# חברת ספרי ישראל אינק.

הנציגות הבלעדית של התאחדות הוצאות הספרים בישראל

156 השדרה החמישית, חדר 725, ניויורק, נ. י.

ספרים חדשים שנתקבלו מישראל ונמצאים למכירה בכל חנויות הספרים היהודיים בארצות הברית של אמריקה ובקנדה

\$ 7.95	—	—	—	—	בעלי התוספות, א. א. אורבך, מוסד ביאליק
17.85	—	—	—	—	האנציקלופדיה העברית כרך ט"ו, עורך ראשי—ב. נתניהו, מסדה
3.65	—	—	—	—	הדרשות בישראל, י. ל. צונץ, מוסד ביאליק
6.10	—	—	—	—	הספרות היהודית ההלניסטית, י. גוטמן, מוסד ביאליק
7.30	—	—	—	—	ידיעות המכון לשירה, 7, שוקן
3.95	—	—	—	—	כך דרכו של תלמוד, ד"ר מ. זילברג, מפעל השכפול
24.95	—	—	—	—	כתבי י. ד. ברקוביץ — עשרה ספרים, דביר
2.75	—	—	—	—	מאדם עד נח (עברית) קסוטו, יבנה
7.30	—	—	—	—	מאדם עד נח (אנגלית), קסוטו יבנה
2.70	—	—	—	—	מבוא לכתבי הקודש, שרירא, אחיעבר
9.00	—	—	—	—	משנת הזהר, א, ישעיהו תשבי, מוסד ביאליק
12.20	—	—	—	—	משנת הזהר, ב, ישעיהו תשבי, מוסד ביאליק
4.60	—	—	—	—	מילון עבריאנגל, גרוסמן-סגל, דביר
4.60	—	—	—	—	מילון אנגלי-עברי, קאופמן-אפרת-סילקין, דביר
16.20	—	—	—	—	הנ"ל עם מילואים בכרך אחד, דביר
30.50	—	—	—	—	מילון אנגלי עברי חדש, ר. אלקלעי, מסדה, 4 כרכים
12.00	—	—	—	—	מילון אנגלי-עברי חדש, ר. אלקלעי, מסדה, בכרך אחד
12.00	—	—	—	—	מילון עברי אנגלי, ב-2 כרכים, ח. שכטר, יבנה
4.40	—	—	—	—	ספורים מן הקבוק, אנטולוגיה, קיבוץ מאוחד
5.50	—	—	—	—	ספורים עבריים בני זמננו, א. אמיר, עם הספר
3.00	—	—	—	—	ספר דברים נוסח מסרתי ושומדוני, ראובן מס
5.50	—	—	—	—	ספר הסידים, ר. מרגליות, מוסד הרב קוק
0.50	—	—	—	—	עברית לעם, ד"ר ב. צ. רייך, ראובן מס
6.10	—	—	—	—	עם שחר עצמאותנו, א. בן-אבי
4.25	—	—	—	—	עברית כהלכה, פ. פריץ, י. שרברק
1.85	—	—	—	—	קצור תולדות עם ישראל, סלע, ניב
16.50	—	—	—	—	שאלות דרכ אחאי גאון — שלשה ספרים, מוסד הרב קוק
2.45	—	—	—	—	שיח העתים, אשר ברש, מסדה
1.80	—	—	—	—	שירים, ביאליק, דביר
7.30	—	—	—	—	תולדות היהודים בספרד הנוצרית, י. בער, עם עובד
3.65	—	—	—	—	תורת התעודות (אנגלית), קסוטו, יבנה
5.00	—	—	—	—	תשובות הרמב"ם, ראובן מס (כרך ג', פרסומי מקיצי גרדמים)

מאחר וכמה מן הספרים נתקבלו במספר מצומצם — כל הקודם בהזמנה יענה ראשון. ספרים נוספים יגיעו מישראל תוך שבועות מספר.

כמו כן נתקבלו מישראל ספרי לימוד חדשים ותקליטים. מוכרי ספרים, מחנכים ומורים מוזמנים לבקר במחסניו החדשים.

## SIFREI ISRAEL, Inc.

156 Fifth Avenue

New York 10, N. Y.

טלפון : WA 9-6411 Telephone:

1958 - 372<sup>ND</sup> largest bank

1959 - 227<sup>TH</sup>

1960 - 186<sup>TH</sup>

Thanks to the customers of  
our 150 branches in Israel,  
affiliates in London and  
Zurich, and our New York  
Branch, we are

THE **139**<sup>TH\*</sup>

LARGEST COMMERCIAL  
BANK IN THE FREE WORLD

**BANK LEUMI**

LE-ISRAEL

\*according to the Annual Listing of the "American Banker," August 1, 1962.

NEW YORK BRANCH

60 WALL STREET NEW YORK 5, N. Y.

*Without obligation, send complete literature on opening an account.*

Name

Address

City  Zone  State

B 12-62

מקבלים עבודות : ספרים, עתונים, עבודות מסחריות וכו'  
בשפות : עברית, יידיש, אנגלית

**KNIGHT PRINTING CORP.**

382 Lafayette St., New York 3, N. Y.

Tel. AL 4-3964

דפוס — יוניון !

Harry Kupferstein, Pres.

THE ONLY ISRAELI CAFE IN AMERICA  
LEO FULD'S **Cafe SAHBRA**

THE ONLY SHOWPLACE NEAR THE LINCOLN CENTER FOR THE PERFORMING ARTS

Presents **OUR NEW FALL SHOW**

**"THE HAPPY LAND"**

Starring The Israeli Singer from Algiers

**LINE**

PREMIERE  
PRIX

**MONTY**

d'OLYMPIA  
PARIS

**MENASHE BAHARAV**

Israel's Great  
Entertainer

**DORA KALINOVA**

International  
Famous Comedienne

**MARIO BEN-HAYON**

Dynamic Young  
Singing Guitarist

**BOB PHILLIPS**

and His Orchestra

**EXTRA!**

**SIX SAHBRA DANCERS**

Sensational Israeli  
Folk Dancers

STRICTLY KOSHER—CLOSED FRIDAYS—PERMANENT MASHGIACH  
BANQUET FACILITIES FROM 35 to 350—2 SHOWS NIGHTLY—3 SAT.

**Hotel WESTOVER**

72 St. Bot. B'way & West End Ave.  
TR 3-1276 • EN 2-9600

Greetings From

RUSS BENDER

BEAUTY SHOP

517 E. Henry Clay

Milwaukee, Wis.

LO 7-2770

FOR STYLE AND FIT

COMB TO THE

**DYCKMAN DRESS**

**SHOP**

190 Dyckman St., N. Y. C.

STEINBERG & DUBIN

MEMORIALS, INC.

245 E. Houston St.

New York, N. Y.

**TENTH STREET**

**HARDWARE**

620 Tenth St.

לחשיג בכל חנויות הספרים ואצלנו  
בהוצאה מקוצרת, מנוקדת, ומבוארת  
באנגלית, ובצירוף מבוא מקיף מאת  
**ד"ר פלטיאל בירנבוים**  
פרופ' ש. אסף, קרית ספר :

„מעשה גדול עשה המהדיר, בהגישו לקהל  
הרחב את הספר היסודי הזה בצורה מקוצרת  
ובנוסח בקרתי, עם באורים קצרים באנגלית...  
ברכה מיוחדת קובע לעצמו מפתח המונחים  
והמושגים המוגדרים בידי הרמב"ם, המכיל  
175 ערכים.”

**יצחק זילברשלג :**

„עתידי הספר להיות מקור ברכה למחנכים  
ולחניכים, לסופרים ולחובבי ספר. עבודת  
מחקר ועבודת עריכה נתמזגו בו התמזגות  
יפה...”

**ארבע מאות עמוד, מבורך הדר,**

**\$5.00 המחיר**

**HEBREW PUBLISHING CO.**

79 Delancey St. New York 2, N. Y.

# TIKVA

## RECORDS

THE FINEST IN  
YIDDISH & HEBREW  
RECORDINGS

1650 B'way Rm 301  
New York 19, N. Y.

Write For Free Catalogue

most people call RIVERSIDE...  
for the inspired service and  
spiritual comfort RIVERSIDE  
offers family and friends

## RIVERSIDE

MEMORIAL CHAPEL  
Funeral Directors

76th St. and Amsterdam Ave.,  
New York — Endicott 2-6600  
Brooklyn \* Bronx \* Long Island  
Mt. Vernon \* Miami and  
Miami Beach

Morton Rosenthal - Carl Grossberg  
Directors

### RIVERSIDE MONUMENTS

... more than fine granite. Each  
memorial ... be it a modest head-  
stone or an impressive mauso-  
leum ... is a mark of everlasting  
respect, unconditionally guaran-  
teed forever by RIVERSIDE'S  
50-year reputation for quality.

Visit our showroom.

Call or write for illustrated  
Booklet.

ח ו ת ם

ה "ב צ ר ו ן" !

נא לתת לנו יד במאמצינו  
להרחיב את ירחוננו ולחזקו.  
רכוש חותם חדש

ל "ב צ ר ו ן" !

יש לנו עוד מספר כרכים  
מכורכים הדר של ה "ב צ ר ו ן",  
מתחילתו עד היום.  
בדבר פרטים נא לפנות אל  
ההנהלה.

צרוך את שמך בחיי נצח !

ידידינו וקוראינו שיואילו לזכור את  
ה "ב צ ר ו ן" בצוואתם, יכולים לצרף נוסח  
הודעה זה :

I give and bequeath irrevocably  
the sum of \$.....to Bityaron,  
Inc., to be applied to its corporate  
purposes and the advancement of  
Hebrew culture.

## Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy  
taking. Tastes like delicious choc-  
olate, and gives thorough relief  
gently and comfortably. Ex-Lax  
is America's biggest selling lax-  
ative—used for over 50 years.

Buy the Economy 89c size

Save as much as 55c

Also available in 39c and 18c sizes

When Nature "forgets"...remember

## EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

THE MANHATTAN  
GENERAL HOSPITAL

Second Avenue at 17th Street  
New York City

Extends New Year's Greetings  
To the House of Israel Everywhere

## מגבית הפדראציה למוסדות צדקה בניו-יורק

הפדראציה של מוסדות הצדקה בניו-יורק מנהלת כעת את המגבית השנתית שלה לסכום של 22 מיליון 500 אלף דולאר.

סכום זה הוא המצער ביותר הדרוש לכלכלת 116 מוסדות הצדקה היהודיים, המהווים 90% של כל הפעולה הפילאנטרופית של יהדות ניו-יורק.

הפדראציה תומכת במאה וששה עשר מוסדות-סעד ברחבי העיר, כגון בתי-חולים ובתי-הכראה, מוסדות לילדים נכים, מחנות נוער ומושבי זקנים, מרכזי ציבור ומוסדות חינוך וכו'.

נא לשלוח את התרומות לפי הכתובת הבאה

## Federation of Jewish Philanthropies of New York

130 E. 59th St., Room 316, New York 22, N. Y. PLaza 1-1000

כל הקודם זכה — הננו מציעים למכירה בהנחה גדולה את הספרים האלה.  
של רב צעיר (פרופ' חיים משרנוביץ):

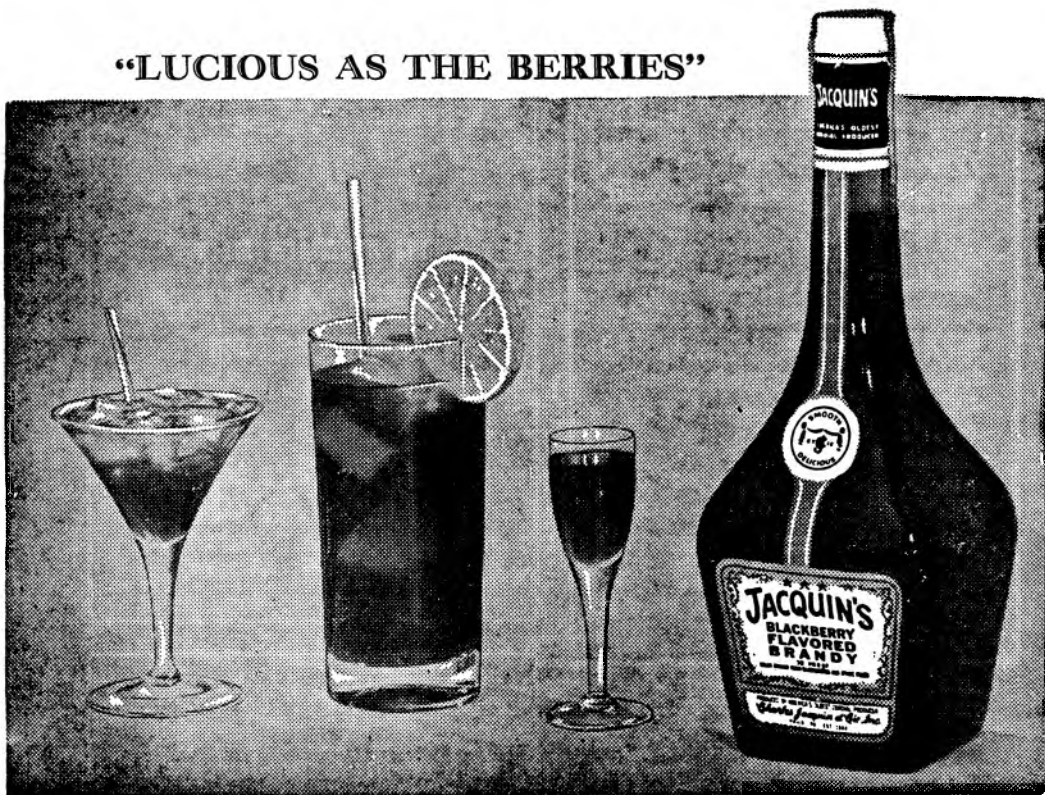
\$3.25 . . . . .	פרקי חיים (אוטוביוגרפיה)
\$3.00 . . . . .	מסכת זכרונות. פרצופים והערכות. א. חכמי אודיסה. ב. אישים וסופרים
\$3.00 . . . . .	הבלי גאולה. קובץ מאמרים על המאבק לתקומת ישראל . . . . .
\$1.50 . . . . .	קצור התלמוד. מסכת בבא קמא מסודרה ומפורשת על-ידי רב צעיר . . . . .
	קצור התלמוד. מסכת ברכות עם ביאור מפורט ומספיק על יסוד מדעי,
\$1.00 . . . . .	מאת רב צעיר
\$0.25 . . . . .	אלהים אחרים (תשובה לרודפי שלום)
\$2.00 . . . . .	בגורלי. קובץ סיפורים מאת שלמה דמשק . . . . .
	במכחול ובעט (כצל זכרו של המצי"ר מאנה; ציירים וציורים; סופרים
\$3.00 . . . . .	וספרים; רסיסים), מאת הנ"ל. הספר מרהיב את העין בתמונותיו האמנותיות
	תולדות הנגינה והחזנות בישראל. מאת ד"ר חיים הרים. ספר בן 486
\$5.00 . . . . .	עמודים, היחיד במינו בשדה זה, במהיר המוול של . . . . .
\$1.25 . . . . .	היחס בין ישראל לגויים לפי הרמב"ם. מאת גרשון משרנוביץ ז"ל . . . . .
	מספר חי, זכרונות ורשימות אוטוביוגרפיים, בלויות תמונות,
\$1.50 . . . . .	מאת ד"ר מרדכי זאב רייזין . . . . .
	כליל אותות, מאת ידידיה מנוסי, סוגיות של משורר צעיר,
\$1.00 . . . . .	הוצאה מצויירת הדורה . . . . .
	להזמין אצל ה"בצרון"

**BITZARON**

1141 Broadway

New York 1, N. Y.

**"LUCIOUS AS THE BERRIES"**



# JACQUIN'S

## BLACKBERRY FLAVORED BRANDY

*Made by America's Oldest Cordials Producer*

Charles Jacquin et Cie., Inc., Phila., Est. 1884 / 70 PROOF

---

Published monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except January-February, May-June, November-December, when published bi-monthly, and July and August when not published). Profs. N. Glatzer, Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor; Prof. Hayim Leaf, Associate Editor; F. Ziony, Business Manager. Annual subscription, payable in advance: \$7.00 per year; foreign, \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1962, by Bitzaron, Inc. All rights reserved. Opinions expressed in the articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and not necessarily reflect those of the editors and publishers. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified otherwise.

**THE OFFICERS AND STAFF**  
**of**  
**INDUSTRIAL VALLEY BANK**  
**AND TRUST COMPANY**  
**PHILADELPHIA, PENNSYLVANIA**  
**salute**



**PREMIER DAVID BEN-GURION**

**on his**  
**SEVENTY-SIXTH BIRTHDAY**

As a great leader of our times, he has set an  
example for the world in the precepts of Justice,  
Liberty and Truth.

**SAMUEL WEINROTT**  
Chairman of the Board



## Viceroy's got the taste that's right!

Some filter cigarettes taste too strong—just like the unfiltered kind. Some taste too light—and they're no fun at all. But Viceroy tastes the way you'd like a filter cigarette to taste.

Smoke all seven of the leading filter brands, and you'll agree: some taste too strong . . . some taste too light . . . but Viceroy's got the taste that's right. That's right! That's right!

